

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı

ANNELİĞE İLİŞKİN KARAR, DENEYİM VE MÜCADELE SÜREÇLERİNE DAİR TÜRKİYE'DEN FEMİNİSTLERİN GÖRÜŞLERİ

Hatice UYSAL

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

ANNELİĞE İLİŞKİN KARAR, DENEYİM VE MÜCADELE SÜREÇLERİNE DAİR
TÜRKİYE'DEN FEMİNİSTLERİN GÖRÜŞLERİ

Hatice UYSAL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Hatice Uysal tarafından hazırlanan “Anneliğe İlişkin Karar, Deneyim ve Mücadele Süreçlerine Dair Türkiye’den Feministlerin Görüşleri” başlıklı bu çalışma, 04.06.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. ASLİHAN ÖĞÜN BOYACIOĞLU (Başkan)

Doç. Dr. İLKNUR YÜKSEL-KAPTANOĞLU (Danışman)

Prof. Dr. FATMA UMUT BEŞPINAR AKGÜNER (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Hatice UYSAL

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Doç. Dr. İlknur YÜKSEL-KAPTANOğLU** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Hatice UYSAL

TEŞEKKÜR

Öncelikle sevgili danışmanım Doç. Dr. İlknur Yüksel-Kaptanoğlu'na yaklaşık üç senelik yüksek lisans serüvenimde elimi dayanışmayla tuttuğu için çok teşekkür ederim. Her zorluk anında onun desteğini hissettim ve onun sayesinde yüreklendim. Kendisi yalnızca akademik anlamda değil, yaşamın her alanında bana ilham verdi. Kıymetli deneyim ve bilgilerini benimle paylaştığı için kendisine minnettarım ve onun öğrencisi olduğum için gurur duyuyorum.

Değerli savunma jüri üyelerim Doç. Dr. Aslihan Öğün Boyacıoğlu'na ve Prof. Dr. Fatma Umut Beşpınar Akgüner'e tezime sundukları önerileri ve katkılar için çok teşekkür ederim. Ayrıca Hacettepe serüvenimi kolaylaştıran ve beni geliştiren sevgili Doç. Dr. Ahu Sumbas'a tüm emekleri için çok teşekkür ederim.

Sevgili aileme tüm süreçteki anlayışları ve destekleri için yürekten teşekkür ederim. Babam Mehmet Uysal, abim Uğurcan Uysal ve ablam Şengül Ayık Uysal bana hep güvendiler. Biricik yeğenim Mehmet Ömür Uysal bana 'hala' benzeri çok tatlı bir şey söyleyerek tüm sevgisini hissettirdi. Özellikle annem Selda Uysal'a ise bir parantez açmam gerekli. O olmasa bu tezi yazmam mümkün olmazdı. Pes etmemeyi ondan öğrendim, her gün onun yaşam enerjisinden ilham aldım. Mücadeleci ve sevgi dolu bir anneyle büyüdüğüm için kendimi çok şanslı hissediyorum.

Eskişehir'deki ailem olan Beril Baykal'a ve Umut Berk Karaaslan'a çok teşekkür ederim. Beril ve Umut 8 senedir hep bana inandılar ve her an destek oldular. Beril bana kahveler, bitki çayları ve yemekler pişirdi ve elimi sımsıkı tuttu. Umut, tezime yaptığı tüm katkılara ek olarak, yaşamıma hayati bir dokunuş yaptı; bana dünyanın en yalnız işinin dahi üstesinden birlikte gelebileceğimizi öğretti. Dostluğumuzdan her zamandakinden daha fazla güç alıyorum ve birlikte nice başarılarla ulaşacağımıza yürekten inanıyorum.

Sevgili dostlarım Sude Gümüş, Berkant Çağrı Taşman, Serkan Dik, Ömer Karahan ve Duygu Özkan'a ve kız kardeşlerim Aleyna Geçici, Merve Cesur ve Buse Gökmen'e

desteklerini bir an esirgemedikleri için teşekkür ederim. Her biri benim için çok kıymetli ve hepsi iyi ki varlar.

Her yazdığımı okuyup her anlattığımı dinleyen, devam etmeye her daim teşvik eden, sevgisi ve sabrıyla hayallerimin daha ötesinde bir destek sunan ve bundan sonra da her zaman yanımda olacağından hiç kuşku duymadığım sevgili Ulaş Güryüzer'e çok teşekkür ederim.

En önemli teşekkürüm ise araştırmaya katılarak değerli zamanını ayıran, hikayelerini benimle paylaşan ve diğer araştırma özneleriyle buluşmama vesile olan araştırma öznelerine. İroş, Barış, Arjin, Gaye, Menekşe, Elia, Gülpembe, Arzu, Rüzgar, Hayat, Zehra, Marla, Neva, Karmen, Lilan, Rabia, Hilal, Aylin, Deniz, İnci, Birsen, Bade, Gülsüm, Yaprak, Yağmur, Beste, Mükrim ve Kibele, her biri ayrı ayrı bu tez çalışmasında ve benim anneliğe ilişkin fikirlerimde kilit rollere sahip oldular. Güler yüzleri, dayanışmacı ruhları ve geleceğe dair umutlarıyla bu süreci benim için keyifli hale getirdiler. Hepsini dayanışmayla kucaklıyorum.

Son olarak bu tez çalışmasını annelik ile ilgili ilk fikirlerimi dinleyen, daima heyecanla sorular soran ve akademik bir yolculuğa uygun olduğum konusunda beni en fazla yüreklendiren gerçek bir meleğe atfediyorum; kız kardeşime... Cansu kuşum, seni çok özledim.

ÖZET

UYSAL, Hatice. *Anneliğe İlişkin Karar, Deneyim ve Mücadele Süreçlerine Dair Türkiye’den Feministlerin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Feminizm içinde annelik neredeyse her zaman tartışmalı bir niteliğe sahip olmuştur. Ataerkil toplumsal örgütlenme içinde bu tartışmalı niteliğin kaynağını oluşturan birinci boyut; anne olma veya olmama kararının kadınların özgür iradelerinin bir ürünü olamamasıdır. İkinci boyut ise anneliğin kadınların kişisel özgürlük alanlarına sızmasıdır. Öte yandan annelik bir güçlenme ve mücadele alanı olarak da deneyimlenebilir. Bu nedenle, annelik ve feminizm arasında çok boyutlu ve dinamik bir ilişki bulunur.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’deki feministlerin anneliğe ilişkin karar ve deneyimlerini feminist yorumsamacı perspektifle anlamaktır. Bu doğrultuda 14 anne ve 14 anne olmayan toplam 28 feminist ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular 6 tema etrafında analiz edilmiştir: (1) anneliğin tanımlanması, (2) anneliğe ilişkin kararda rol oynayan dinamikler, (3) annelik ve feminizm ilişkisi, (4) anne olmayan feministlerin deneyimi, (5) annelik yaklaşımları ve (6) feminist annelik deneyimi.

Araştırmada araştırma öznelerinin anneliği ele alış biçimlerinde, anneliğe ilişkin kararlarında, anne olmayanların annelik baskısına karşı duruşlarında ve anne olanların annelik deneyimlerinde feminist kimliklerinin çeşitli yansımaları olduğu görülmüştür. Anne olmayan feministler, annelik dışında bir alternatif deneyimlerken feminist değerlerden beslenirken; anne olan feministler ise annelik pratiklerinde feminist değerleri uygulamakta ve feminizmlerini bu deneyimler doğrultusunda yeniden şekillendirmektedirler. Bu bağlamda feministler için annelik bir mücadele alanı olarak öne çıkmaktadır. Araştırmanın sonuçları, feminist düşüncenin ve hareketin annelik konusundaki çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler

Feminizm, annelik, çocuksuzluk, annelik çalışmaları, feminist araştırma, Türkiye.

ABSTRACT

UYYSAL, Hatice. *Views of Feminists from Türkiye on Decisions, Experiences and Struggle Processes Regarding Motherhood*, Master Thesis, Ankara, 2024.

Motherhood has almost always been controversial within feminism. The first dimension that constitutes the source of this controversial quality within the patriarchal social organization is that the decision to become a mother or not cannot be a product of a woman's free will. The second dimension is the infiltration of motherhood into women's areas of personal freedom. On the other hand, motherhood can also be experienced as an area of empowerment and struggle. Therefore, there is a multidimensional and dynamic relationship between motherhood and feminism.

The aim of this study is to understand the decisions and experiences of feminists in Türkiye regarding motherhood from a feminist interpretive perspective. To this end, semi-structured in-depth interviews were conducted with a total of 28 feminists, 14 mothers and 14 non-mothers. The findings were analyzed around 6 themes: (1) the definition of motherhood, (2) the dynamics that play a role in the decision about motherhood, (3) the relationship between motherhood and feminism, (4) the experience of non-mother feminists, (5) approaches to motherhood, and (6) the feminist experience of motherhood.

In the study, it was observed that there were various reflections of feminist identities in the way the research subjects dealt with motherhood, in their decisions regarding motherhood, in the stance of non-mothers against the oppression of motherhood, and in the motherhood experiences of mothers. While non-mother feminists feed on feminist values while experiencing an alternative to motherhood, feminists who are mothers apply feminist values in their motherhood practices and reshape their feminism in line with these experiences. In this context, motherhood stands out as an area of struggle for feminists. The results of the study reveal the diversity of feminist thought and movement on motherhood.

Keywords

Feminism, motherhood, mothering, childlessness, motherhood studies, feminist research, Türkiye.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
 GİRİŞ.....	 1
1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE KAPSAMI.....	3
2. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	7
2.1. SOSYAL OLARAK İNŞA EDİLEN ANNELİK.....	7
2.2. FEMİNİZM VE ANNELİK.....	12
2.2.1. Feminist Teoride Anneliğin Tarihsel Serüveni ve Annelik Çalışmaları.....	13
2.2.2. Feminist Teoride Anneliklerin Kavramsal Çerçevesi.....	26
2.2.2.1. Ataerkil Annelik vs. Güçlendirilmiş Annelik.....	26
2.2.2.2. Feminist Annelik: “Annelik Kurumunun Kanun Kaçakları”.....	28
2.3. TÜRKİYE’DE ANNELİKLER, FEMİNİZM VE ANNELİK ÇALIŞMALARI.....	30
2.3.1. Geri Kalmışlıkla Mücadele Aracı Olarak Annelik.....	31

2.3.2. Yeni Ulus-Devletin Yeni Anneleri.....	36
2.3.3. Anneliğin Dönüşümü ve Feminist Eleştiri.....	37
2.3.4. Politik Bir Kimlik Olarak Annelik.....	42
2.3.5. Aile Merkezli Annelik.....	44
2.3.6. Annelik Değil, Annelikler: Türkiye’de Anneliklere Dair Çalışmalar.....	47
3. BÖLÜM: YÖNTEMBİLİM.....	52
3.1. ARAŞTIRMANIN EPİSTEMOLOJİSİ, TEORİK PERSPEKTİFİ VE YÖNTEMİ.....	52
3.2. ARAŞTIRMANIN FEMİNİST İLKELERİ.....	56
3.3. ARAŞTIRMA SÜRECİM.....	60
3.3.1. Yolun Başında: Motivasyonum ve Araştırmacı Hikayem...60	
3.3.2.Yolda.....	63
3.3.2.1.Verİ Üretimi Süreci.....	63
3.3.2.2. Verİ Analizi Süreci	66
3.3.3. Yolun Sonundan Yola Dönüp Bakmak: Zorluklar.....	69
4. BÖLÜM: BULGULAR.....	75
4.1. ARAŞTIRMA ÖZNELERİNE GENEL BAKIŞ.....	75
4.2. ANNELİĞİN TANIMLANMASI.....	77
4.2.1. Bakım ve Rehberlik Yaklaşımı.....	80
4.2.2. Performans Yaklaşımı.....	82
4.2.3. Duygu Yaklaşımı.....	84
4.3. ANNE OLMA VEYA OLMAMA KARARI VE KARARDA ROL OYNAYAN DİNAMİKLER.....	85
4.4. FEMİNİZM VE ANNELİK İLİŞKİSİNE DAİR GÖRÜŞLER.....	95
4.5. ANNE OLMAYAN FEMİNİSTLERİN DENEYİMİ.....	97

4.6. ANNELİK YAKLAŞIMLARI.....	101
4.6.1. Ataerkil Annelik.....	102
4.6.2. Bekar Annelik.....	105
4.6.3. Doğal Annelik.....	108
4.6.4. Kontrol Esaslı Annelik.....	109
4.7. FEMİNİST ANNELİK.....	111
4.7.1. Hem Feminist Hem Anne Olmak: Gerilimli ve Güçlendirici Bir İlişkiden Dinamik ve İlişkisel bir Kimlik İnşa Etmek.....	112
4.7.2. Bir Tür “İp Cambazlığı”: Feminist Annelerin Deneyimleri.....	116
4.7.2.1. Sadece Anne Olmamak: Kendi Hak ve Sınırlarını Gözetme.....	116
4.7.2.2. Feminist Değerlerin İzinde: Çocuk Yetiştirme.....	118
4.7.2.3. Sözlerden Çok Eylemler: Çocuğa Rol Model Olma.....	123
4.7.2.4. Feminist Bir Mücadele Alanı Olarak Annelik.....	124
TARİŞMA VE SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA.....	148
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	165
EK 2. ETİK KURUL KOMİSYON İZNİ.....	167
EK 3. GÖRÜŞME YÖNERGESİ.....	168
EK 4. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU (YÜZ YÜZE).....	170
EK 5. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU (ÇEVİRİMİÇİ).....	171
EK 6. ARAŞTIRMA ÖZNELERİNİN GENEL BİLGİLERİNİN TABLOSU.....	172

ŞEKİLLER DİZİNİ

ŞEKİL 1: ARAŞTIRMA SÜRECİM.....	60
ŞEKİL 2: ARAŞTIRMA TEMALARI.....	69
ŞEKİL 3: ARAŞTIRMA ÖZNELERİNİN ANNELİK YAKLAŞIMLARI.....	80
ŞEKİL 4: ARAŞTIRMA ÖZNELERİNİN ATAERKİL ANNELİĞE DAİR ANLATI.....	102

GİRİŞ

Annelik, ataerkil toplumsal örgütlenmenin önemli bir ayağı olarak tarih boyunca kadın kimliğinin merkezinde yer almıştır. Feminizm ise ataerkil kalıpları yerinden ederek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir toplumsal hareket, ideoloji ve teoridir. Ataerkil toplumda annelik, çoğu zaman kadınlar için zorunlu bir rol olarak belirlenir ve kişilerin özgür kararlarına ve biricik deneyimlerine alan açmaz; bu sebeple feminist düşünce içinde tartışmalı bir konudur. Buradan yola çıkarak araştırmada Türkiye'deki feministlerin anneliğe ilişkin karar ve deneyimlerine feminist yorumsamacı perspektifle odaklanıyorum.

Öncelikle birinci bölümde, araştırmanın temelini oluşturan üç temel unsur olan araştırma konusu, amacı ve kapsamını aktarıyorum. Böylece araştırma boyunca izlediğim yolu daha anlaşılabilir kılmayı amaçlıyorum.

İkinci bölümde, araştırmanın teorik temelini anlamaya katkı sunacağını düşündüğüm Kavramsal Çerçeve'yi tanıtmaya çalışıyorum. Burada öncelikle anneliği nasıl ele aldığımın anlaşılması için "Sosyal Olarak İnşa Edilen Annelik"ten söz ediyorum. Daha sonra "Feminizm ve Annelik" bölümünde anneliğin feminist teori içinde tarihsel gelişimini, konuyla ilgili öne çıkan çalışmaları ve ataerkil annelik, feminist annelik gibi kavramları sunuyorum. "Türkiye'de Annelikler, Feminizm ve Annelik Çalışmaları" bölümünde ise Türkiye'de anneliğin dönemsel olarak nasıl ele alındığını, buna karşı gelişen feminist literatürü ve Türkiye'de güncel olarak annelikle ilgili yapılan çalışmaları aktarıyorum.

Üçüncü bölüm olan Yöntembilim’de, öncelikle “Araştırmanın Epistemolojisi, Teorik perspektifi ve Yöntemi”ni anlatıyorum. Araştırma boyunca benimsediğim “Araştırmanın Feminist İlkeleri”nden bahsediyorum. “Araştırma Sürecim” bölümünde ise, araştırma motivasyonum ve araştırmacı hikayemi anlatarak, veri üretimi ve analizi süreçlerine değiniyorum ve araştırma boyunca yaşadığım zorlukları da bu bölümde aktarıyorum.

Dördüncü bölümde, saha çalışmasının analizinden ürettiğim bulguları sunuyorum. “Araştırma Öznelerine Genel Bakış” başlığı altında araştırma öznelerini tanıyor, ardından “Anneliğin Tanımlanması” bölümünde öznelerin farklılaşan annelik tanımlarını aktarıyorum. Araştırma öznelerinin “Anne Olma ve Olmama Kararı ve Kararda Rol Oynayan Dinamikler” bölümünde ise anneliğe ilişkin karara dair anlatılarına yer veriyorum. “Feminizm ve Annelik İlişisine Dair Görüşler” bölümünde araştırma öznelerinin bu konu hakkındaki yaklaşımlarını özetliyorum. Takip eden “Anne Olmayan Feministlerin Deneyimleri” hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, anne öznelerin çeşitli “Annelik Yaklaşımları”ndan bahsediyorum. Son olarak “Feminist Annelik” bölümünde bu annelik yaklaşımıyla ilgili önemli bulgulara değiniyorum.

Tartışma ve Sonuç başlıklı beşinci bölümde, elde ettiğim önemli bulguları kısaca özetleyerek (ve araştırmanın sınırlılıklarını da göz önünde bulundurarak) araştırmanın sonuçlarına değiniyorum. Bu bölümde ayrıca sonuçları tartışarak gelecek çalışmalara dair bazı önerilerde bulunuyor ve çalışmanın genel bir değerlendirmesini yapıyorum.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE KAPSAMI

Geleneksel ataerkil argümanlar, kadınların “çocuk doğurabildikleri” için hayattaki temel amaçlarının anne olmak olduğunu ve temel görevlerinin de çocuk doğurmak ve yetiştirmek olduğunu savunur (Bhasin, 1993, s. 23). Bu argümanlar, her kadının mutlaka anne olma isteğini taşıdığı, anneliğe yönelik bir içgüdü, sevgi ve bakım kapasitesini doğal olarak barındırdığı ve her çocuk ile annesi arasında kopmaz bir bağ bulunduğu yönündeki annelik mitleriyle güçlendirilir (Eke, 2020, s. 36).

Feminizm ise dünyayı kadınların konumları ve deneyimleri temelinde yeniden tanımlayarak onların ikincil konumlarına dikkat çeker (Gordon, 1990, s. 37). Feminist perspektif, ataerkil toplumsal yapı içinde annelikle ilgili yerleşik argümanlar ve mitlere meydan okuyarak anneliğin, anneler ve kadınlar için tahakküm üreten dinamiklerini eleştirel bir şekilde analiz etmeyi ve anneliği dar bir bakış açısından ziyade daha geniş bir yelpazede değerlendirmeyi gerektirir. Özellikle kişisel olanın politik niteliğine yaptığı vurguyla feminizm, gündelik yaşama büyük ölçüde sirayet eder ve bu sebeple anneliğe ilişkin karar ve deneyimde önemli rol oynayabilir.

Annelik kimliğinin, bireysel ve toplumsal olanın en önemli kesişme noktalarından biri olması nedeniyle anneliğe ilişkin geniş ve çeşitli bir perspektife sahip olmak oldukça önemlidir (Bora, 2001, s. 78). Kadınlar anneliğe ilişkin karar alırken ve bu karara bağlı deneyimler yaşarken, bireysel koşullarından ve toplumsal dinamiklerden yoğun olarak etkilenirler. Burada kişilerin dünya görüşleri, kişisel tarihleri, sosyo-ekonomik durumları, anneliği nasıl tanımladıkları, kendi anneleriyle kurdukları ilişkiler, içinde bulundukları

toplumun annelik ideolojisi ve vatandaşı oldukları devletin nüfus, ebeveynlik, çocuk bakım politikaları gibi pek çok unsur aktif rol oynayabilir. Dolayısıyla anneliğe ilişkin karar ve deneyim, çok çeşitli dinamiklerle şekillenen ve sürekli yeniden şekillenen, dinamik bir yapıya sahiptir.

Annelikle ilgili feminist analizlerin ağırlıklı olarak Batılı bir perspektiften yapıldığı bilinir. Bu perspektif çoğunlukla, anneliğin idealize edilmiş bir kurgusunu yeniden üreterek “öteki” annelikleri (ve buna bağlı olarak anneliğe ilişkin “öteki” ihtimalleri) dışarıda bırakır (O'Reilly, 2014). Ancak annelik hakkında doğrudan açıklamalar, analizler ve reçeteler yoktur (Gordon, 1990, s. 48). Annelikler ve anneliğe ilişkin yaklaşımlar kendine özgü bağlamlara sahiptir ve çok çeşitlidir. Çok çeşitli annelik perspektiflerinin incelenmesi, alternatif pratikleri ön plana çıkarırken normatif olana bir meydan okumayı ve dönüşüm hedefini de işaret eder (O'Reilly, 2014, s. 4). Bu anlamda annelik konusuna ilişkin Türkiye merkezli feminist analizler anneliğin toplumsal bağlama özgü yönlerini açığa çıkarma, genel-geçer olarak resmedileni sorgulama ve değişimi teşvik etme potansiyeli taşır.

Feminizm ve annelik ilişkisi karmaşık niteliktedir. Anneliğe ilişkin karar ve deneyimlere ilişkin bu karmaşık süreci Türkiye özelinde ele alan çalışmalar da sınırlıdır. Bu araştırma, Türkiye'deki feministlerin anneliğe ilişkin kararları ve bu karar doğrultusunda (anne olma veya olmama durumunda) yaşadıkları deneyimlerin anlaşılmasını amaçlamaktadır. Feminist yorumsamacı bir perspektif ile yürütülen bu araştırma, ayrıca Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmalara katkıda bulunmayı da hedeflemektedir.

Araştırmanın alt amaçları arasında Türkiye'deki feministlerin annelik tanımları, anneliğe yükledikleri anlamlar, anneliğe yaklaşımlarını şekillendiren dinamikler, annelik kararında feminist kimliklerinin rolü ve deneyimlerinin anlaşılması da yer almaktadır. Anne olan ve olmayan feminist öznelerin sosyal devlet ve feminist örgütlenmelere dair beklenti ve talepleri, anne olmayanların maruz bırakıldıkları

toplumsal baskı ve denetim pratikler ile annelik kararına ilişkin yaklaşımların nasıl farklılaştığı da araştırmanın diğer sorularıdır.

Feminist yorumsamacı bir perspektifi benimseyerek Türkiye’de feminist annelerin deneyimlerini anlamayı amaç edinen bu nitel araştırmayı, yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler (hibrit) biçiminde gerçekleştirdim. Yorumsamacı perspektif ile araştırma özneleri için neyin anlamlı veya önemli olduğunu, gündelik yaşamı nasıl deneyimlediklerini öğrenmeye çalışıyorum (Neuman, 2020, s. 195). Feminist perspektifi ise “teorikten pratiğe, araştırma sorularının formüle edilmesinden araştırma bulgularının yazılmasına kadar araştırma sürecinin tüm aşamalarını içeren bütünsel çaba” (Brooks ve Hesse-Biber, 2007, s. 4) olarak değerlendiriyorum. Bu doğrultuda, araştırma sürecimin her aşamasında bazı feminist metodolojik ilkeleri benimsiyorum. Söz konusu ilkeleri araştırmanın feminist niteliğini güçlendirmesi amacıyla olabildiğince titizlikle seçtim ve uyguladım.

Bu çalışmada anneliği, toplumsal ve tarihsel bağlama göre şekillenen bir inşa olarak ele aldım. Bu yaklaşım doğrultusunda normal ve evrensel olarak nitelenen anneliğin inşasında hangi açıklamaların önerildiğini ve kabul edildiğini, bu kabullerin kimler tarafından/nasıl önerildiğini ve kimlere/nasıl atfedildiğini anlamaya çalıştım. Anneliği üreme ve soy devamlılığı temelinde ele alan biyolojik indirgemeci yaklaşımların ürettiği “verili”, “evrensel” ve dolayısıyla “değişmez” kabullere, annelik ideolojisinin annelik pratiğinde olandan ziyade olması gereken yanları ön plana çıkaran tutumuna, annelerin çocuk bakımını gerçekleştiren başlıca kişi olmasının “normal düzenin bir parçası” olarak kabul edilmesine, anne olmanın bir karardan ziyade bir zorunluluk olarak dayatılmasına ve olmamanın ise bir eksiklik olarak damgalanmasına eleştirel bir perspektifle yaklaştım.

Bu yaklaşım ile anneliği, biyolojik anneliğin gerekliliğini ve yeterliliğini sorgulayan bir perspektiften sosyal bir kategori olarak kullandım (Ruddick, 1980, s. 346). Bu sosyal kategori kullanımını annelikle ilgili yerleşik tanım, fikir,

karar ve deneyimlerimizin toplumsal fenomenlerle sıkı bir ilişki içinde olduğunu vurgulamak için gerekli gördüm. Dolayısıyla bu çalışmada annelik kavramını her kadının kişisel tarihini, toplumsal konumunu ve özgün deneyimini gözeterek kullanmayı hedefledim.

Araştırmada anneliğin kapsamını biyolojik annelikle sınırlandırmam da Türkiye toplumunda evlat edinmenin yaygın bir olgu olmaması ve Türkiye’de çocuk doğurmanın neredeyse evrensel olması (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2011, s. 156; HÜNEE, 2013, s. 66) dikkate değer bir durumdur. Ayrıca Türkiye’de doğumların büyük bölümü evlilik içinde gerçekleşir ve gönüllü olarak çocuğu olmama durumunun da yaygın olmadığı bilinir (HÜNEE, 2013, s. 67). Dolayısıyla Türkiye’nin toplumsal yapısı içinde normatif ve yaygın olan annelik biçiminin; heteroseksüel, evli ve biyolojik annelik olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bunlardan hareketle araştırmada Türkiye’deki feministlerin; bir yandan ulus ötesi niteliğiyle feminist teori, hareket ve değerler, bir yandan farklı toplumlarda başka nitelikler kazansa dahi küresel çapta varlık gösteren annelik mitleri ve bir yandan da Türkiye’nin yerel toplumsal dinamikleri arasında anneliğe ilişkin kararlarını ve deneyimlerini anlamaya çalışıyorum.

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. SOSYAL OLARAK İNŞA EDİLEN ANNELİK

Annelik; tarihsel, kültürel ve sosyal olarak inşa edilmiştir ve inşa edilmeye devam edilmektedir (Silva, 2003, s. 1). Burada inşa ile kastedilen, anneliğin çocuk doğurma kapasitesinin “doğallığını” aşarak toplumsal yapılarla etkileşime girmesi ve bu yolla bir rol, statü, kimlik ve uygulama olarak kurgulanmasıdır. Sosyal inşacı yaklaşımlar, anneliğin her toplumda aynı olmadığına ve anneliğe ilişkin tanım, beklenti ve normların değiştiğine ve değişebilirliğine dayanır (Garey, 2009, s. 584). Bu durumda, anneliğin evrensel inanç veya uygulamalarının olmadığını, kültürel olarak çeşitlilik gösterdiğini söylemek mümkündür (Schalge, 2009, s. 256). Annelik, ekonomik ve toplumsal koşullara bağlı olarak sürekli yeniden yapılandırılan kültürel bir pratiktir; atfedilen anlamlar zamana ve mekâna göre değişiklik gösterir (O'Reilly, 2004, s. 5).

Feminist düşüncenin temelinde kadınların ikincil konumda olmalarının doğal olduğu yönündeki savın reddi bulunur; ikincilleştirilme toplumsal ve kültürel bir olgudur (Berkday, 2018, s. 88). Dolayısıyla pek çok feminist, anneliğe ilişkin toplumsal temelli görüşü benimser ve anneliğin sosyal bir kurgu olduğu vurgusunda birleşirler (Beaouvier, 1970; Hays, 1996; Badinter, 1992). Bu sosyal kurgunun nasıl yapılandığına, doğal ve normal anneliğin nasıl inşa edildiğine ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ancak temel nokta, anneliğin dönemin ideolojik çerçevesini yansıtan çeşitli iktidar mekanizmaları dolayısıyla şekillendirildiği, bu doğrultuda alternatiflerin yok sayıldığı ve annelik rollerinin istendik sınırlarının çizildiğidir (Urwin, 1985). Dolayısıyla annelerin çocuklarının birincil bakıcıları olmaları, yine böyle bir izlekle gerçekleştirilmiştir. Bu “normal” annelik yapılandırması, geleneksel ataerkil çekirdek ailenin değerlerini ve

kısıtlamalarını yeniden üretecek şekilde doğrudan çocuk merkezli bir anneliği esas almaktadır.

Sosyal olarak inşa edilen anneliği daha iyi anlamak, tarihsel süreç içinde anneliğe atfedilen anlamların büyük değişimler geçirdiğini görmek ile mümkün olur. Bu noktada anneliğin kısa tarihine bakarak mevcut sosyal kurguyu gözden geçirmek gerekli görünüyor. Anneliğin sosyal inşası, tarihsel süreç içinde çocukluğun toplumsal anlamındaki değişim ile yakından ilişkilidir. Çocukluğun keşfi olarak adlandırılan tarihsel kırılma noktasına kadar çağlar boyunca çocuklar, “küçük yetişkinler” olarak görülüyordu ve bu bağlamda çocuk bakımı duygusal ve iletişimsel becerilerin geliştirilmesini kapsayan bir pratik olarak görülmüyordu (Aytaç, 2007, s. 94-100).

Orta Çağ Avrupa’sında çoğu çocuğa birincil bakım verenler kadınlardı, aristokratların daha "değerli" çocuklarına ise büyük ölçüde erkekler bakardı (Ariès 1962 ve Hunt 1970’ten aktaran Hays, 1996, s. 23). Bu dönemde çocuk bakım pratiği doğrudan annelerle ilişkilendirilmiyordu. 16.yüzyıldan 17.yüzyılın ikinci yarısına uzanan süreçte toplumda çocuğa karşı olumsuz imgeler yerleşti; çocuk kötülük, korku, ceza ve günah ile ilişkilendiriliyordu (Badinter, 1992, s. 36-44; Hays, 1996, s. 19-22). Başka bir yerleşik imge ise, genel olarak, çocuğun “sıkıntı veren bir varlık” olarak düşünülmesiydi (Badinter, 1992, s. 44). Bu varlıktan kurtulma stratejileri bakımından ekonomik farklar bulunsa dahi çocuk son kertede kurtulmak istenen bir yükü (Çeler, 2013, s. 168).

Sütanne geleneği, anneliğin sosyal inşasının tarihselliğini görmek için önemli bir uygulama olarak karşımıza çıkar. 16. yüzyılın sonuna kadar yalnızca aristokrasiye ait olan sütannesi geleneği, 17.yüzyılda burjuvazi arasında yaygınlaşmıştı ve 18. yüzyılda bütün sınıfların kullandığı bir uygulama haline gelmişti (Badinter, 1992, s. 46-48). Sütanneye gönderilme stratejisinin özellikle de tüm sınıflar arasında yaygınlığı, annelik ile ilgili günümüzde “alışılacağı” varsayma eğiliminde olduğumuz ilgi, sevgi gibi mitlerin sosyal olarak inşa edildiğine dair en önemli bulgulardan biridir. Özellikle 17. ve 18. Yüzyılda

annelerin çocuklarına karşı ilgisiz tavırlarına dair pek çok kanıt bulunmaktaydı (Çeler, 2013, s. 169). Ovadia (2015), anneliğin sonradan öğrenilen niteliğini vurgulayarak kadınların doğurganlık kapasitesi ile çocuk bakım pratiğini gerçekleştirmeleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmadığını, bu durumun süt annesi geleneği göz önünde bulundurulduğunda açıkça görülebildiğini ve bunun “bir kader değil, kadınları evde tutmanın, köleleştirmenin en baş argümanı (Ovadia, 2015, s. 118)” olduğunu ifade etmektedir.

17. ve 18. Yüzyılda Batı Avrupa’da, çocuklara ve dolayısıyla çocuk yetiştirmeye dair düşüncelerin önce burjuvazi daha sonra ise aristokrasi arasında değişmeye başladığı görülmüştür ancak bu dönemde hala çocuk bakımı annelikle eşit tutulmamaktadır (Hays, 1996, s. 25). Bu noktada Badinter (1992, s. 58), dönemin çocukluk imgesini “cansız ve ruhsuz bir otomat”a benzetmektedir. Bu süreçte çok çocuk doğurmak önemliyse de çocuk bakımı önemsenmemektedir (Hays, 1996, s. 28). “Çocukların nasıl yetiştirildiği ise annelerin stratejilerinden çok kilisenin, cemaatin ve evin reisi olan erkeğin otoritesine bağlı”dır (Hays, 1996, s. 28).

18.yüzyılda, kapitalist sisteme geçiş ile pek çok toplumsal dönüşüm meydana gelmiştir. Piyasa sisteminin ekonomik etkinlik temelli bakış açısı dolayısıyla yaşlıların değersizleştirilmesi ve özellikle 18.yüzyılın sonunda, çocuğun ticari bir değer kazanması söz konusu olur (Aytaç, 2007, s. 89; Çeler, 2013, s. 172). Ancak bu dönemde çocuğun hala tam anlamıyla değerli bir statüye sahip olmadığı söylenebilir (Badinter, 1992, s. 57). Bu bağlamda çocukluğun ve yaşlılığın toplumsal anlamındaki dönüşüm, kadının özel alandaki rol ve sorumluluklarını karmaşık bir noktaya evrilmesine sebebiyet vermiştir (Aytaç, 2007, s. 89).

18.yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında, özellikle orta sınıf kentli grubun çocuk yetiştirme fikirlerinin önemli ölçüde değiştiği görülmektedir (Hays, 1996, s. 29). Wiesner-Hanks (2020, s. 159) çalışmasında, 19.yüzyıl İngiltere’sinde anneliğe ilişkin yeni söylemin tüm sınıflar arasında yerleştiğini

söylemenin mümkün olmadığını, bu dönemde annelik idealinin yalnız orta sınıf kadınlarla sınırlı kaldığını belirtiyor. İki milyonu aşkın dadının bulunduğu bu toplumda, üst ve alt sınıf kadınlar şu an kullandığımız anlamıyla annelik yapmamaktadır (Wiesner-Hanks, 2020, s. 159). Annelik yapılmamasının sebebi ise sınıflar arasında değişiyordu; üst sınıf kadınlar çocuk bakımı pratiğini yerine getirmeleri beklenmediğinden, çalışan kadınlar ise bu pratiğe ayıracak zaman bulamadığından annelik yapmıyordu (Wiesner-Hans, 2020, s. 159).

Bu noktada, çocukluğun yeniden tasarlanmasından önce, çocuk bakımının ailenin ileri yaştaki üyeleri tarafından ve bazı durumlarda akrabalık sisteminin geneline yayılarak gerçekleştirildiği düşünülmektedir (Aytaç, 2007, s. 122) Comer (1984) ise, 20.yy'da mülk sahibi sınıfların çocuklarının bakımının dadı ve mürebbiyeler tarafından gerçekleştirilirken, çalışan sınıflarda çocuk bakımı aile büyükleri veya bekar teyzeler tarafından yapıldığını belirtmektedir. Bu bağlamda savaş öncesi süreçte, çocuk bakımının anneler tarafından tek başlarına nadiren yapıldığını söylemek mümkündür (Comer, 1984).

Ancak Sanayi Devrimi'nden sonra yaratılan ayrı dünyalar ideolojisi sonucunda ve Birinci Dünya Savaşı, Rus Devrimi, Büyük Buhran, İkinci Dünya Savaşı ve Sovyetler Birliği ile Batı arasındaki Soğuk Savaş gibi kritik tarihsel gelişmeler ve özellikle tıpla ilgili olarak bilimin yükselişi ve çocuk refahı endişelerindeki rolü dahil olmak üzere dünya çapındaki önemli olaylar annelik kurgusunda büyük değişime neden olmuşlardır (Porter, 2009, s. 504; Comer, 1984).

Bu durum anneliğe dair son derece önemli değişimler meydana getirmektedir. “Kadının her şeyden önce anne olduğu” söylemi bu dönem itibarıyla kullanıma girmektedir (Çeler, 2013, s. 171). Bu süreçte çocuk bakım pratiği, kapitalist sistemin gerekliliklerine uyumlaştırılırken annenin mutlak bakıcı olduğu fikri yerleştirilmiştir (Comer, 1984). Böylece “anneliğin icadı” gerçekleşmekte, yani kadınlar özellikle “eş-anne” rolleri merkezinde ele alınmaya başlanmaktadır (Aytaç, 2007, s. 89). Bu durumda kadınların hayatlarının merkezine annelik pratiği yerleştirilirken diğer potansiyel rolleri ve kimlikleri ikinci plana itilir.

Özellikle de 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, çocuk yetiştirmek annelik ile artık eşanlamlı hale gelmiştir (Hays, 1996, s. 29).

Annelik ile çocuk bakımının eş anlamı olarak görülmesi durumunun, toplumsal dönüşümler sonucunda icat edildiğini söylemek mümkündür. Anneliği bugün sıkça kullandığımız anlamlarına (sevgi, bağ, içgüdü vb.) yönlendiren temel ise, çocukluğun toplumsal tarih ve gelişim ile ilgisinin kurulması ile sağlamlaştırılmıştır (Aytaç, 2007, s. 101). Çocukların “geleceğin yetişkinleri” olduğunun ve dolayısıyla toplumsal ilerlemenin yegâne özneleri olduğunun kavranması, çocuk bakımına yüklenen anlamı dönüştürürken, anneliği de tüm bunları içeren biçimde yeniden yapılandırmayı gerekli kılmıştır (Aytaç, 2007, s. 101-102).

Çocuk yetiştirme pratiğinin “her zaman her yerde” anneler tarafından gerçekleştirildiğine dair mutlak ideolojinin (annelik ideolojisi) kurgulanışı ve içselleştirilişi, tahayyül edebildiğimiz tek çocuk yetiştirme biçimini şu an bildiğimiz haline getirmiştir (Comer, 1984). Çocukların bakımından yalnızca annelerin sorumlu olması, sistemin devamlılığı için çok önemli bir noktayı oluşturduğundan, bu durum toplumun değer sistemi tarafından meşru bir zemine oturtulmalıdır. Özellikle anne-çocuk arası bağ söylemi aracılığıyla annenin doğrudan çocuk bakımı pratiğini gerçekleştiren kişi olarak kavranması ve anneliğin kaçınılmaz, doğal ve kutsal olarak benimsenmesi için annelik ideolojisi devreye sokulmuştur¹.

Sonuç olarak çocuk bakım pratiği her zaman ve her yerde sadece annelerin işi olmamıştır ve çocukların bakımı, eğitimi ve yetiştirilmesine ilişkin sorumluluklar farklı toplumların farklı dönemlerinde farklı şekillerde gerçekleştirilir (Garey, 2009, s. 584). Hatta çocuk bakımının doğrudan “biyolojik” anne tarafından toplumdan yalıtılmış biçimde gerçekleştirilmesinin yüzyıldan az bir tarihi

---

¹ Bu noktada Comer (1984) annelik ideolojisinin kurgulanışında bilimsel söylemin ve özellikle psikoloji disiplinin önemli rolünü detaylı şekilde anlatmaktadır.

bulunmaktadır (Comer, 1984, s. 171). Annelik ve çocuk bakımı pratiği, diğer her şey gibi, gerçekleştirildikleri toplumun kültürel yapısıyla sıkı bir ilişki içindedir (Hays, 1996). Tüm bu anlatılardan hareketle, anneliğin sosyal olarak inşa edildiğini söylemek mümkündür.

2.2. FEMİNİZM VE ANNELİK

“Annelik, tüm farklı biçimleriyle birçok kadının hayatının önemli bir yönü olmaya devam ettiği ve anne olup olmama, ne zaman ve nasıl anne olunacağına dair kararlar neredeyse tüm kadınların karşısına çıkmaya devam ettiği ölçüde, feminizm annelik meselesini görmezden gelirse kadınların hayatlarını yeterli bir şekilde açıkladığını ve kadınların ihtiyaçlarını ve çıkarlarını temsil ettiğini iddia edemez.” (DiQuinzio, 2007, s. 545)

Anneliğin feminist bir mesele olarak ele alınışında feminizm “annelerin ve anne olmayanların deneyimlerini çevreleyen tabuları yıkmak” amacıyla yola çıkar (Snitow, 1992, s. 33). Annelik, feministler tarafından kimi zaman onurlandırılırken kimi zaman eleştirilmiştir (Kinser, 2009, s. 396). Bu sebeple feminizmin annelik ilişkisi açıkça karmaşık, ikircikli ve dinamik bir ilişkidir (Kinser, 2009, s. 396; 2010, s. 2). Bu durum, tek tip bir kadınlıktan ziyade kadınlıklardan, annelikten ziyade anneliklerden ve feminizmden ziyade feminizmlerden bahsetmenin doğal bir sonucudur.

Annelik çalışmalarında, bir yandan feminizmin temel kavramsal çerçevesi detaylandırılır ve öte yandan bu kavramsal çerçeve sorgulanarak yeniden ele alınır (DiQuinzio, 2007, s. 545). Genel olarak feminist annelik çalışmaları, ataerkil güç ilişkileri içinde annelerin ve çocukların deneyimlerine feminist bir perspektifle odaklanır ve çalışmalar bu güç ilişkilerine bir meydan okumayı içerir. Annelik üzerine yapılan feminist analizler; anne olmaya veya olmamaya, bunların hangi bağlamlarda ve nasıl deneyimlendiğine, anne olan ve olmayan kadınların deneyimlediği baskı ve güçlenme pratiklerinin neler olduğuna ve alternatiflerinin neler olabileceği gibi pek çok konuya dairdir. Feministler her zaman çeşitli perspektiflerden, inançlardan, dünya görüşlerinden ve deneyimlerden anneliği analiz etmişlerdir (Kinser, 2010, s. 2).

Pek çok feminist, anneliği ataerkil yapı tarafından değişen toplumsal bağlama uygun olarak sürekli yeniden inşa edilen bir kurum olarak görür (Green, 2009a, s. 969). Dolayısıyla feminist annelik çalışmalarında, annelik sabit-değişmez bir fenomen olarak ele alınmaz; anneliğe ilişkin kutsal mitlerin yıkılabileceğine, annelik koşullarının iyileştirilebileceğine ve anneliğin çelişkilerinin giderilebileceğine dair bir toplumsal değişim inancı söz konusudur. Bu durumda anneliğin “feminizmin bitmemiş işi” olduğu ifade edilir (O'Reilly, 2016, s. 24).

2.2.1. Feminist Teoride Anneliğin Tarihsel Serüveni ve Annelik Çalışmaları

Anneliğin feminist teorideki yansımalarına bakıldığında, 19. yüzyılın sonlarında pek çok Avrupa ülkesinde anneci bir feminizm anlayışının yaygın olduğu görülmektedir (Collin ve Laborie, 2015, s. 40-41). Anneci feminizm anlayışıyla kastedilen, dönemin feministlerinin anneliğin ve ev emeğinin maddi desteği hak eden gerçek bir iş olduğuna işaret etmesidir. Söz konusu feministler, tüm annelerin refahının ve sosyal güvenliğinin devletler tarafından gözetilerek koruma altına alınmasını kabul ettirmeye çabalamaktadır (Collin ve Laborie, 2015, s. 40-41). Bu dönemde annelik bağlamında önemli sayılabilecek nokta ise, bazı feministlerin anneliği “kadınlar için mümkün olan tek kader” biçiminde yüceltmesidir (Collin ve Laborie, 2015, s. 40-41). Allen (2005, s. 2) da 20. yüzyılın başında pek çok feministin anneliği insan başarılarının en yücesi olarak değerlendirildiğine dikkat çeker. Bu, sonraki kuşak feministlerin sıklıkla karşı çıktığı bir argüman halini alacaktır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, dönemin feministleri, kadınların “erkek” işlerinde çalışması durumunu kadın emeğinin verimliliğini yücelten biçimde ele almışlardır ve kadınların kamusal alanda çalışmayı annelikleriyle bağdaştıracakları koşulları talep etmişlerdir (Collin ve Laborie, 2015, s. 40-41). İki dünya savaşının arasındaki süreçte ise, dönemin genel yapısı göz önünde bulundurulduğunda, devletlerin doğum yanlısı politikalarının ön planda olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla bu dönemde birçok devletin, anneliği teşvik eden ve

annelik üzerine “koruyucu” bir söylem geliştirdiği görülmektedir (Collin ve Laborie, 2015, s. 40-41).

Feminist hareketin öncülerinin büyük bir kısmı, 1960'lara kadar aileye, annelik rolüne ve kadın-erkek çiftine “farklılık içinde eşitlik” savından hareketle olumlu bir bakış açısına sahipti ve kadın yurttaşın en önemli hakkı ve görevi olarak annelik yüceltiliyordu (Allen, 2005, s. 3-8). Örneğin Aydınlanmacı liberal feminist teorisyenler arasında öne çıkan ilk kuşak feminist Mary Wollstonecraft (2021), *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi*'nde kadınların temel olarak iki görevi bulunduğunu ifade etmektedir; akılcı varlıklar olarak kendine karşı görevleri ve yurttaşlık görevleri (2021, s. 215). Wollstonecraft (2021, s. 215) annelik görevlerini yurttaşlık görevlerine dahil etmektedir. Ona göre, cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde çocukların bakımı ve çocuğun ahlaken yetiştirilmesi kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi gereken pratiklerdir (Wollstonecraft, 2021, s. 221). Bu bağlamda Wollstonecraft (2021)'in çocuk bakımına -özellikle de kız çocukların bakımına- ilişkin bir dizi tavsiye sunduğu görülmektedir. Wollstonecraft (2021, s. 260) anneliği çok önemli bir görev olarak nitelirmektedir. Ona göre anneler, eşine bağımlı ve güçsüz bir kimlik sergilememelidir; onlar özerk ve akıllı olmalıdırlar (Wollstonecraft, 2021, s. 225). Ona göre anneler ancak böyle bir kişiliğe sahip olurlarsa yetiştirdikleri çocuklarla toplumsal yapıyı değiştirebileceklerdir (Wollstonecraft, 2021, s. 261).

Bu duruma bir diğer örnek, 19.yüzyıl kültürel feminist kuramcılarından Elizabeth Candy Stanton'nın düşünceleridir. Yaşadığı dönemde doğum ve hamilelik hakkında büyük bir sessizlik hakimken Stanton, kürtaj ve bebek ölümlerine karşı çıkan bir yaklaşımı benimseyerek anneliği kutlayan ve anneliği kadınların nihai hakkı olarak gören bir görüşe sahiptir (Schnittman, t.y.). Bu bağlamda döneminde annelik hakkında konuşmayı normalize etmek adına önemli bir adım attığı görülmektedir. Ona göre anneler, hayatı koruyucu, barışçı ve yaratıcı bir dünya görüşünü ifade edecek özgül deneyimlere ve yeteneklere sahiptirler (Donovan, 2019, s. 87). Dolayısıyla annelik mikro ölçekte kadınlar ve makro ölçekte toplumun tamamı için oldukça önemli bir roldür. O hem yönetici

niteliklere sahip hem de annelik görevlerini yerine getiren bir ideal kadına işaret etmektedir (Donovan, 2019, s. 87). Stanton'ın esas itibarıyla İncil'i ve ataerkilliği reddettiği ve annelerin yönetimde olacağı bir toplum tahayyül ettiği ifade edilebilir (Donovan, 2019, s. 87).

Feminist hareketin genel anlamda çocuk aldırma mücadelesi ile başladığı ifade edilmektedir (Kergoat, 2015, s. 89). Annelik çalışmalarının önemli ismi Badinter (2020, s. 17) bu noktada, 1970'lere kadar içgüdü ve soyun devamı gibi farklı sebepler dolayısıyla çocuk doğurmanın bir evliliğin doğal bir sonucu olduğunu ancak üreme alanındaki teknolojik gelişmeler ile anneliğin anlamına ilişkin eleştirel düşünme pratiklerinin başladığını vurgulamaktadır. Buradan hareketle feminist teoride anneliğin sorunsallaştırılmasındaki önemli adımlardan birinin 1970'ler itibarıyla doğum kontrol hapının kullanılmaya başlanmasına dayandığını ve doğum kontrol hapi ile kadınların çocuğu olup olmamasını seçmeye ilişkin özgürlüğünün yolunun -sınırlı da olsa- açıldığı ifade edilebilir (Del Re, 2015, s. 99). Bu bağlamda 68 sonrası feminist mücadelede sloganlar da "istediğimiz çocuklara şayet istersek sahip olacağız" ve "bedenimiz bizindir" biçimini alarak değişmiştir, anneliğin her kadının kendi özgürlüğüne ve kararına bağlı olduğuna ilişkin kolektif bir irade oluşmuştur (Del Re, 2015, s. 99).

Buradan hareketle annelik üzerine ilk feminist çalışmalar büyük ölçüde İkinci kuşak feminist hareket içinde gerçekleşmiştir ve bu çalışmalar o zamana kadar ihmal edilen önemli bir konuya; annelerin bakış açısından anneliğe odaklanmışlardır (Everingham, 1994, s. 13). Böylece 1970'li yılların feminist aktivistleri bir yandan annelerin haklarını savunurken bir yandan da anneliği keşfetmeye devam etmişlerdir (Allen, 2005, s. 2). Dönemin feministleri "anneliği evrensel bir kadın mesleği, ahlaki misyon veya vatandaşlık görevi olarak görmeyi agresif biçimde reddetti. Pek çoğu anneliği kadınları ezen ve hapseden bir stereotip olarak görüyordu." (Allen, 2005, s. 2). Dolayısıyla 1970 ve 1980'li yıllarda yapılan feminist çalışmalar kadınların ezilmişliğini annelik rolüyle ilişkilendirdi (Everingham, 1994, s. 14).

Anneliğin feminist teoride bir mesele olarak ele alınışı “üç perdelik bir drama” olarak anlatılır (Hansen, 1997, s. 5). Bu üç perdelik süreç; sırasıyla reddetme (repudiation), geri alma (recuperation) ve geri alma eleştirisinden (critique of recuperation) oluşur (Hansen, 1997, s. 5). *İlk perdede* (reddetme) erken dönem ikinci kuşak feministlerinden Simone de Beauvoir, Shulamith Firestone, Kate Millett ve Betty Friedan etkin rol oynamaktadır (Hansen, 1997, s. 5). Söz konusu feministler, erkek egemen düzenin kadın bedeni üzerinde kurduğu sistematik tahakküm biçimlerini ve bu tahakküm biçimlerinden biri olarak anneliği önemle vurgularlar. Kadınların erkek egemen sistem içinde annelik yaparak birçok denetim ve ezilme pratiğine maruz kaldığını, anneliğin kadınları kuşatarak evlere hapseden en önemli tahakküm aracı olduğunu ifade ederler (Beauvoir, 1970; Firestone, 1979; Millett, 1973; Friedan, 1983).

Örneğin Beauvoir (1970), annelik içgüdü, hamilelik, doğum gibi anneliğe ilişkin konularda erkek egemen toplumun rolünü açık biçimde vurgulamaktadır. Ona göre annenin çocuk karşısındaki tutumu toplum içindeki durumuna ve anneliği yüklenişine bağlıdır (Beauvoir, 1970, s. 145). Beauvoir, kadının biyolojik yapısının bütünüyle insan türünün devamına dönük olmasından dolayı bedensel yazgısını annelikle tamamladığı görüşünün ve bunun kadınların doğal görevi olduğunun onlara atandığını belirtir (Türkdoğan, 2013, s. 38-39). Buradan hareketle Beauvoir’in anneliğe ilişkin görüşü şu biçimde özetlenebilir: “Reddettiğim anneler değil, bütün kadınları anne olmaya teşvik eden ideoloji ve analık koşulları” (Beauvoir, 1986, s. 60). Anneliği kadın özgürlüğünün önündeki en önemli engel olarak gören Beauvoir’in tezlerini izleyen radikal feministler, anneliği erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğinin merkezi bir ögesi, bir denetleme ve hatta kölelik biçimi olarak görmüşlerdir (Les Chimeres, 1975’ten aktaran Tabet, 1985’ten aktaran Collin ve Laborie, 2015, s. 43).

Bir başka örnek, ataerkilliğin cinslerin biyolojik eşitsizliğinden kaynaklandığını iddia eden Shulamith Firestone’nın görüşleridir. Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği* (1979) adlı eseri ile biyolojik anneliğe ve biyolojik annelik dolayısıyla kadınlara yüklenmiş rol ve sorumluluklara karşı daha sert bir bakış açısı geliştirmiştir.

Firestone (1979, s. 92) kadın ezilmesinin neredeyse doğrudan çocuk doğurmaya ve çocuk yetiştirmeye bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre kadın ezilmişliğinin temel sebebi biyolojik nedenlerle ilişkilidir, “...kadının başlangıçta ve sonraki ezilmesine yol açan şey doğurgan bedensel yapısıdır” (Firestone, 1979, s. 94). Toplumda çocuk bakımının kadının görevi biçiminde görülmesi durumunu ise şöyle açıklamaktadır:

“(...) insan ırkının yarısı, ırkın tümü için çocuk doğurmayı ve yetiştirmeyi üstlenmiştir. Bu durum sonraları erkeklerin çıkarına sağlamaştırılmış ve kurumsallaştırılmıştır. Tütün üremesi kadınlara yalnızca duygusal, psikolojik, kültürel bakımdan değil, maddesel(bedensel) açıdan da çok pahalıya oturmuştur: son zamanlarda gebelikten korunma yöntemleri geliştirilmeden önce sürekli doğum yapmak ardı arkası kesilmez kadın hastalıklarına, erken yaşlanmaya ve ölümlere yol açıyordu. Kadınlar tütün sürdürülmesini yüklenerek ırkın öteki yarısının iş dünyasıyla rahatça uğraşabilmesini sağlayan tutsak sınıfı. Kabul etmek gerekir ki iş dünyasının birçok tatsız yanı vardır, ama bu arada tüm yaratıcılık da erkeklerin elindeydi (Firestone, 1979, s. 243).”

Dolayısıyla ona göre, kadınların kurtuluşu için bu biyolojik sebepler aşınmalıdır. Söz konusu kurtuluş/devrim için Firestone yeniden üretim araçlarına el koymayı kapsayan, yani başka bir deyişle teknoloji aracılığıyla kadınların biyolojik kaderinden kurtulmalarını sağlayan bir yöntem önermektedir (Donovan, 2019, s. 278). Bu yöntem, doğum kontrolünün yanı sıra tüpte dölleme ve yapay plesantalar gibi aygıtların da kullanıldığı bir üreme metodunu işaret etmektedir (Donovan, 2019, s. 278). Doğuma ilişkin önerdiği bu yöntemin yanı sıra Firestone, çocuk bakımının kadınların/annelerin rol ve sorumluluğu olmasını eleştirmiş ve buna karşın “çocuk bakımının tüm toplumca kadınlarla birlikte erkeklerce de benimsenmesi” gerektiğini vurgulamıştır (Firestone, 1979, s. 244).

Firestone, ayrıca, bir kadın ve bir erkek için çocuğu olmanın farklı anlamlara geldiğinin altını çizmektedir. Ona göre, “bir erkek için bir çocuk, adını, mülkünü, sınıfını ve etnik kimliğini ölümsüzleştirmenin bir yoludur, kadın için ise, eve bağımlı varlığının zorunlu hale getirilmesinin onaylanmasıdır” (Putnam Tong, 2006, s. 140). Firestone’nun bir diğer önemli vurgusu ise, yetişkinlerin toplumsallaşmasında biyolojik yeniden üretimin, hayatın varlık nedeni biçiminde aktarılmasıdır (Putnam Tong, 2006, s. 141). Ona göre, bu aktarım yetişkinlerde

büyük bir kader ve görev bilinci oluşturur ve bu düşünce olmaksızın “çocuk yapmanın” acısının ve çocuk büyütme/yetiştirme sorumluluğunun taşınamayacağını ifade etmektedir (Putnam Tong, 2006, s. 141). Bu durumda Firestone’a göre, yapay üreme sistemleri yoluyla çocuk doğurma ve büyültmeye bağlı cinsel rol ayrımları son bulacaktır (Donovan, 2019, s. 278). Birçok feminist tarafından Firestone’nun analizinde biyolojik sebeplere yapmış olduğu yoğun vurgu, kültürel ve tarihsel değişkenleri göz ardı etmesi, teknolojinin de erkek egemen değerler ile denetlenmesi, vurgunun cinsiyetin biyolojik bir gerçek iken nasıl bir cinsiyet farkına dönüştüğü üzerinde olmasının gerekliliği gibi sebeplerle çeşitli biçimlerde eleştirilmiştir (Donovan, 2019, s. 282-283).

1970’li yılların ortalarında başlayan anneliğin *ikinci perdesi* (geri alma süreci), pek çok feministin anneliğe ilişkin yaklaşımları değerlendirerek ve yorumlayarak cinsiyetler arası farklılığa yeniden değer verme girişiminde bulunmalarını kapsar (Hansen, 1997, s. 5). Adrienne Rich, Nancy Chodorow, Dorothy Dinnerstein, Sara Ruddick, Mary O’Brien, Juliet Mitchell, Luce Irigaray, Helene Cixous ve Julia Kristeva gibi feministler bu geri alma sürecinin bir parçasıdır (Hansen, 1997, s. 5-6). Söz konusu feministlerin feminizm anlayışları ve bu ekseninde merkeze aldıkları meseleler farklılık göstermekle birlikte, anneliğe özgü birtakım değerleri vurgulamaları bakımından kesiştikleri yönler bulunmaktadır. Bu noktada ilk perdedeki feminist saldırı, sonrası bir feminist kutlama nosyonuna dönüşür (Hansen, 1997, s. 6).

Örneğin Adrienne Rich (1995), annelik çalışmacılarının başucu kitabı niteliğindeki *“Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution”* isimli çalışmasında, anneliği kadın için bir güç olarak gördüğünü ifade eder. Kadının sahip olduğu bu güç, onun tahakküm altına alınmasına yol açan zorunlu bir durum değildir ve bu sebeple kadının biyolojik yeniden üretimi sağlaması, erkeğin kadın üzerindeki denetiminden ziyade, yaratıcı bir güç biçiminde düşünülmelidir (Güneş, 2017, s. 249-250). Rich, ataerkil toplumda anneliğin kadınların ezilmesine yol açtığı konusunda ilk perdedeki feministlerle hemfikirdir. O bu noktada, erkeklerin kadınları anne olmanın gerçek bir kadın

olmanın tek yolu olduğuna ikna ettiklerine dikkat çekmektedir (Putnam Tong, 2006, s. 142). Rich'i söz konusu ilk perdedeki feministlerden -özellikle Firestone'dan- ayıran önemli nokta ise, kadınların ataerkil toplumda "çocuk yapma" acısına teknoloji aracılığıyla- kendi vücutlarına karşı gelerek bir çözüm üretebileceği fikrini reddetmesidir; çözümün kadınların sahip oldukları biyolojik donanım ile yaşamayı öğrenmesi ile sağlanabileceğini düşünmektedir (Putnam Tong, 2006, s. 144). Rich'e göre çocuk bakımı sorunu ise, çocuklardan feragat ederek değil, her kadının çocuğunu feminist değerlerce yetiştirmesi ile çözülebilecektir (Putnam Tong, 2006, s. 144).

Rich'in (1995) çalışması, annelik teorisine yapılan en önemli katkılardan biridir. Burada Rich (1995) bir deneyim olarak annelik/annelik deneyimi ve bir kurum olarak annelik/annelik kurumu arasında oldukça kritik bir ayrım yapar. Rich (1995, s. 13) anneliğin biri diğeri üzerine bindirilen iki niteliğini şöyle tanımlar: "herhangi bir kadının üreme gücü ve çocuklarla olan potansiyel ilişkisi; ve bu potansiyelin -ve tüm kadınların- erkek kontrolü altında kalmasını sağlamayı amaçlayan kurum". Söz konusu yaklaşım, İngiltere'de "mothering" ve "motherhood" olarak kullanılan kavramların arasındaki farka kaynaklık etmektedir. "Mothering" kavramı; kadınlar tarafından tanımlanarak merkeze alınan ve kadınlar için güçlendirici bir nitelik taşıyan annelik deneyimlerine yaparken, "motherhood" kavramı; erkekler tarafından tanımlanarak kontrol altına alınan ve kadınlar için bir tahakküm kaynağı olan ataerkil annelik kurumuna gönderme yapmaktadır (O'Reilly, 2004, s. 2).

Rich'in iki annelik gerçeğini birbirinden ayırması, tahakkümün kaynağına işaret etmek ve sorunlu alanı tanımlamak bakımından çok önemlidir. Ona göre ataerkil annelik kurumu, çeşitli sosyal ve siyasi sistemlerin temelinde yer almakla birlikte tarihi dönemlerin çoğunda kadınların potansiyelini aşağılamış ve gettolaştırmıştır (Rich, 1995, s. 13). Nitekim hala kadınların büyük bölümünün ataerkil annelik kurumu içinde annelik yapmaktadır ve ayrıca günümüzde bu ataerkil annelik kurumunun içinde doğal ve yoğun annelik ideolojisinin yasalaşmıştır (O'Reilly, 2004, s. 6). Rich'in bu analizi daha sonraki feminist

Çalışmalarda anneliğin g ve direniş alanı olarak tartişılmasını mmkn hale getirmiştir (O'Reilly, 2004, s. 10). Bu bağlamda Rich'in kurum (motherhood) ve deneyim (mothering) olarak annelik; annelik çalışmalarına ve feminist annelik üzerine oluşturulan birçok feminist kurama kaynaklık etmektedir (Green, 2009b, s. 839).

Feminist sosyolog ve pskianalitik feminizm kuramcısı Nancy Chodorow, anneliğin feminist eleştirisinin ikinci perdesinde yer alır. *Anneliğin Yeniden retimi* (1999) isimli çalışmasında Chodorow, kuşaklardır devam eden kadınların annelik fenomenini nasıl yeniden üretildiğini analiz etmektedir (2021, s. 34). Chodorow (2021, s. 39) analizinde anneliğin yeniden üretimini, toplumsal cinsiyetin yeniden üretiminin kritik bir unsuru olarak ele alır. Ona göre annelik, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün temel bir ögesidir (Chodorow, 2021, s. 393-400). Bu temel, kapitalist sistemin üretimine ve yeniden üretimine büyük bir fayda sağlar (Chodorow, 2021, s. 393). Böylece anneliğin yeniden üretimi; kadın emeğinin değersizleştirilmesi ve ev içi sorumlulukların kadınlarla ilişkilendirilmesi yoluyla kadınların toplumsal konumunun yeniden retim (Chodorow, 2021). Chodorow'a (2021, s. 395) göre kadınların annelik yapması, "kız çocuklarını annelikle ilişkili kişiler olarak" retim (Chodorow, 2021, s. 395). Bu yeniden üretim süreci çeşitli sorunlar ve çelişkiler içermektedir (Chodrow, 2021, s. 395). Chodorow (2021, s. 403) analizinin tüm zamanları kapsamasa da tüm toplumları ilgilendirdiğini savunur. Ona göre kadınların ve erkeklerin eşit sorumlulukları paylaştığı bir ebeveynlik modelinin inşa edilmesi tarihsel olarak mümkündür, ancak, bu ebeveynliğe kesin olarak ulaşılabileceğini söylemek mümkün değildir (Chodorow, 2021, s. 408-409).

Chodorow'a göre kadınlar; hukuki, siyasi, ekonomik veyahut kültürel yapılar tarafından annelik rolüne teşvik edilmelerinin dışında, onlar annelik yapmak istedikleri veya buna ihtiyaç duydukları için annelik yapmaktadır (Tong ve Botts, 2019, s. 250). Bu bağlamda Chodorow'un bu fikirlerinin bazı feministler tarafından eleştirildiğini ifade etmek mümkündür. Bu eleştiriler genel anlamda kadınların annelik arzularının veya ihtiyaçlarının psikolojik durumlarından ziyade

maddi koşullar kaynaklandığını vurgulayan bir niteliğe sahiptir (Tong ve Botts, 2019, s. 250).

İkinci perdenin bir diğer önemli ismi Sara Ruddick'tir. Ruddick (1980, s. 343), annelik deneyimlerinin merkezinde gücün ve güçsüzlüğün bir birleşiminin bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre güçsüzlük, tarih boyunca kadınların erkeklerin yönettiği toplumsal ağlar içinde anne olmalarından kaynaklanmaktadır ve bu bağlamda her anne kaçınılmaz olarak güçsüzdür (Ruddick, 1980, s. 343). Ancak ona göre “güçsüz anneler de güçlüdür”, yani bir başka deyişle, annelerin doğurganlık ve emzirme pratiklerinden kaynaklanan ekstra bir gücü bulunmaktadır (Ruddick, 1980, s. 343). Temel nokta, neredeyse her toplumda kadınların, onları güçlü kılabilecek üreme kapasiteleri konusunda toplumsal olarak güçsüzleştirilmesidir (Ruddick, 1980, s. 343).

Üçüncü perde 1980'li yıllara tekabül eden ve hala sürmekte olan eleştirileri, müzakereleri ve uygulamaları kapsar (Hansen, 1997, s. 6). Bu süreçte gerçekleştirilen çalışmalar, anneliğin baskıcı bir niteliği olduğu yönündeki görüşü destekler, bütünleştirir ve karmaşıklaştırır (Hansen, 1997, s. 6). Dolayısıyla üçüncü perde itibarıyla annelik meselesi bir çıkmaz hissi uyandırmaktadır (Hansen, 1997, s. 6). 1990'lar itibarıyla ise tek boyutlu annelik kategorisi sorgulanarak siyah annelik, üçüncü dünya annelikleri ve lezbiyen annelikler gibi öteki anneliklerle (othermothering) ilgili çalışmalar yapılmaktadır (Arnup, 1995; Hooks, 1996 vb.).

Annelik çalışmalarına dair önemli bir nokta, 1990'lardan itibaren anneliğin bir ideoloji olarak tanımlanmaya başlamasıdır. Annelik ideolojisi, döneme hâkim olan annelik modelinin toplumsal yapıları etkileyerek annelik deneyimlerini biçimlendirdiğini vurgulayan bir kavram olarak ifade edilebilir. Toplumsal/kültürel bağlam, kimin anne olması ve olmaması gerektiğine, kimin iyi ve kimin kötü bir anne olacağına dair kanıyı şekillendirir (Walks, 2009, s. 67). Bu bağlamda hangi kadınların, hangi koşullarda, nasıl annelik yapacağına ilişkin oluşturulan söylemler bütünü annelik ideolojisi kavramını oluşturur. Böylece döneme

egemen olan annelik ideolojisi, dönemin toplumsal, politik, ekonomik, kültürel ve ahlaki sınırlarınca istenen anneliği tarif etmektedir.

Anneliği ideoloji olarak nitelemek ve anneliğe ilişkin pratikleri ideoloji çerçevesinde düşünmek, anneliğe içkin kabul edilen ezeli ve ebediliğin yaldızını kazımak ve anneliğin tarihsel süreçlerle bağını ortaya koymak açısından gereklidir (Eke, 2020, s. 22). Habip (2015, s. 119) bu noktada hâkim ideolojilerin körleştiren yapısını vurgulayarak, annelik ideolojilerinin anneliğin gerçeklikle kurduğu ilişkiler ağını zedeleyen yapısını, annelik ideolojilerinin kadınları tek boyutlu hale getiren, öznelliklerini yok sayan ve kadınlara ilişkin ihtiyaçların ne olduğundan ziyade kadının nasıl olması gerektiğine işaret eden yapısını belirtmektedir.

Annelik ideolojileri içinde ön plana çıkan ideolojilerden biri yoğun anneliktir (intensive mothering). Hays (1996, s. 8) yoğun anneliği üç aşamalı olarak açıklamaktadır: (1) Yoğun annelik çocuk bakımından birincil sorumlu olmayı gerektirir; (2) yoğun annelikte çocuk için “bol miktarda zaman, enerji ve maddi kaynak ayrılması gerekir”, (3) ve yoğun annelikte çocuk ücretli işten açık bir farkla önemlidir. Bu bağlamda yoğun annelik ideolojisinde anne, “başkalarının bakımı için kendini adayan kişidir; kendini feda eder, vericidir, kendi ihtiyaç ve ilgilerinin önüne çocuklarını koyar” (Bassin ve ark. 1994’ten aktaran Öztan, 2015, s. 96). Yoğun annelik, ataerkil ideolojinin kadınlar üzerinde baskı kurmasının meşrulaştırıldığı bir araçtır (Timurturkan, 2019a, s. 68). Toplumda yoğun annelik ideolojisine maruz kalan kadınlar, annelik deneyimini daha zorlu ve daha kaygılı biçimde algılamaktadırlar (Myers, 2017’den aktaran Koç ve meslektaşları, 2019, s. 402). Dolayısıyla yoğun biçimde çocuk merkezli bu annelik modeli, ataerkil ideolojinin ve geleneksel annelik mitlerinin yeniden üretimini yapmaktadır.

İdeoloji çalışmalarında önemli katkı, Barbara Katz Rothman’ın çalışmasıdır. Rothman çalışmasında Modern Amerikan annelerinin deneyimlerinin; birbirleriyle ilişkili üç ideoloji tarafından şekillendirildiğini ileri sürer (Rothman,

1989, s. 26). Bu üç ideoloji; ataerkillik ideolojisi, kapitalizm ideolojisi ve teknoloji ideolojisi (Rothman, 1989, s. 26). Ataerkillik ideolojisi bu şekillendirme de açıkça görülebilen bir rol oynar. Ona göre toplumsal yapı içinde kadınların gerçekliği, egemen olan ataerkil ideoloji tarafından bastırılır (Rothman, 1989, s. 27). Dolayısıyla annelik, erkeklerin (egemen olanın) anneler ve çocuklara dair bakış açılarına göre anlamlandırılmakta, konumlandırılmakta ve şekillendirilmektedir (Rothman, 1989, s. 27). Böylece ataerkillik ideolojisi, bir anlamda, diğer ideolojilerin kadın bedeni üzerinde egemen olmasına uygun alanı açmaktadır.

Anneliği şekillendiren bir diğer unsur olarak kapitalizm ideolojisi, malların kar elde etmek için üretildiği bir sistemdir ve insanların bir meta olarak görüldüğü bu sisteminin yaygınlaşmasıyla bir çocuğunun olması bir ürün (çocuk) ve üretim sürecine (çocuk doğurma) dönüşmüştür (Rothman, 1989). Bu bağlamda anneliğin şekillenmesinde, kapitalist ideolojinin kar odaklı bakış açısının önemli bir payı vardır.

Teknoloji ideolojisi ise, tıbbi müdahaleler yoluyla anneliği şekillendirir (Rothman, 1989, s. 28). Yeniden üreme teknolojileri ve bunların pazarlaması çocuk doğurmaya müdahil olduğundan, anneler, büyük zorluklarla karşı karşıya kalırlar (Rothman, 1989, s. 22). Rothman'ın (1989) analizinde bu durum kürtaj, tüp bebek, taşıyıcı annelik gibi kadın bedenine müdahaleyi esas alan konularda açıkça görülmektedir. Bu durumda yaşamın kendisi metalaşmıştır ve bu üç ideolojinin iş birliği ile annelik üzerinde bir hegemonya kurulmuştur (Rothman, 1989).

2000'lerden günümüze uzanan süreçte feminist teoride annelik çalışmalarına bakıldığında Elizabeth Badinter, Susan J. Douglas ve Meredith W. Micheal, Tina Miller, Corinne Maier ve Andrea O'Reilly gibi isimlerin ön plana çıkmaktadır. Öncelikle Fransız feminist Elizabeth Badinter (1992) *Annelik Sevgisi: 17. Yüzyıldan Günümüze Bir Duygunun Tarihi* isimli çalışmasında, annelik sevgisinin bugünkü anlamının nasıl inşa edildiğini ele almaktadır. Bu amaçla

Badinter (1992), 18. yüzyılın sonlarında annelik ve sevgi kavramlarının nasıl birbirine bağlandığını ve anneliğin doğallığı, içgüdüsellliği ve kutsallığı söylemlerinin nasıl dolaşıma sokulduğunu anlatmaktadır. Ona göre annelik sevgisinin inşa edilmesinde rol oynayan çeşitli tarihsel ve toplumsal dinamikler bulunur. Nüfus ve ekonomik temelli kaygıların giderilmesinde çocuğun önemli bir işlevi olduğunun keşfedilmesi, Aydınlanma felsefesinin yarattığı zihinsel dönüşüme bağlı olarak gelişen eşitlik ve mutluluk temaları, devletlerin anneleri ulusun devamlılığıyla ilişkilendirerek göreve çağırması ve yükselen doğaya dönüş söylemleri anneliğin sevgiyle ilişkili olarak yeniden yapılandırılmasını yaratan önemli unsurlardır. Süreç içinde çeşitli vaatler ve tehditler aracılığıyla kadınlar bugün bildiğimiz anlamda annelik faaliyetlerini yürütmeye yönlendirilmişlerdir. Bu çalışmasıyla Badinter (1992, s. 300), anneliğin sevgiyle ilişkilendirilerek nasıl inşa edildiğini ve gerçekte “anneliğin yalnızca bir duygudan ibaret” olduğunu göstermektedir.

Badinter’ın bir diğer önemli eseri olan “*Kadınlık mı Annelik mi?*” adlı çalışmada ise, kadın kimliği ve anne kimliği arasındaki çatışmayı ele almaktadır. Ona göre çocuğun olması yönündeki kararda ağırlıklı olarak duygusal ve normatif nedenler etkilidir (Badinter, 2020, s. 20). Birçok kadın anne olmaya toplumsal olarak yoğun biçimde teşvik edilmektedir ve dönem içinde yaygın olan “ideal annelik” kalıp yargıları tüm kadınları dolaylı ya da doğrudan biçimlerden etkilemektedir (Badinter, 2020). Bu etkilenmeler sonucunda kadınlar hem kadınlık kimliğini hem annelik kimliğini aynı anda icra edemez hale gelir; kadınlık veya annelik arasında bir tercih yapmak zorunda kalmaktadırlar (Badinter, 2020).

Douglas ve Micheals’in “*The Mommy Myth: The Idealization of Motherhood and How It Has Undermined Woman*” isimli çalışmasında ise yeni annecilik (new momism) ideolojisi çerçevesinde yoğun annelik nitelikleri vurgulanmıştır. Onlara göre yeni annecilik son birkaç on yılda ortaya çıkan, çalışan annelere düşmanca bir tavır sergileyerek annelerin çocuklarına daha yakın olmaları konusunda ısrarcı olan, anne olmanın ve özellikle mükemmel bir anne olmanın bir kadının

yapabileceği en iyi şey olduğunu vurgulayan, feminizmin getirdiği toplumsal değişimleri içermeyi ve onları mümkün olduğunca ortadan kaldırmayı hedefleyen bir ideolojidir (Douglas ve Micheals, 2004). Dolayısıyla “yeni annecilik” ideolojisi çocuk yetiştirme pratiğine dair imkânsız idealler² sunarak annelerin deneyimlerinde daha fazla suçluluk duygusu hissetmelerine yol açmaktadır (Douglas ve Micheals, 2004).

Tina Miller’ın *Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler* adlı çalışması ise günümüz annelik çalışmalarında ön plana çıkan bir diğer eserdir. Miller (2010, s. 83) çalışmasında, geç modernitede kadınların annelik deneyimlerini İngiltere, Solomon Adaları ve Bangladeş’te gerçekleştirilen saha çalışmaları ışığında incelemektedir (Miller, 2010, s. 19). O, anne olma ve anneliği deneyimleme biçimlerinin çeşitli ve parçalı olduğunu ifade etmektedir; yani annelik kaçınılmaz şekilde ırk, sosyal sınıf, yaş ve sosyo-kültürel mevki ile bağlantılıdır. Miller çalışmasında annelik kurumunun Batı dünyası içinde tarihsel, sosyal, kültürel, politik ve ahlaken şekillendirildiğini vurgulamakta ve bu şekillendirmenin anne olan ve anne olmayan kadınların anneliğe ilişkin deneyimlerini etkilediğini vurgulamaktadır (Miller, 2010, s. 15). Bu bağlamda ona göre evrensel bir annelikten söz edilemez; ancak annelik deneyimlerinde söz konusu etkiler ve şekillendirmeler dolayısıyla ortaklaşan birçok yan bulunmaktadır (Miller, 2010, s. 17). Ona göre anneliği teşvik eden bağlamlar, anneliğe dair neyin ifade edileceğini ve edilemeyeceğini de biçimlendirmektedir (Miller, 2010, s. 20).

Çağdaş annelik çalışmalarında, psikanalist Corinne Maier’in “*No Kid: Çocuk Yapmamak için 40 Neden*” eserlerinin ön plana çıktığı ifade edilebilir. Maier eserinde -isminden de anlaşılacağı gibi- “çocuk sahibi” olmamayı 40 neden üzerinden gerekçelendirmektedir. Ona göre bir çocuğunun olması ebeveynlerin

---

² Sutherland’a (2009: 545) göre: “Bir şey idealize edildiğinde birkaç şey olur. Birincisi, sadece bir fikir olarak var olmaya başlar. İkincisi, bir şey ideal olarak görüldüğünde, dikotomik hale gelir: doğru ya da yanlış; iyi ya da kötü. Anneliğin idealleştirilmesi durumunda, bunların her ikisi de gerçekleşir.” Dolayısıyla ideal annelik uygulanabilir bir model değildir. Birtakım kalıplar ideal annelik olarak sunulduğunda, diğer kalıplar “öteki” annelikleri işaret eder ve böylece tüm anneler için sınırlar kayganlaşır. Bu, her an öteki anne olma ihtimaliyle annelik yapmaya çalışmak anlamına gelir.

yaşamını birçok farklı açıdan kısıtlayıcı ve zorlayıcı kılmaktadır (Maier, 2015). Çalışmasında çocuğu olmak; toplumsal normların kabulünün bir göstergesi ve ebeveynlerin toplumla bütünleşmelerinin bir kanıtı olarak vurgulanmaktadır (Maier, 2015, s. 12). Öte yandan çocuk kültürünün yaygın kabul gördüğü toplumlarda çocuksuzluk deneyimi “yalnızlık” ile ilişkilendirilerek bir acıma duygusuyla karşılanmaktadır (Maier, 2015, s. 32). Ona göre çocuk kültürü özellikle kadınlar üzerinde yoğun bir baskı yaratmaktadır (Maier, 2015, s. 99).

Sonuç olarak feminizm anneliği özellikle yoğun olarak ikinci kuşak feminizmden itibaren sorunsallaştırarak temel analiz birimlerinden biri haline getirmiştir. Anneliğin feminist çalışmaları, çeşitli hareket noktalarından ilerlemektedir. Bu yaklaşımların çeşitliliğinde teorisyenlerin feminizmlerinin temel odağı ve konjonktür etkili olmaktadır. Teorisyenler içinde bulundukları toplumsal, tarihi, siyasal, ekonomik ve kültürel bağlamlardan doğrudan veya dolaylı biçimlerde etkilenmişlerdir ve bu durum anneliğe ilişkin görüşlerine yansımıştır. Ayrıca söz konusu teorisyenlerin eşitsiz toplumsal düzeninin kaynağı, sebepleri, sonuçları ve alternatiflerine dair fikirleri, annelik analizlerini şekillendirmektedir.

2.2.2. Feminist Teoride Anneliklerin Kavramsal Çerçevesi

2.2.2.1. Ataerkil Annelik vs. Güçlendirilmiş Annelik

Ataerkil ideolojik yapı içinde, yapının işlev ve gereklilikleriyle uyumlu, tek tip, normatif, ideal ve gündelik hayatta uygulanması neredeyse imkânsız bir annelik modeli kurgulanır. Bu model anneliğin “doğru bir yolu” bulunduğunu salık verir ve bu standart modelin kriterlerini sağlamak neredeyse imkânsız olduğundan tüm anneleri başarısızlığa mahkûm eder. Model annelere annelik yapabileceği gerçek bir güç olmaksızın annelik sorumluluğunu yükler ve kadınlar ataerkil annelikle büyük olasılıkla kazanamayacakları bir mücadeleye girerler. İyi ve gerçek anne olamama hali yetersizlik ve suçluluk duygusuna sebebiyet verir ve ideale ulaşmaları için annelere “kişisel” bir sorumluluk yüklenmiş olur (Green, 2004, s. 34; 2009e, s. 347). Bu annelik modeli, kadınların annelik pratikleri

aracılığıyla ataerkil ideolojiyi yeniden ürettiğinden “ataerkil annelik” olarak kavramsallaştırılır. Bu modelin, anneliğin kadınlar için bir tahakküm kaynağı olmasına yol açan sekiz ideolojik varsayıma dayandığı bilinir (O’Reilly, 2013, s. 187). Bu varsayımlar şöyle ifade edilebilir:

(1) Özelleştirme anneliği kadın kimliğinin temeli ve esası olarak konumlandırırken (2) özelleştirme annelik pratiğini evin yeniden üretim alanına yerleştirir. (3) Bireyselleştirme çocuk bakımının tek bir kişinin sorumluluğunda olması ve tek bir kişi tarafından yapılmasına gönderme yaparken (4) doğallaştırma anneliğin kadınlar için doğal olduğuna, tüm kadınların “doğal olarak” nasıl annelik yapılacağını bildiğine ve annelik yaparken etkin rol oynayan dinamiğin zekadan ziyade içgüdü, beceriden ziyade alışkanlık olduğuna işaret eder. (5) Normalleştirme; annelik kimliğinin ve pratiğinin bir standart model içinde yapılmasıdır. Bu standart; bir anne ve evin geçimini sağlayan babadan oluşan heteroseksüel bir ilişkinin evlilik kurumu içinde gerçekleştirilen aile tipi ile sınırlandırılır. (6) İdealleştirme ise, anneliğin karşılanamaz/ulaşılamaz beklentilerle kurgulandığına işaret eder. (7) Biyolojikleştirme, kan bağına vurgu yaparak, doğum yapan anneyi “gerçek” olarak niteler. Son olarak (8) depolitize edilme; çocuk yetiştirmenin sosyal veya politik önemi olmayan özel bir pratik olarak varsayılmasıdır. Bu ideolojik varsayımlar, kültürel olarak inşa edilmiştir ve bu sebeple doğal ve kaçınılmaz değildir (O’Reilly, 2013, s. 189). Doğal ve kaçınılmaz olmayan bu ataerkil annelik modeline bir karşı annelik anlatısı, yani güçlendirilmiş annelik (*empowered mothering*) sunulur. Böylelikle ataerkil annelik anlatısının yapısökümüyle güçlendirilmiş annelik kurulur (O’Reilly, 2013, s. 188).

Güçlendirilmiş anneliğin tam olarak hangi sınırları kapsadığı net olmamakla birlikte; baskıcı olmayan, kadınları, anneleri, çocukları ve diğerlerini güçlendiren bir annelik tahayyülü ve uygulaması olarak tarif edilebilir (O’Reilly, 2013, s. 189; Green, 2009e, s. 347). Bu annelik modeli, “toplumsal olarak onaylanmış annelik senaryosunu kesintiye uğratarak, istikrarsızlaştırarak ve yeniden yazarak, normatif ataerkil söylemin anneliğin anlamı ve pratiği üzerindeki hakimiyetini

zayıflatır.” (Green, 2009e, s. 347). Güçlendirilmiş annelik, ataerkil annelikte kadınlardan esirgenen faillik/eylemlilik (*agency*), otorite (*authority*), özgünlük (*authenticity*) ve özerklik (*autonomy*) özelliklerini onlara kazandırmayı hedefler (O'Reilly, 2013, s. 189). Ayrıca çeşitli güçlendirilmiş annelik modelleri bulunmaktadır. Bu modellerden biri; feminist anneliktir.

2.2.2.2. Feminist Annelik: “Annelik Kurumunun Kanun Kaçakları”³

Feminist annelik, ataerkil annelik rol ve sorumluluklarına eleştirel bir perspektife sahip olan ve çocuk yetiştirme pratiklerine feminist değerleri yerleştiren bir annelik yaklaşımıdır. Feministler, genel olarak, erkek egemen güç dağılımını ve bunun yarattığı eşitsizlikleri sorunsallaştırır ve toplumsal dönüşüm için mücadele ederler. Annelik ise ataerkil toplumsal yapı içinde pratik edildiğinden güçsüzleştirici ve baskıcı bir niteliğe sahip olabilmektedir (O'Reilly, 2013). Bu noktada feminist anneler; feministler ve anneler olarak ilişkisel bir feminist annelik kimliği inşa ederler ve bu kimlikleriyle, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine önemli bir meydan okuma gerçekleştirirler. Dolayısıyla feminist annelerin deneyimi anlaşılmaya değerdir.

Sosyolog Tuula Gordon, *Feminist Mothers* (1990) isimli öncü çalışmasında, ataerkil toplumsal yapı içinde kadınların üreme kapasitelerinin onları bir yandan zincire vurduğunu ve bir yandan da onun ötesine konumlandığını ifade eder. Ona göre feminizmin görevi kadınların deneyimlediği bu çelişkiyi keşfetmektedir ve feminist pratiğin politik hedefi söz konusu çelişkiyi ortadan kaldırmaktır (Gordon, 1990). Gordon (1990) pek çok alternatif ideoloji, sınıf konumu, annelik, çocuk, eşitlik anlayışı gibi dinamiklerin, kişisel ve toplumsal stratejilerin ve vurgularında çeşitli ve değişen niteliği dolayısıyla feminist anneliği tanımlamanın ve neyin feminist olduğunu çözmenin zorluğundan bahsetmektedir. Feminist anneyi tanımlama sürecinde, kişilerin kendilerini bu

---

³ (Rich, 1995: 195).

tanımlama (feminist annelik) altında olmaktan mutlu hissetmeleri kriteri ile başladığını ve annelerde aşağıdaki özelliklerin ortaklaştığını belirtir:

“annelik mitlerine meydan okuma ve eleştirme biçimleri; çalışmayı kendi hakları olarak görme biçimleri; çocuklarını yetiştirmeye çalıştıkları cinsiyetçilik (ve ırkçılık karşıtı) yol; çocuklarının babalarının ortak günlük yaşamlara katılmalarını nasıl bekledikleri; ve birçoğunun politik olarak aktif olma şekli.” (Gordon, 1990, s.149)

Temel olarak annelerin güçlenmesini hedefleyen feminist annelik, feminizm ve anneliğin pratikte bütünleşmesini ve bu sayede çocuk yetiştirme ve annelik işlerini gerçekleştirirken bilinçli olarak feminist kuramlar, felsefeler ve dünya görüşlerinden yararlanmayı içerir (Green, 2009d, s. 400). Feminizmi gündelik gerçekliklerine bilinçli bir şekilde dahil eden öznelere olan bu anneler, anneliklerini ataerkil annelik kurumuna karşı bir direniş alanı olarak değerlendirir ve sürdürülebilir pratiklerinin daha büyük toplumsal değişim için faydalı olduğuna inanırlar (Green, 2009c, s. 87). Bu bağlamda feminist annelik; annelerin ve çocukların yaşamına sirayet eden politik bir modeldir.

Feministler ataerkil değer ve kalıplar kasıtlı olarak yeniden üretmeyi reddederler (Green, 2009d, s. 401). Feminist anneler için bu durum çocuk yetiştirme stratejilerinde de geçerlidir. Bu durumda feminist anneler, çocuklarına cinsiyetçi kalıp yargıları aktarmayı açıkça reddederler. Bu yolla ataerkil ideolojiye bir meydan okuma gerçekleştirirler (Green, 2009d, s. 401). Dolayısıyla feminist annelik bireysel ve toplumsal düzeyde önemli yansımaları olan dönüştürücü ve etkili bir yaklaşımdır.

Feminist annelik çalışmalarının önemli ismi Green (2004, s. 31) feminist bir anne olarak anneliğin, aynı anda “hem baskıcı hem de potansiyel olarak özgürleştirici” olduğunu deneyimlediğinden bahsetmektedir. Green (2004, s. 31), feminist annelik deneyiminde, annelik standartlarına uyması konusunda çeşitli baskılara maruz kaldığını, öte yandan, çocuğuyla olan ilişkisinde açık iletişim kurması ve sürekli güç dengelerini analiz etmesinden dolayı annelikten büyük bir keyif aldığını ifade eder (Green, 2004, s. 31-32).

Böylece feminist annelik kişisel olanı politik kılar; bu anneler feminizmin gündelik yaşam pratiklerine sızmasına alan açarlar (Green, 2009d, s. 401). Ayrıca pek çok feminist ataerkil ideoloji dışındaki diğer tahakküm biçimlerine de başkaldırır (Green, 2009d, s. 401). Bu bağlamda çocuklarını eleştirel bir farkındalık ile yetiştirerek diğer tahakküm biçimlerine karşı bir bilinç geliştirmeleri için teşvik ederler. Sonuç olarak feminist anneler, geleneksel ataerkil kalıp yargıların yeniden üretilmesine karşı bir direniş alanı oluşturmaya çabalarlar.

Bu noktada feminist anneler tarafından geliştirilen anne merkezli feminizm (*matricentric feminism*) anlayışına göz atmak faydalı olacaktır. Anne merkezli feminizm odak noktasında annelik bulunan, anneden başlayan ve annelik işini ciddiye alan çok disiplinli ve çok teorili bir perspektif olarak tanımlanır (O'Reilly, 2016, s. 32). Anne merkezli feminizmin önemli niteliği; annelerin hem kadın hem de annelik kimlikleri dolayısıyla bir ezilme pratiğine maruz kaldıklarını savlayarak yola çıkmasıdır. Bu bağlamda anne merkezli feminizm, anneliğin kadın kategorisinden farklı olduğunu ve annelerin karşılaştığı sorunların çoğunun -sosyal, ekonomik, politik, kültürel, psikolojik ve benzeri- kadınların annelik rollerine ve kimliklerine has olduğunu vurgular (O'Reilly, 2016, s. 25). Buradan hareketle annelerin bu özel kimlik ve pratikleri için örgütlenen bir feminizm tarzına, yani anne merkezli feminizme ihtiyaçları olduğu düşünülür (O'Reilly, 2016).

2.3. TÜRKİYE'DE ANNELİKLER, FEMİNİZM VE ANNELİK ÇALIŞMALARI

İlk bölümde, anneliğin sosyal olarak inşa edilen bir yapısı olduğunu vurgulamıştım. Bu sosyal inşacı bakış açısı, Türkiye'de anneliğe dair hegemonik anlamların nasıl ortaya çıktığını, değiştiğini ve toplum tarafından sürekli yeniden üretildiğini görünür kılmaya fayda sağlıyor (Sardadvar, 2009, s. 1134). Bu bölümde, Türkiye toplumunda (1) tarihsel olarak öne çıkan annelik anlayışlarına, (2) Türkiye'deki feministlerin anneliğe dair temel savlarına ve (3)

bu ekseninde yapılan bazı annelik çalışmalarına değineceğim. Bu üç konuyu birbiriyle ilişkilerini göz önünde bulundurarak açıklamanın; Türkiye’de annelik fenomeninin genel yapısına dair bütünlüklü bir anlayış geliştirmeyi imkanı kıldığını düşünüyorum. Bu sebeple Türkiye’de annelik olgusunu, tarihsel kökenlerinin dayandığı Osmanlı toplumundan günümüze doğru getirerek kronolojik bir anlatıyla sunmaya çalışacağım.

Genel hatlarıyla Türkiye’de annelik, Osmanlı Devleti’nin mirası üzerine inşa edilen Erken Cumhuriyet döneminden bu yana; ataerkil, milliyetçi, militarist ve dini söylemlerin kesişiminde yer almıştır. Hiçbir dönem tek tip bir annelik deneyimi olmamasına rağmen, Türkiye’de annelik egemen ideolojinin tek bir annelik biçiminin öne çıkarılması biçimde oluşturulmuştur (Aslan, 2008, s. 73). Bu noktada hangi anneliğin normatif olduğunu belirlemek ve nasıl bir yolla normatif kılındığını anlamak, dışarıda bırakılanların kimler olduğunu ve nasıl bir strateji izlendiğini anlamaya da fayda sağlayabilir.

2.3.1. Geri Kalmışlıkla Mücadele Aracı Olarak Annelik

İslam hukukunun ve Türk töresinin yerleşik olduğu Osmanlı toplumunda, annelik her zaman büyük öneme sahip olmuştur. Toplumda kadının değer görmesinin asli koşulu evlenmeye ve anne olmaya dayandırıldı; kadınlar bu yolla saygınlık kazanmakta ve geleceğini güvence altına almaktaydılar (Çakır, 2016, s. 262). Bu durumda annelik, dönemin kadınlarının erişebileceği en yüksek mertebe olarak değerlendirildi. Osmanlı toplumunda anneliğe biçilen toplumsal statü, çocuksuz kadınların, aile ve toplum içindeki güç ilişkilerinde etkin rollere sahip olamamasını ve onlara negatif değer yargılarıyla yaklaşılmasını beraberinde getirmekteydi. Dönemde çocuksuz kadınlar, işe yaramaz ve eksik kadınlar olarak nitelendirilmekteydi; onlar ya baba evine gönderilmekte ya da üzerine ikinci bir kadın, “kuma” alınmaktaydı (Çakır, 2016, s. 262).

Osmanlı Devleti’nde çağın gereksinimlerine uyumlanmak için Tanzimat Dönemi (1839-1876) ile başlayan ve 20.yüzyılda devam eden modernleşme hamleleriyle

toplumsal yaşamın neredeyse tüm alanlarını kapsayan, sosyal içerikli politika ve reformlar ortaya koyuldu (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 67). Toplumsal yapının tamamını kapsayarak kontrol altına alma amacıyla gerçekleştirilen bu reform ve politikalarda, kadın ve aileye yoğun bir vurgu yapılmaktaydı. Bu durumda annelik olgusu, kadın ve aileye yönelik politika ve reformların ortak kümesinde, dolaylı veya doğrudan biçimlerde yer aldı. Nitekim Tanzimat döneminde modernleşmeyi savunan Batıcıların ve statükonun devamlılığını isteyen Gelenekçilerin birleştikleri temel nokta öncelikle kadının iyi bir anne ve eş olmasıydı (Karaca, 2011, s. 97).

Tanzimat'la birlikte, toplumun geri kalmışlığı ile annelik arasında bir ilişki olduğu öne sürüldü (Toska, 1998, s. 71). Bu bağlamda var olan ve var olacak olan düzenin vatandaşlarını yetiştiren anneler, çeşitli eleştirilere tabi tutuldu. Osmanlı aydınları, toplumunun anneliğinin sorunlu olduğunda karar kıldı; onlara göre yetersiz ve eğitimsiz anneler çocuklarına yeterince “iyi” annelik edemiyorlardı (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 68). Dolayısıyla bu dönemde anne oldukları veya anne olacakları varsayımı ile toplumun geri kalmışlığının cezası kadınlara kesildi (Toska, 1998, s. 71). Bu durum, ataerkil ideolojinin genel bir özelliği; “kadınların ‘topluluğun ruhu’nu simgelemeleri, dolayısıyla da topluluğun kurtuluşu ve ilerlemesi kadar, çürümesi ve gerilemesiyle” de ilişkilendirildi (Berktaş, 2018, s. 97).

19.yüzyılın sonları ve 20.yüzyılın başlarında “eğitilmiş kadınların ailenin ve ulusun daha iyi ve erdemli anneleri olacağı tezi” oldukça yaygındı ve bu tez bazı farklılıklar barındırarak Erken Cumhuriyet’e de devredecekti (Berktaş, 2018, s. 92-93). Bir başka deyişle değerlerin taşıyıcısı ve bilginin aktarıcısı olan potansiyel annelerin (kadınların) gelişimi, toplumun gelişimine fayda sunacaktı (Çakır, 2016, s. 309). Böylelikle, kadınların eğitilmesi önemli bir mesele olarak ele alındı. Bu eğitim hedefinin ana dayanağı; kadınların anne olarak çocuğun terbiyesinden sorumlu tutulmaları, devletin çağın gereksinimlerine uygun hale gelmesi, milli bilincin gelişimi ve bazı İslami gerekçelerdi (Toska, 1998, s. 71; Van Os, 2001, s. 341, Berktaş, 2018, s. 93). Dolayısıyla kadınların eğitimi,

bağımsız bir kimlik edinmeleri ve erkek denetiminden çıkmaları gibi özgürlükçü temellerden ziyade, anneler olarak çocuklarının eğitimlerini “gerektiği gibi” yapabilmeleri için gündeme gelmiş oldu (Tekeli, 2017, s. 185).

Osmanlı toplumunda 19.yüzyılda pek çok alanda ortaya çıkan değişimler, o zamana kadar yalnızca eş ve anne rolleriyle sınırlanan kadınlara da sirayet etti ve özellikle 2. Meşrutiyet dönemi itibarıyla kadınlar, iyi bir eş ve anne olma koşuluyla kendilerine sunulan geleneksel rollerle yetinmeyip haklarını, rol ve statülerini genişletmek için çeşitli taleplerde bulundular (Toska, 1998, s. 76; Çakır, 2016, s. 59). Dönemin kadınları için en önemli farklarından biri, “kendilerinin hak mücadelelerinde faal olmaları ve ön planda bir rol almaları”ydı (Tekeli, 1982, s. 198). Bu bağlamda kadınların toplumsal konumları modernleşmeye paralel biçimde değişmeye başladı (Çakır, 2016, s. 59).

Osmanlı kadın hareketi, genel anlamda kadının bireysel haklarından çok kadınların toplumsal çıkarlarına ve toplumun genel çıkarına odaklanan bir yapıya sahipti (Berktaş, 2018, s. 97). Dönemin feminizm anlayışı, Van Os’un “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm (2001)” isimli çalışmasında, (Batı literatüründe “liberal feminizm” olarak bilinen) ailesel feminizm olarak değerlendirildi. Bu feminizm anlayışı, “ataerkil toplumu kabul edip kadınların yerini bu var olan ataerkil yapıli toplumun içinde yükseltmek” olarak tanımlanıyordu (Van Os, 2001, s. 335). Os’a göre, dönemin kadın hareketi, kadının bireysel haklarından ziyade toplumsal çıkarı önelemede ve cinsiyetler arası farklılık vurgusuyla iki cinsiyet kimliğinin birbirini tamamlayıcılığı ekseninde yoğunlaşmaktaydı (Van Os, 2001, s. 347). Genel olarak dönemin feministleri, toplumdaki ikincil konumlarını aile yaşamındaki olumsuzluklarla ilişkilendiriyorlardı (Çakır, 2016, s. 265). Aynı zamanda kadınlar, kamusal alana çıkmak; eğitim ve çalışma hayatında bulunmak⁴ için yoğun vurgu yapmaktaydı.

⁴ Dönemde kadınların çalışma yaşamına girmesini desteklemeyen görüşlere karşı feministler, kadınların bir kuluçka makinesi gibi yalnızca doğurgan bir varlık olarak görülemeyeceğini ve kadınların çalışma yaşamına girebilmesinin için çocuk sorununun (günümüzde “çocuk yuvası” olarak kullandığımız “çocuk müesseseleri” kurulması yoluyla) çözülmesi gerektiğini dile getirmişlerdir (Çakır, 2016: 370-371). Örneğin dönemin önemli kadın hakları savunucusu Sabiha Zekeriya Sertel, hem annelerin bilgisizlik durumuyla mücadele etmek için hem de çalışan

Dönemin bazı kadın hakları aktivistleri ise anneliği, feminist eleştiri ve taleplerini güçlendirmek ve meşrulaştırmak için kullandılar⁵ (Kutluata, 2014, s. 24).

Kadınların taleplerini ifade etmelerinde en etkili yol basın oldu. 1869 yılında çıkan *Terakk-i Muhaderat*'la birlikte başlayan ve *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Şüküfezar*, *Demet*, *İnci*, *Kadın*, *Kadınlar Dünyası* gibi dergilerle devam bu dönemde kadın dergilerinin sayısı Cumhuriyet'e kadarki süreç içinde kırka ulaşmıştı (Çakır, Türkiye'de Kadın Kurtuluş Hareketi, s. 27). Bu dönemin dergileri kadınların eşitsizliklerini duyurabildikleri, hak taleplerini dile getirdikleri ve kendi aralarında dayanışabildikleri önemli bir niteliğe sahipti. Kadınlar ayrıca, konferanslar ve dernekler aracılığıyla da toplumu bilinçlendirmekte, sorunlarını dile getirmekte ve beklentilerini aktarmaktaydılar (Çakır, 2016, s. 59). Bu bağlamda kadınlar dergi, gazete, dernek gibi faaliyetlerle kendilerine bir kamusal alan inşa ettiler (Berktaş, 2018, s. 95). Dönemde çıkan kadın dergilerin bazıları, kadınları toplumsal hizmet için eğitmeyi amaçlamaktaydı ve bu dergiler Batılılaşmış yaşam tarzını yansıtarak çocuk bakımı, aile, toplum gibi konulara odaklanmaktaydı. Diğer dergiler ise, kadınların geleneksel rollerinin modernleşme hamleleri ekseninde dönüşümüne odaklanmamakta ve kadınların sorunları ve talepleri ekseninde yayın yapmaktaydı (Kutluata, 2014, s. 17).

Dönemin genel düşüncesi toplumsal düzenin çocukların istendik kodlarla yetiştirilmesi yoluyla değiştirebileceği yönündeydi ve bu fikir feministler için de önem arz etmekteydi. Burada feministler, toplumsal düzenin değişiminin feminist amaçlı olması gerektiği vurguluyorlardı (Çakır, 2016, s. 309). Çocuklara verilecek eğitim ve terbiye ile toplumsal düzen içinde kadınların ikincil konumu değiştirilebilir, kadınlık istenen düzeye ulaştırılabilirdi (Çakır, 2016, s. 309).

---

kadınlara müsait bir ortam yaratmaya katkı sunmak için doğumevleri ve emzirme evlerini önermiştir (aktaran Toprak, 1998, s. 11).

⁵ Kadınları memleketin mukadderatına ait bir meselede lakayt bırakmak, onları vatandaş hukukundan mahrum etmek demektir. Halbuki biz de bu vatanın evladı, bu memleketin hayatı için en ağır fedakarlıklara katlanan, yavrularını canından koparıp hudutlarda kurban veren analarız. Hiç olmazsa şehit olan çocuklarımız namına bizim de söyleyecek sözümüz vardır. Evlatlarımızın kanını asırlardan beri emen bu toprağa biz herkesten ziyade merbutuz. Vatana karşı olan kayıtsızlıkları alenen ilan eden unsurları intihap haklarını istimale musirren davet ederken bizleri ihmal etmek hem günah, hem bir cinayettir." (Sertel, 1919'dan aktaran Toprak, 1998, s. 14).

Dolayısıyla kadınların toplumsal konumunun değişebilmesi için çocuk yetiştirme pratiğinde feminist annelere düşen görev kritikti.

Yoğunlukla dergiler aracılığıyla yürütülen feminist aktivizmde annelik, biyolojik ve kültürel yeniden üretim işlevi bağlamında önemsenmişti. Bu dönemde anneliğe ilişkin ortak görüş, nesil yetiştiriciliği dolayısıyla kadınların en önemli görevinin annelik olduğudur. Bu doğrultuda annelik, toplumsal sorumluluk misyonu ekseninde vurgulanmaktadır. Dönemin bazı kadın hakları savunucuları, taleplerini annelik kimliği temelinde meşrulaştırmaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı toplumunda kadınların kabul edilebilirliğinin sınırlarının çizilmesinde anneliğin önemli rol oynaması, kadınların söylem ve mücadelelerini önemli ölçüde etki etmiştir.

Genel hatlarıyla Osmanlı toplumunda annelik, “bir kadın için hem meşru ve kutsanmış bir meşguliyet, hem de dini kurallar ve örfi kanunlarla koruma altına alınmış bir sorumluluk”tu (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 68). Tanzimat sonrası modernleşme hamleleri, kadınlar açısından eşitlik yönünde atılan adımları beraberinde getirmiş olsa dahi, bu durumda eşitliğin çerçevesinin devlet tarafından çizilmesi, kadınlar üzerinde yeni bir “efendi”nin ortaya çıkmasına sebep olmuştu (Berktaş, 2018, s. 98). Bu durum annelik bağlamında açıkça görünürdü. Devletin anneliği kavrayış biçimi üzerinden anneliğin sınırları belirlendi ve annelik kadınlığın temel bir bileşeni olarak görüldü. Osmanlı aydınları ve dönemin feministleri de dahil olmak üzere pek çok entelektüel, siyasi görüşleri ve anneliğin nasıl yapılması gerektiği konusunda görüş ayrılıklarına sahip olsalar dahi, son kertede anneliğin önemi ve bu önemli göreve müdahale edilmesi gerektiği konusunda neredeyse bir görüş birliği içindeydi. Dönemin kadınları, nasıl “iyi” annelik edebilecekleri konusunda bir çeşit mesaj ve eleştirilerin odağında yer aldılar (Başboğa, 2017). Kadınlar; devlet, Osmanlı aydınları ve pek çok feminist tarafından annelik rolünden doğru değerlendirildi ve bu yolla “kadınlık eşittir annelik” denklemi yeniden üretilmiş oldu.

2.3.2. Yeni Ulus-Devletin Yeni Anneleri

Erken cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndaki can kayıpları, savaşımlara bağlı zorunlu göçler, ciddi bebek ölümleri, salgın hastalıklar, kötü beslenme gibi faktörler dolayısıyla döneme hâkim olan bir nüfus sorunu bulunmaktaydı (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 79). Savaş sonrası etkilerle doğan ciddi nüfus ihtiyacını gidermek için anneler nüfus politikalarının neredeyse odağı halini gelmişti. Bu dönemde, kürtaj yasakları ve nüfus arttırıcı önlemler oldukça etkiliydi ve demografik kaygılar dolayısıyla çok çocuğu olanlar için bazı vergilerden muaflık, altın madalya, ücretsiz doğumhane ve ana-çocuk sağlığı merkezlerinin kullanımı gibi teşvikler gerçekleştirilmekteydi (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 81). Bunun yanı sıra, örneğin 1938 doğum yasası ile, evlilik yaşı aşağı çekilerek, doğurganlığın artması hedefleniyordu (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 82).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, yeni kurulan ulus-devlette annelik bir yandan nüfus ihtiyacı temelli bir perspektiften önemsenirken bir yandan da yeni ulus-devletin ideolojik aktarımı için önemseniyordu. Devletin temeli, aileye ve buna bağlı olarak ailenin önemli üyesi anneye dayandırıldı; gelecek kuşaklara istendik toplumsal kodların aktarılmasının aracı olarak anneler, ulus devletin tüm projelerinde merkezi bir konuma sahipti (Durakbaşı, 1998, s. 36). Devlet otoritesi kadın vatandaşı, annelik ile özdeşleştirilen biçimde tanımlanıyordu. Annelerin cumhuriyet ideolojisini benimsemesi ve boyun eğmesi çok önemliydi; ancak makbul anneler makbul evlatlar/vatandaşlar yetiştirebilirdi (Tokuroğlu, 2004, s. 56). Dolayısıyla kadınlar "vatana asker/evlat yetiştiren anneler", millileştirildi; ulusun anneleri olarak konumlandırıldılar (Zihnioğlu, 2003, s. 22).

Cumhuriyet'in modernleşmecî projesinde, "ideal anne"lerin yeri oldukça önemliydi. Bu ideal anneler, yine gelecek neslin yetiştiricisi olarak, sahip olmaları gereken bazı yeterlilikler ile tanımlanmaktaydı. Bu yeterlilikler, hem eğitilmiş ve bilinçli modern anne niteliklerini hem de çalışkan, fedakâr, kırsal anne niteliklerini içermekteydi (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 89). Dönemde

idealleştirilmiş anne modeli; “...doğurgan, bakımlı ancak ölçülü, neşeli ve bedenlen sağlam, çocuklarını sorumlu annelik ve ulus bilinciyle eğitebilen, görev bilinciyle hareket eden anne vatandaş (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 81)” olmayı içeriyordu.

Döneme hâkim olan bu annelik ideali, neredeyse tüm kadınlarının yaşamını düzenleyen ve sınırlandıran bir nitelik taşıyordu. Dolayısıyla hâkim annelik idealinin kodları aracılığıyla kadınların, asli görevlerinin annelik olduğunu büyük ölçüde içselleştirildiğini ifade etmek mümkündür. Örneğin 20. Yüzyılın başlarındaki önemli figürlerinden biri olan Firdevs Menteşe, annelik rolünü; Atatürk’ün verdiği görevin yerine getirilmesi ve ona olan borcunu ödemenin bir yolu olarak gördüğüne değinmektedir (Toska, 1998, s. 82).

Erken Cumhuriyet döneminde kadınlar açısından çok kritik pek çok reform gerçekleştirildi (Tekeli, 2017, s. 267; Zihnioğlu, 2003, s. 22). Reformlar büyük ölçüde Atatürk ve tek parti üst yönetimi tarafından tepeden inme biçimde gerçekleştirdi, kadınlar reformların yapılışına katılamadı ve katılmaktan caydırıldılar (Tekeli, 2017, s. 267). Böylece “kadınsız” kadın hakları reformu gerçekleştirildi (Zihnioğlu, 2003, s. 22). Bu dönemde feminist muhalefet oluşturulmaya çalışılsa da sonuca ulaşamadı. Örneğin önemli feminist figür Nezihe Muhittin, kadınların hem bu yeni ulus devletin yönetime katılımı hem de kadın hakları yönünde toplumsal dönüşüm için mücadele etti; ancak feminist mücadelesi “Kemalist tek parti iktidarı tarafından bastırıldı” (Zihnioğlu, 2003, s. 22). Bu nedenle söz konusu dönem, devlet eliyle “verilen” haklar dolayısıyla bir devlet feminizmi dönemi olarak değerlendirildi (Abadan-Unat, 1998, s. 328). Tekeli (2017, s. 267) feminizm tarihinin bu ilk aşamasını “feminizmin kadınların elinden alınıp kullanıldığı, giderek anti-feminist bir devlet feminizmine dönüştürüldüğü ve sonunda da unutturulduğu bir dönem” olarak görmektedir.

2.3.3. Anneliğin Dönüşümü ve Feminist Eleştiri

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin modern annelik modelini yeni ulus devletin görev bilinçli anneleri üzerinden kurmasından sonra, annelik anlayışında birtakım dönüşümler yaşandığını ifade etmek mümkündür. Bu yeni annelik modelini anlamak için, doğrudan bir annelik odaklı bir çalışma olmayan ancak anneliğin dönüşümünü anlamak için çok önemli bir katkı sunan Gümüšoğlu (1998)'nin çalışmasına ve Türkiye'de annelik çalışmalarına bir anlamda öncülük eden Bora (2001)'nin çalışmasına göz atmanın gerekli olduğunu düşünüyorum.

Gümüšoğlu'nun (1998) anneliğe ilişkin dönüşümü vurgulayan çalışması, Cumhuriyet dönemi ders kitaplarını cinsiyet rolleri ekseninde incelediği çalışmasıdır. Çalışmada elde edilen bulgular, 1945'e kadarki süreçte annelere ulus devletin kuruluşuna katkı sağlaması bakımından önemli bir toplumsal işlev atfedildiği ve geleneksel ev içi rollerin anneler için sıklıkla vurgulanmadığını gösterir (Gümüšoğlu, 1998). Bu dönemde yaratılan annelik imgesi; bir öğretmen-annelik biçimindedir (Gümüšoğlu, 1998, s. 120). 1945 sonrası dönemde ise anneler geleneksel ev içi rollerle yoğun olarak ilişkilendirilmekte, sıklıkla üniforması halini almış mutfak önlükleriyle resmedilmekte ve kız çocuklarına geleceğin anneleri olduklarına dair değerler aşılanmaktadır (Gümüšoğlu, 1998). Bu bağlamda yaklaşık yirmi yıllık süreç içinde annelik imgesi, hizmetkar-anneye evrilmiştir (Gümüšoğlu, 1998, s. 120). Değişim, aynı zamanda, annelik sevgisinin ele alınışında da yaşanmıştır; ilk dönemlerde anne-baba sevgisinin anlatımında bir eşitlik söz konusuyken, sonraki dönemlerde annelik sevgisi ve buna bağlı kutsallık ve fedakârlık anlatıları yoğunlaşmıştır (Gümüšoğlu, 1998).

Söz konusu dönüşüm; kadınların kamusal yaşama aktif katılımını sağlama hedefine tam olarak ulaşamamasının bir sonucudur (Gümüšoğlu, 1998). Toplumsal koşullar sebebiyle hedefe ulaşabilen/ulaşabilecek az sayıda kadın olacağı ve böylece kız öğrencilerin büyük kısmının özel alanda kalacağı gerçeği görünürdür (Gümüšoğlu, 1998). Arat (2014, s. 102), Cumhuriyet ideolojisinin elit tabakadan bir grup kadının kamusal alana girmesini desteklerken, sayıları gittikçe artan "öteki" gruba meslek sahibi elit kadınlar olmaları yönünde değil,

özel alanda yuva kurma sürecinde düzenli, disiplinli ve rasyonel ev kadınları olarak modernleşmeye katkı sunmaları yönünde bir mesaj verildiğini ifade etmektedir. Bu sebeple kız öğrencilerin yetiştirilme stratejilerinde bir değişime gidilerek öğrenciler, iyi eş ve annelik idealine uygunlaştırılmaya çalışıldılar (Gümüšoğlu, 1998). Böylece ders kitapları ile yurda yararlı, Cumhuriyet ideolojisini benimsemiş çocuklar yetiştirecek geleceğin annelerini de yetiştirildiler (Gümüšoğlu, 1998). Bu bağlamda özellikle 1950'den sonraki annelik imgesi; çocuk bakımı başta olmak üzere birçok işle kuşatılan, başkalarının hizmeti için kendini adayan bir annelik formuna dönüştü (Gümüšoğlu, 1998).

Bora (2001)'nin çalışması ise anneliğin dönüşümünü bir başka perspektiften anlamak bakımından son derece önemlidir. İki kuşaktan kadınlarla (Birinci kuşak; 1930-1940'larda doğanlar ve ikinci kuşak; 1950'lerin ikinci yarısı ve 1960'larda doğanlar) gerçekleştirdiği çalışmasında, Türkiye'de modernleşme sürecinin; çocuk yetiştirme pratiklerine, çocuklara aktarılan değerlere, kadınların annelik kimliklerine ve ideal annelik kurgusunun dönüşümüne nasıl bir yansıması olduğuna odaklanarak kapsamlı bir analiz sunmaktadır (Bora, 2001).

Yeni ulus-devletin reformlarının içine doğan birinci kuşak kadınlar; annelik pratiklerinde otoriteyi ön plana çıkarmakta, anneliği toplumsal sorumluluk ekseninde ele almakta ve anneliği "kendini var etmenin bir yolu" olarak deneyimlemektedirler (Bora, 2001). Bu kadınlar, kendi annelik pratiklerini annelerinininkinden kesin bir çizgiyle ayırmakta ve annelerinin pratiğini daha geleneksel olarak nitelemektedirler. Ayrıca bu kadınlar bireysel çıkar ve toplumsal çıkar arasında bir paralellik olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda birinci kuşak kadınların Cumhuriyet'in annelerden beklentilerini büyük ölçüde içselleştirdiğini ifade etmek mümkün görünüyor. Cumhuriyet'in, eski toplumsal düzenle ilişkisini koparan yeni değer ve anlamları, annelik üzerinden dolaşıma sokulmuştu. Bora, ikinci kuşak kadınların ise annelik pratiğinde özerkliği vurguladıklarını, anneliği mutluluğun yanı sıra bir tür baskı alanı olarak

değerlendirdiğini ortaya koymuştur (Bora, 2001, s. 93-94). Bu bağlamda çalışmadan hareketle anneliğin dönüşümü açığa çıkmaktadır.

Bu dönemde anneliğin dönüşümünü anlamaya fayda sağlayan çalışmaların ise daha sınırlı olduğunu ifade etmek mümkündür. Gümüšoğlu (1998) ve Bora (2001)'in çalışmaları ise Türkiye'de ikinci kuşak feminist hareketin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de ikinci kuşak feminist hareket, 1935-1975 yılları arasında kadın hareketinin faal olmadığı bir dönemin ardından özellikle 1980'lerin ilk yıllarından itibaren gelişen kadınların seslerinden oluşur (Talay Keşoğlu, 2020, s. 148).

Cumhuriyetçi yeni seçkin kadınlar uzunca bir dönem hem tek partili otoriter rejimin hem de Batılı örneklerde görülen “amacına ulaşma sanrısı”nın etkisiyle Atatürk sayesinde Türkiye'de cinsiyet eşitliğinin sağlandığı düşüncesindeydiler (Tekeli, 2017, s. 338). Bahsedilen çorak yıllardan sonra (Tekeli, 2017, s. 337), 1970'li yıllarda sol hareketin yükselişiyle kadınlar çeşitli kitle örgütlerinde yoğun biçimde yer aldılar ve daha sonra İlerici Kadınlar Derneği (İKD)'nin kuruluşuyla birlikte yeni bir dönemin kapısı aralandı (Talay Keşoğlu, 2020, s. 148). 1980 askeri darbesinin Türkiye siyasi hayatına son vermesiyle birlikte oluşan baskıcı rejim içinde kadınlar, demokrasinin olmadığı bir alanda seslerini yükseltmeye başladılar (Tekeli, 2017, s. 270).

1980'li yıllarda feministler “özel olan politiktir” sloganıyla çeşitli eylemler ve çalışmalar yürütmüşlerdir (Özgün, 2020, s. 545). Türkiye feminizminde annelik ekseninde bakıldığında, bu sloganı toplantılarının temel odağı haline getiren ve daha sonra Perşembe Grubu'nu oluşturan Ankaralı feminist kadınların vurguları önemli bir noktayı oluşturmaktadır (Timisi ve Ağduk Gevrek, 2016). Bu grubun feminist kimlikleriyle ilk kez sokağa çıktıkları eylem, 1987 yılının anneler gününde düzenlenmiştir ve bu eylem gelenekselleşen bir niteliğe sahiptir. Eylemlerde “Annenizi seviyor, karınızı dövüyor musunuz?”, “Ayaklarımın altında cenneti değil, dünyayı istiyorum”, “Annem, ben, kızım, ne değişiyor?” sloganları öne çıkmaktadır (Timisi ve Ağduk Gevrek, 2016, s. 23-27). Dolayısıyla kadınlık

ve annelik koşullarına dair feminist eleştirinin bu dönem itibarıyla yoğunlaştığı görülmektedir.

Türkiye feminizminde 1980'lerin sonuna gelindiğinde kadın hareketinin kurumsallaşması için birtakım hamleler gerçekleştirilmiştir. Bu hamlelerden biri olarak yayıncılık, birinci kuşak Türkiye feminizmiyle paralellik gösteren biçimde, ikinci kuşakta da etkili bir rol oynamıştır. Bu bağlamda 1980 sonrası feminist yayınlardan; Feminist, Sosyalist Feminist Kaktüs, Amargi, Pazartesi, Feminist Politika gibi çeşitli yayınlarda annelik önemli bir mesele olarak sorunsallaştırılmıştır (Özgün, 2020, s. 530-548). Örneğin *Feminist Dergi*'nin ilk sayısında Handan (1987, s. 12): "Biz kadınlara var olan toplumsal yapıda sunulan rol öncelikle anne ve eş olmak. Hayatta birisinin karısı ve birilerinin annesi olmak dışında şeyler istediğimizde, karşılaştığımız dünya erkeklerin dünyası." ifadesiyle ataerkil annelik dayatması konu edilir. Bir başka örnek olarak *Sosyalist Feminist Kaktüs Dergisi*'nde anneliğin feminist eleştirisi "Ailenin Sorgulanması" başlıklı yazıda yapılmaktadır:

"Aile içinde yerine getirmemiz gereken bir başka "görev" de çocuk doğurmaktır. Bir kez çocuk doğurduğumuzda ise, artık evkadını ve karı olmanın yanısıra anne oluruz. Aile kurumunun en temel direklerinden biri, anneliğin kutsallığı efsanesidir. Bu efsane, çocuğu doğuran kadının ona bakıp onu büyütmesi gereken kadın olduğu varsayımına dayanır. Doğal annenin çocuğa annelik edebilecek tek insan olduğu varsayımının geçerli bir varsayım olduğuna ilişkin inandırıcı hiç bir kanıt yoktur oysa. Çocuk için önemli olan şey, bir ya da birden fazla kişiden sıcaklık ve şefkat görmektir. Bunu en iyi doğal annenin yapacağını bir kural olarak ileri sürmek bir hurafeyi savunmaktır. Doğurduğumuz çocukların anneliğini tek başına bizim üstlenmemiz, bu işin ağırlığı bir yana, tüm kimliğimizi belirler. "Doğru" insanlar, "sağlıklı" kadınlar olduğumuz ancak "iyi anne" olduğumuzda kanıtlarız. İyi anne olmanın anlamı ise, sonsuz bir özveri, koşulsuz bir sevgi kapasitesidir. Böylece kadın, aile içinde kocasına tâbi olmanın yanısıra, çocuklarına da duygusal olarak tâbidir. Kocasının isteklerinin dışına çıkan kadın nasıl eksik, başarısız bir kadınsa, çocuklarını her an sevmeyen, onlara sonsuz bir özveri ile davranmayan kadın da öyle "eksik" tir"(Savran, 1989, s. 58).

Pazartesi dergisinde annelik meselesi, oluşturulan "Anne Fitnat'ın Hatıra Defteri" isimli köşe üzerinden düzenli biçimde ele alınır. Fitnat karakteri aracılığıyla anneliğin tam zamanlı ve emek-yoğun niteliği, annelik statüsü, anneler üzerindeki toplumsal baskılar, annelerin çocuklarının gelişimine dair hissettiği endişeler ve çocuk yetiştirme sürecinde mücadele ettikleri cinsiyetçi

kalıp yargılar gibi pek çok konuya değinilmektedir. Bu yolla Pazartesi dergisi, “kutsal” annelik pratiğindeki açmazların gündeme getirildiği bir alan açması bakımından önemlidir. Böylelikle anneliğin sorgulanmasının yolu açılır (Ceylan, 2020, s. 139). 1980 sonra feminist hareket içinde annelik miti ve koşulları, çeşitli kanallarla sorunsallaştırılmakta ve annelik büyük ölçüde bir baskı alanı olarak ele alınmaktadır.

2.3.4. Politik Bir Kimlik Olarak Annelik

1990’lı yıllarda Türkiye’nin siyasi gündemi, anneleri politize eden bir toplumsal bağlam yaratmıştır (Aslan, 2008). Bu dönem Kürt açılımıyla birlikte devletin “anaların acısını” dindirmeye yönelik söylemlerinin güçlendiği bir dönemdir (Karakuş, 2015, s. 36). Bu bağlamda Türkiye’deki feministler de anneliğin politik bir kimlik olarak dışavurumuna odaklanan çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Türkiye’deki feministler, konjonktürel etkinin yansımalarıyla; Barış Anneleri⁶, Cumartesi Anneleri/İnsanları⁷, Şehit/Cuma Anneleri’ni⁸ konu edinen çalışmalar gerçekleştirdiler (Sirman, 2009; Aslan, 2008; Karakuş, 2015; Çağlayan, 2009). Bu çalışmalarda hegemonik ideoloji tarafından kimin anneliğinin geçerli olarak kabul edildiğine ve bu durumda “öteki” annelerin deneyimlerinin nasıl marjinalize edildiğine odaklanıldı.

Türkiye’de siyasi bir muhalefet alanı olarak annelik, Barış Anneleri ve Cumartesi Anneleri ismiyle bilinen, sol ve Kürt muhalefetin kayıplarına dair hak arayışlarını kamusala taşıyan siyasi öznelerle başlamıştır (Sirman, 2009). Bu anneler, “evlat acısını” sosyo-politik arenaya taşıyarak annelik kimliğinin dönüşümünde rol

⁶ Barış anneleri, ilk eylemleri 1999 yılında yapan ve savaşı sona erdirmeye savunusunda bulunan bir grup annedir. Bu anneler, şehit anneleriyle evlat acısı üzerinden ortak bir deneyim paylaştıklarını ve bu sebeple barış için birlikte mücadele etmeleri gerektiğini öne sürmektedirler (Aslan, 2008).

⁷ Cumartesi anneleri, gözaltında zorla kaybetmelere karşı hak savunusunda bulunan grup bir kayıp yakınından oluşur. Galatasaray Meydanı’nda 1995 yılında başlattıkları ilk oturma eyleminden bu yana, 850’den fazla oturma eylemi gerçekleştirmişlerdir (Çağlayan, t.y.)

⁸ Cuma anneleri, Edirnekapı mezarlığındaki Cuma buluşmaları gerçekleştiren şehit annelerini kapsayan grup Cumartesi annelerinin karşısına konumlandırılmaktadır (Karakuş, 2015: 37).

oynamıştır (Çağlayan, t.y.). Bu gruplar, annelik literatüründe annelik aktivizmi (maternal activism) olarak kavramsallaştırılan ve annelik kimliğini kullanarak çocukları ve toplumu adına hak talebinde bulunma anlamına gelen olguya birer örnek niteliği taşımaktadır (Orozco Mendoza, 2016). Bu aktivizmin kökeni, genel olarak kadınlığın ve özel olarak da anneliğin, savaştan çok barış yanlısı bir öze sahip olduğu fikrine dayanmaktadır.

Öte yandan kendilerini Cumartesi annelerinin zıttı biçiminde, Cuma anneleri olarak adlandırılan şehit anneleri, anneliğin siyasi alanını genişletmiştir. Türkiye toplumunda anneliğin olması gereken yanları öne çıkaran makbul annelik, Cuma anneleriyle örtüşmektedir. Dolayısıyla makbul acı da onların acısı olmuştur ve makbul yas, onların tuttuğu yastır (Aslan, 2008). Barış ve Cumartesi Anneleri, evlat acısı deneyimini paylaşımlarına rağmen aynı kümeye dahil edilmez; anneliğe atfedilen “pozitif” değerlerin evrenselliği, bu anneleri kapsamaz. Böylelikle şehit annelerinden oluşan Cuma Anneleri doğrudan mağdur konumuna yerleştirilmiştir. Cuma annelerinin aktivizmiyle birlikte toplumda makbul annelik ve öteki annelikler arasında halihazırda var olan kutuplaşma daha da görünür hale gelmiştir (Sirman, 2009). İyi-kötü, makbul-sözde, ideal-öteki sınıflandırmaları; anneliğe yüklenen anlamların üzerinde evrensel bir uzlaşıdan ziyade, birtakım politik değerlerin etkili olduğunu göstermektedir. Aslan (2008, s. 75) Türkiye’de annelik kimliğinin, “aileyle ulus-devleti birbirine bağlayan bir ara kurum” olduğunu belirtir ve bu tanıma uymayan öteki annelerin deneyimleri dışarıda bırakılır.

Ayrıca, annelerin çocuk yetiştirmeden sorumlu tutulması, bir toplumsal değer sistemi içinde gerçekleştiğinden ve bu değerler sistemi ahlaki olarak yapılandırılmış olduğundan toplumun ahlaki sistemi ile uyuşmayan çocukların “kötü” davranış ve eylemlerinden anneler sorumlu tutulmaktadır. Nitekim, ataerkil düşüncenin yerleşik yapısı sebebiyle, anneler nesiller boyunca çocuklarının akıl hastalıklarından, suçluluklarından, yaşam tarzlarından ve cinsel yönelimlerinden yani “sosyal sapmalarından” sorumlu tutulmuşlardır (Forcey, 2001, s. 163). Bu eksenle Barış ve Cumartesi anneleri, Türkiye’nin

toplumsal bütünlüğünü içselleştirmemiş ve hatta buna karşı muhalif tutumlar benimseyen çocuklar yetiştirmiş olmakla suçlanır. Böylelikle makbul olan annelik biçiminden dışlanan Barış ve Cumartesi anneleri, sözde annelikleriyle “milletin annesi” olmanın tam karşısında konumlandırılmıştır (Sirman, 2009). Bütün bu annelik deneyimleri, siyasallaşmanın anneliği nasıl yeniden şekillendirdiğini, anneliği “saf” halinden çıkararak politik bir söylemin parçası haline getirdiğini ve zaman zaman annelerin birbirlerine karşı konumlandığını göstermektedir (Karakuş, 2015, s. 37).

2.3.5. Aile Merkezli Annelik

1990’lı yılların karmaşık siyasi gündeminden sonra, AKP’nin iktidara geldiği 2002 yılından bu yana annelik, dönemin ideolojisine uyumlaştırılarak yeniden ele alınmaya devam edildi. AKP iktidarının ideolojik eğilimlerinde İslami referanslı, sağ/muhafazakâr ve milliyetçi bir tutum bulunuyordu. Bu tutum, kadınları aile içine sınırlandırarak eş ve anne rollerini ön plana çıkaran bir niteliğe sahipti. AKP iktidarının 2002-2007 arası dönemde kadınlara verdiği değer, neslin devamı ve güçlülüğü için annelik eksenli şekillenirken 2007 sonrası dönemde ataerkil ve İslami anlayışın yoğunlaşmasıyla bir kurum olarak aileyi güçlendirme esaslı pek çok politika uygulandı (Erkmen, 2020). Devletin özellikle 2010’lu yıllardan sonra aile yanlısı politikalarının artışı çeşitli örneklerle görülebilir (Saygılıgil, 2021).

Aileyi güçlendirmeyi esas alan bu politikalar; kadınlar için bir annelik dayatmasına⁹, kadınların annelikle özdeşleştirilmesine, anneliğin kutsanmasına, çocuksuz kadınlarla ilgili negatif değer yargıları üretilmesine yol açar.¹⁰ Bu bağlamda dönem itibarıyla ideal annelik; heteroseksüel, evli, en az üç çocuk doğurmuş¹¹, annelikten başka bir kariyeri merkeze almayan, özel alanda çocuk

⁹ (Temoçin, 2022).

¹⁰ (Hürriyet, 2016).

¹¹(Yeni Şafak, 2008).

bakımıyla tam zamanlı ilgilenen ve çocuğu sisteme uygun ideolojik kodlarla yetiştiren Sünni Müslüman-Türk aile merkezli annelerle kabaca resmedilebilir.

Ayrıca Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın feministlerin anneliği kabul etmediğini ifade etmesi, annelik ve feminizm arasında inşa edilen çelişkinin önemli bir örneğini oluşturur (BBC, 2014).¹² 2000'lerde kurumsallaşma süreci devam eden Türkiye'deki feminist hareket ise annelik deneyiminden ziyade aileciliğe karşı çeşitli eleştirilerini dile getirmektedir. Örneğin *Feminist Politika*'nın 17.sayısında kadınlar, "Aile dışında hayat var!" sloganıyla kadınları eş ve annelik rollerine hapseden baskılara, annelerin artan sorumluluklarına karşı ses çıkarmaktadırlar:

"... bu yeniden "aileye dönüş" yeni bir kadın ve annelik imgesi gerektiriyor. Artık yalnız yaşayan kadınlar, özellikle yalnız anneler bir başarı öyküsü anlatmıyor, kendi seçimlerini yapmış güçlü kadınlar olarak sunulmuyor. Başarısız, mutsuz, yalnız, dahası kadınlığı, dişilliği becerememiş kadınlar olarak damgalanıyor. Batı medyasında artık kariyer kadınları yok. Onun yerine, aile hayatı içinde süper güçlü anneler var. Çocukların, kocalarının, dahası geniş ailenin her şeyinden sorumlu, her türlü ihtiyaçlarını gözetken ve bu aile hayatı içinde anneliği güçlü bir kadın olarak mutlu bir şekilde taşıyan kadınlar var." (Toksöz ve Barın, 2013, s. 25)

2010'lu yıllarda annelik mitlerinin ve koşullarının feminist eleştirisi çeşitli örneklerle devam etmektedir. Amargi dergisinin 16. sayısında Akkaya (2010, s. 67) anneliği "ev içine kitlenmiş, nerede olursa olsun aklı 'ora'ya yoğunlaşmış bir örgütlülük hali" olarak tanımladığı yazısında çocuk bakım pratiklerinin ebeveynler arasında eşit paylaşılmasının önemine vurgu yaparken aynı sayıda Akınerdem (2010, s. 65), kendi deneyiminde maruz kaldığı toplum baskısına, ulaşılamayan çocuk bakım standartlarına değinmekte ve anne olmanın tamamlanmaktan ziyade tamamen bir eksilme hali olduğunu ifade etmektedir (Akınerdem, 2010, s. 65).

¹² "Bizim dinimiz kadına bir makam vermiş, annelik makamı. Anneye bir makam daha vermiş. Cenneti ayakları altına sermiş. Babanın değil annenin ayakları altına koymuş. Annenin ayağının altı öpülür. Ben anacığımın ayağının altını öperdim. Anam nazlanırdı, anacığım çekme ayağını derdim, çünkü burada cennetin kokusu var. Bazen ağlardı. Anne başka bir şey. Ve makamların o ulaşılamazdır. Ama bunu anlayanlar olur anlamayanlar olur. Bunu feministlere anlatamazsın mesela, onlar anneliği kabul etmiyor. Ama anlayanlar yeter bize diyoruz, onlarla yola devam ederiz." (BBC, 2014).

Bunun yanı sıra, internet kullanımının yaygınlaşmasıyla 2010 sonrası Türkiye’de farklı feminist odak noktalarına sahip olan Reçel Blog, Çatlak Zemin ve 5Harfliler gibi alternatif medya platformlarında annelik konusu gündeme gelmiştir. Örneğin bu platformlardan Reçel Blog’taki yazılar, yoğunlukla Müslüman kadınlar tarafından kaleme alınmaktadır ve bu yazılarda; kutsal ve ideal annelik mitini, çocuk bakımına ilişkin idealize edilen ölçütleri, kadınlığın annelikle özdeşleştirilmesini ve çocuksuz kadınlara yönelik olumsuz bakış açısını eleştiren yazılar bulunmaktadır¹³. Çatlak Zemin’de ise, anneliğin normatif kadınlık imajı için bir zorunluluk olmasına, ataerkil anneliğin tarihsel olarak gelişimine, doğallık söylemiyle kuruluşuna, kadınların söz konusu annelik düzenini içselleştirmesine ve kutsal-ideal annelik mitlerine çeşitli eleştiriler sunulmaktadır¹⁴. Benzer biçimde 5Harfliler’de de anneliği konu alan çeşitli yazılar bulunmaktadır¹⁵. Örneğin burada yayınlanan “Benim bebeğim, başkalarının kararı” isimli yazı, bekar anneliğin Türkiye toplumunda norm-dışılığına ve kürtaj sürecinin çelişkilerine değinmektedir (Limoni, 2019).

Buraya kadar Türkiye’de anneliğin genel hatlarıyla nasıl ele alındığını, Türkiye feminizminin anneliğe bakış açısını ve bazı öne çıkan annelik çalışmalarını olabildiğince kronolojik biçimde aktarmaya çalıştım. Bu aktarımda dönemlerin annelik anlayışlarını tarihsel bağlamları içinde vermeye özen gösterdim. Sirman (2020, s. 556), Türkiye’deki feminist yazında annelik deneyimine odaklanan çalışmaların görece az olduğuna, anneliğin daha çok bir ezilme alanı olarak ele alındığına, doğurganlık gibi konulara biyolojik determinizme kayma endişesiyle pek fazla yer verilmediğine ve annelik meselesinin yoğunlukla politik annelik alanı üzerinden geliştiğine değinmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de annelikle

¹³ Örneğin "Annelik Aslında O Kadar Da Kutsal Olmayabilir Mi?" (Ö. Z, 2014), "Yeni Başlayanlar İçin İdeal Annelik Yeni Başlayanlar İçin İdeal Annelik" (Gökoğlu, 2014) ve "Anne Olunca..." (Dağ, 2018) gibi yazılar vardır.

¹⁴ Örneğin “Kutsal annelik masalları ya da kendi hikayemizi yaratmak” (Akpınar, 2017) ve “Kadınlığın Kontrol Listesi: Evlilik ve annelik üzerine” (Aksoy, 2018) gibi yazılar vardır.

¹⁵ Örnek olarak “Bekar Annelik Sultanlıkmiş Meğer” (Demir, 2022) isimli yazı gösterilebilir.

ilgili sunduğum kavramsal çerçeveden hareketle benzer bir çıkarım yapmak mümkündür.

Diğer yandan; anneliğin belirli bir dönemle sınırlandırılmayacak, kapsamı bir dönemin sınırlarından daha geniş veya dar olan fakat çeşitli çalışmalara konu edilmiş temaları bulunur. Bu annelik temaları doğrudan benim çalışmamla ilgili olmasa da Türkiye’de anneliğin ve annelik çalışmalarının genel niteliğini anlamaya fayda sunacağını düşünüyorum. Dolayısıyla bir sonraki bölümde, bu bölüme kadar sunulan annelik anlatısına ek olarak, Türkiye’deki annelik çalışmalarına konu edilen bazı annelik temalarını kısaca sunmaya çalışacağım.

2.3.6. Annelik Değil, Annelikler: Türkiye’de Anneliklere Dair Çalışmalar

Türkiye’de yapılan annelik çalışmalarında öne çıkan konulardan biri *çalışan anneliktir*. Bu konunun öne çıkan bir fenomen olması, ataerkil annelik kurumunun kadınları çocukların bakımından birincil sorumlu olarak tanımlamasıyla ilişkilidir. Kadınların bakım emeği ile ilişkilendirilmesi tam zamanlı işlerde düzenli olarak çalışmalarının önünde büyük bir engeldir (Dedeoğlu ve Şahankaya, 2015, s. 93). Özellikle küçük çocukların bakımının sadece annenin sorumluluğunda görülmesi, annelerin çalışma hayatından uzaklaştırılmasına, eve bağlanmasına, sorumluluklarının artmasına ve yaşam seçeneklerinin azalmasına yol açmaktadır (Türkoğlu Üstün, 2020, s. 1558; Alkan, 2006, s. 25). Nitekim, dünyanın pek çok yerinde hala çocuk bakımı için iş hayatına ara veren kişi kadınlardır (İlden Koçkar, 2015, s. 207). Kadınların çalışma hayatına devam ettiği durumda dahi, çocuk bakımını gerçekleştirenin (büyükanne, bakıcı gibi) yine bir kadın olduğu gerçeği açıktır.

Bu noktada çocuğun birincil bakımdan sorumlu görülen annenin ücretli bir işte çalışması durumunda okul çağında olmayan küçük çocuklara sağlanacak bakım, mesai saatlerinde ailenin diğer kadınları tarafından veya piyasadan bakım hizmeti alınması yoluyla çözülmektedir (Türkoğlu Üstün, 2020, s. 1561).

İlk alternatif düşük maliyeti dolayısıyla daha fazla tercih edilmektedir (Türkoğlu Üstün, 2020, s. 1561). Ancak bu noktada kadınlar ağır tarafından sağlanan bu bakım faaliyetlerinin devamlılığına/sürdürülebilirliğine ilişkin önemli bir soru işareti doğmaktadır. Bu soru işareti, gelecek kuşağın kızlarının ve torunlarının, kendi kızları ve torunları için aynı miktarda bakım faaliyetini sürdürüp süremeyecekleridir (Moreno, 2006, s. 391). İkinci alternatif ise, kreş veya dadı gibi resmi ve maliyetli bir yolu işaret etmektedir; bu alternatifi tercihinde annenin gelir durumu ve çocuk bakım hizmetlerinin ücreti önemli rol oynar (Türkoğlu Üstün, 2020, s. 1561). Bu noktada yapılan araştırmalar, eğitim düzeyi ve ekonomik gelir düzeyi ile kurumsallaşmış çocuk bakım hizmetlerinden yararlanma arasındaki paralel ilişkiyi ortaya koymaktadır (AÇEV, 2017, s. 15).

Ayrıca işgücü piyasalarının açıkça cinsiyetçi yapısı annelerin çalışma yaşamına dahil olmasını önemli ölçüde etkiler. Kadınların evlilik ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları dolayısıyla işi aksatma veya bırakma olasılığının çok yüksek olması sebebiyle iş verenler daha çok erkekleri tercih etmektedirler (Arat, 1994, s. 46). Kadınların doğum sebebiyle iş yaşamlarına ara vermeleri, onların iş yaşamında kalmalarını ve terfi edilme sürelerini etkilemektedir (İlden Koçkar, 2015, s. 212). Bu bağlamda Williams (2001'den aktaran İlder Koçkar, 2015, s. 212)'ın anneliğin kadınların iş yaşamı bağlamında bir dezavantaj olduğunu ve kadınların terfi edilmesinde "cam tavan"dan ziyade "annelik duvarı"nın etkili olduğunu belirtmesi önemlidir.

Türkiye'de çalışan annelik, çeşitli disiplinlerden çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Yapılan çalışmalarda akademisyenler, sağlık personelleri, sivil toplum örgütü çalışanları, özel sektörde yöneticileri gibi çeşitli meslek kollarından annelere odaklanılmıştır (Burç, 2016; Beyenal, 2019; Sezer, 2020; Timurturkan, 2020). Türkiye'de yapılan annelik çalışmalarında; anneliğin sınıf temelli bir deneyim olduğu, farklı sosyo-ekonomik bağlamlarda annelik yapan kadınların farklı ihtiyaçları olduğu, genel olarak annelerin ev-iş yaşamı dengesini kurmakta zorlandıkları, kimi zaman annelik ve meslek sahibi kimlikleri arasında bir ikilik ve endişeler dizisi yaşadıkları ve büyük ölçüde anneliği merkeze aldıkları

bulgularına ulaşılmıştır (Kaya, 2008; Akyol ve Arslan, 2020). Bu bağlamda düşünüldüğünde, Türkiye’de çalışan annelerin anneliği bir yandan memnuniyet ve öte yandan zorlukla ilişkilendirilmesi anlamlı görülmektedir (Kulakaç ve meslektaşları, 2006).

Türkiye’de yapılan çalışmalarda ele alınan bir başka konu; *göçmen/mülteci/ulusötesi annelik* deneyimidir. Bu konu ekseninde çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Dağdelen, 2018; Öztan, 2009; Sili Kalem; 2021; Civelek ve Koylan, 2020). Çalışmaların ortak vurgusu, göç etmenin anneliği yoğun olarak etkilediği yönündedir (Sili Kalem, 2021; Civelek ve Koylan, 2020). Anneleri çocuklara bakmakla yükümlü kişiler olarak konumlandırılması, bu annelik deneyimlerini daha zorlu ve kaygılı bir forma dönüştürmektedir. Yapılan çalışmalar, göçmen/mülteci/ulusötesi annelikleri ve bu annelerin problemlerini görünür hale getirmeye fayda sağlamaktadır.

Türkiye’deki annelik çalışmalarında *bekar annelik/yalnız annelik/tek ebeveyn olmak* deneyimlerine odaklanan çalışmalar yapılmıştır. Bekar anne “daha önce evli olan ancak şu anda ayrı yaşayan, boşanmış veya dul olan bir veya daha fazla çocuklu bir kadın veya hiç evlenmemiş çocuklu bir kadın” (Gustafson, 2009, s. 1122) olarak ifade edilebilir. Ataerkil annelik anlayışı evlilik içinde anne olmayı idealize etmektedir. Bu bağlamda Türkiye’deki neredeyse tüm doğumların evlilik içinde meydana gelmesi önemlidir (HÜNEE, 2013, s. 67). Dolayısıyla evli annelerin dışında kalan; bekar annelik/yalnız annelik/tek ebeveyn olmak gibi deneyimler norm-dışı olarak görülmektedir. Türkiye’de bu deneyimlere odaklanan çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Demirel, 2021; Karaca Aydın, 2019; Boztilki, 2022; Demir ve Çelebi, 2017). Bu çalışmalar büyük ölçüde, bu grup kadınların karşılaştıkları sosyal, ekonomik, psikolojik çeşitli zorluklara ve bunlara bağlı ihtiyaçların belirlenmesine odaklanmaktadır.

Türkiye’de evlat edinme konusu çeşitli alanlardan araştırmalara konu olsa da *evlat edinen annelerin* deneyimini esas alan çalışmalar oldukça azdır. Bu çalışmalara örnek olarak Avcı (2019)’nın çalışması verilebilir. Avcı (2019)

biyolojik, evlat edinen ve koruyucu annelerin anneliğe dair görüşlerini incelediği çalışmada, anne olma tercihlerinde toplumsal dinamiklerden belirleyiciliğine, annelik pratiğinin içgüdüsellikten ziyade sosyolojik bir nitelik taşıdığına, doğumun tek başına annelik için yeterli bir kıstas olarak görülmediğine ulaşmıştır.

Türkiye'deki annelik literatüründe *lezbiyen, trans ve kuir annelik* (ebeveynlik) deneyimlerinin büyük ölçüde göz ardı edildiğini söylemek mümkündür. Bu noktada, İş (2013)'in heteropatriyarkal ikili cinsiyet sisteminin kapsamadığı ebeveynlerin (lezbiyen, biseksüel, trans ve kuir ebeveynlerin) deneyim, beklenti ve çocuk yetiştirme stratejilerine odaklandığı çalışması literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Çalışmada, görüşmecilerin cinsiyetlendirilmiş ebeveynlik kategorilerine (annelik-babalık ikiliği) bir meydan okuma sunduğu ortaya konulmuştur ve özellikle feminist hareket içinde kuir ebeveynlik deneyiminin dikkate alınması gerektiğinin altı çizilmiştir (İş, 2013). Lezbiyen, trans ve kuir ebeveynlik, internet yoluyla oluşan alternatif medyada çeşitli yazılarla gündeme taşınsa da konuya dair daha fazla çalışma yapılması yoluyla bu ebeveynlerin görünürlüğünün artması gereklidir.

Güncel annelik çalışmalarında önemli odak noktalarından biri, *dijital/sanal annelik* kavramı altında bütünleştirdiğim yeni medya ve türevlerindeki annelik pratiklerini konu edinen çalışmalardır. Bu çalışmalar, internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte artan sayıda annenin web siteleri, bloglar ve sosyal medya platformlarında aktardığı deneyimlerini esas alır. Çalışmalar doğrudan annelik temelli olabileceği gibi, tüketim, kapitalizm, popüler kültür, çocuk hakları gibi başka eksenlerle kesişebilir. Dijital dünya, etkileşimi yoğun bir alanda kadınların annelik hikayelerini anlatmalarına, tartışmalarına ve değerlendirmelerine önemli bir alan sunar.

Dünyada artan çalışmalara paralel olarak, Türkiye'de de dijital/sanal annelik ile ilgili çalışmaların son dönemde arttığını söylemek mümkündür. Türkiye'deki çalışmaların ortak bulgusu, anneliğe yönelik içerik üretilen web siteleri

(Timurturkan, 2019b; Gül Ünlü, 2021), çeşitli bloglar (Yelsalı Parmaksız; 2012; Gürçayır Teke, 2014) ve sosyal medya platformlarında (Aktaş, 2019; Mutluer, 2019) yeni bir annelik biçiminin kurulduğu ve bu annelik biçiminin kadınların deneyimlerinde pozitif ve negatif birtakım sonuçlar yarattığı/yaratabileceğidir. Türkiye'deki çalışmalar bu yeni annelik biçimini; anneliği uzman bilgisine dayalı, çeşitli öneri, ürün, hizmet ve aktivitelerle desteklenen, annelik pratiğinde profesyonel bir tutumu esas alan ve platformlar aracılığıyla kurgulanan mükemmel annelik imgesi üzerinden annelerin deneyiminde yetersizlik hissi yaratan bir modeldir (Yelsalı Parmaksız, 2012 ve Timurturkan, 2019b). Bu alternatif platformlarla birlikte anneliğin “geleneksel, deneyime dayalı ve kuşaktan kuşağa aktarılan pek çok yöntem ve anlayışının sanal bir forma” dönüştüğünü ifade etmek mümkündür (Timurturkan, 2019b).

3. BÖLÜM

YÖNTEMBİLİM

3.1. ARAŞTIRMANIN EPİSTEMOLOJİSİ, TEORİK PERSPEKTİFİ VE YÖNTEMİ

Crotty çalışmasında (1998) epistemoloji, teorik perspektif, metodoloji ve yöntemi içeren dört ana unsurun araştırma sürecinin iskeletini oluşturduğunu anlatır. Bu dört ana unsurun büyük ölçüde birbirini şekillendiren, birbiri üzerine temellenen bir yapısı bulunur. Öncelikle yöntem veya yöntemler, araştırmada veriyi üretmek ve analiz etmek gibi aşamalarda kullandığımız teknikleri kapsarken yöntembilim (metodoloji) araştırmanın nasıl yürütülmesi gerektiğine ilişkin sürecin bütünsel bilgisine işaret eder (Neuman, 2020, s. 26-27). Teorik perspektif ise, kullandığımız metodolojiyi bilgilendiren ve bağlamı sağlayan felsefi duruşu, bir anlamda sosyal bilim yaklaşımımızı anlatır (Crotty, 1998, s. 12). Burada kullandığımız teorik perspektif, “dünyaya bakmanın ve onu anlamlandırmanın bir yolu” olduğundan bilgi yüklü bir yapıya sahiptir (Crotty, 1998, s. 17). Dolayısıyla teorik perspektifimiz, bildiklerimizi nasıl bildiğimize dair bir anlayışı da içerir (Crotty, 1998, s. 17). Bu durumda kullandığımız yöntemin metodolojimiz ve metodolojimizin teorik perspektifimizle olan sıkı bağı gibi, epistemolojik yaklaşımımız da bütün bunlarla sıkı bir bağa sahiptir.

Araştırma öznelerinin anneliğe ilişkin karar ve deneyimlerini anlamak amacıyla gerçekleştirdiğim bu araştırmada uygun araştırma yaklaşımı olarak nitel araştırmayı kullandım. Nitel araştırma; bireylerin deneyimlerini ortaya çıkaran ve başarılı bir uygulamayla insanlar için neyin önemli olduğunu anlamaya fayda sağlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Silvermann, 2020, s. 3). Dolayısıyla nitel araştırma yaklaşımını; anlama ve yorumlamaya dayalı, etkileşimli, esnek, gerçekliğe dair genellenebilir veri elde etmekten ziyade bir miktar yararlı bilgi elde etmeyi esas alan ve bağlama merkezi bir rol veren yapısı sebebiyle tercih ettim (Roller ve Lavrakas, 2015, s. 4-9).

Halihazırda birçok feminist araştırmacı tarafından ağırlıklı olarak nitel yöntemlerin kullanıldığı ve feminist araştırmada da nitel yöntemlerin kullanımının tavsiye edildiği bilinmektedir (Letherby, 2003, s. 80). Bu tavsiyenin temelinde nitel araştırmanın esnek, müzakereye açık, araştırma öznelerinin dahil olmasına alan açan ve etkileşimci özellikleri yer almaktadır (Letherby, 2003, s. 80). Holland ve Ramazanoğlu (2002) da çalışmalarında feminist araştırma için küçük ölçekli ve nitel/etkileşimli yaklaşımların güçlü ve üretken olarak değerlendirildiğini vurgulamaktadırlar.

Nitel araştırma yaklaşımı “sosyal dünyanın nasıl yorumlandığı, anlaşıldığı, deneyimlendiği, üretildiği veya oluşturulduğu ile ilgilenmesi anlamında genel olarak 'yorumsamacı' olan felsefi bir konuma dayanmaktadır” (Mason, 2002, s. 3). Bu bağlamda araştırmada esas olarak inşacı epistemolojik bir tutumu benimsedim. Bilginin ve anlamın verili olmadığını, keşfedilmekten ziyade inşa edildiğini esas aldım (Crotty, 1998, s. 19). Bu anlamda bireylerin deneyimlerinin, toplumsal etkileşimlerinin ve toplumsal bağlamın, anlamı ve bilgiyi inşa eden temel unsurlar olduğunu düşünüyorum. Buradan hareketle ontolojik olarak, araştırma öznelerinin çoklu ve inşa edilen toplumsal gerçeklikleri olduğunu göz önünde bulundurdum.

Bilgi üretimi için araştırma öznelerinin anlatılarına başvurarak onların anneliğe ilişkin karar ve deneyimlerini anlamaya odaklandım. İnşacı felsefi tutumla, anlamaya çalıştığım bu örüntülerin inşa edilmesinde araştırmacı olarak benim ve toplumun kritik bir rolü olduğunu gözettim (Moses ve Knutsen, 2016, s. 28). Araştırma öznelerinden biri olarak benim kim olduğumu ve konuyla nasıl bir ilişkim olduğunu feminist yorumsamacı teorik perspektife dayanan bu nitel araştırma için önemli bir belirleyici olarak değerlendirdim.

Dolayısıyla araştırma boyunca ben dilini kullanmaya çalıştım. Çünkü dilin etkili bir kültürel güç olduğunu ve yazma tarzımızın kişisel niyetlerimizle ilişkili olduğunu düşünüyorum (Hesse-Biber, 2007, s. 343). Nesnellik, evrensellik ve bilimsellik gibi birtakım standartlarla tek tipleştirilmiş akademik yazı dili

anlayışının üçüncü tekil şahıs kullanımını bir zorunluluk olarak sunmasına bir meydan okuma olarak birinci tekil şahıs kullanımını tercih ettim. Bu tercih, araştırmacı olarak benim araştırma sürecindeki payımı ve yaklaşımı vurgulamak için önemliydi. Sonuç olarak benimsediğim bu inşacı epistemolojik yaklaşımla anlamı ve bilgiyi araştırma özneliyle kurduğumuz etkileşim ve bağlam içinde karşılıklı olarak inşa ettiğimizi düşünüyorum.

Araştırmanın feminist niteliği dolayısıyla birtakım feminist epistemolojik ilkelerden faydalandım. Burada üzerinde uzlaşılan tek bir feminist epistemolojiden ziyade feminist olarak nitelenebilir pek çok bilgi açıklaması bulunur (Tanesini, 2012, s. 14). Feminist araştırmacılar için çoğunlukla üzerinde uzlaşılması önerilen bazı epistemolojik ilkeler ise şunlardır; bilginin toplumsal olarak kurulduğunun kabulü, baskın ideolojinin yönetici sınıfın ideolojisi olduğunun kabulü, değerden arınmış bilim diye bir şeyin olmayacağının kabulü, sosyal bilimlerin şimdiye kadar erkeklerin çıkarlarını yansıttığının ve onlara hizmet ettiğinin kabulü ve toplumsal konumlarındaki farklılık gereği kadın ve erkek bakış açılarının farklı olduğunun kabulüdür (Eichler, 1980'den aktaran Stanley ve Wise, 1996, s. 81-82). Ben de araştırmada bu ilkeleri benimsedim.

Araştırmada, Türkiye'deki feministlerin anneliğe ilişkin karar ve deneyimlerini anlamak için feminist yorumsamacı yaklaşımı kullandım. Bu kullanım ile yorumsamacı yaklaşımın genel olarak sosyal dünyayı, o dünyanın aktörleri olan kişilerin bakış açılarından anlamayı ve yorumlamayı amaçlayan niteliğiyle (Glesne, 2016, s. 9) feminist yaklaşımın eşitlikçi niteliklerini bir araya getirmeye çalışarak araştırma öznelinin annelik konusundaki görüş ve deneyimlerini geniş bir çerçeveden değerlendirdim.

Esasen feminist araştırmacılar, pozitivist sosyal bilimin "sözde" değer tarafsızlığına ciddi bir karşı çıkışla sosyal bilimi dönüştürmek amacı ile birçok yenilikçi fikir, yöntem ve eleştiri geliştirmişlerdir (McHugh, 2014, s. 158). Geleneksel sosyal bilim anlayışının beyaz, Batılı, burjuva erkeklerin sosyal deneyimlerini merkeze alan yapısına karşın feminist araştırma yeni deneysel ve

kuramsal kaynaklar olarak kadın deneyimi merkezlidir, araştırmada kadın özgürleşmesine fayda sağlanmasını amaçlar ve araştırmacının kendisini de araştırmının konusu kadar eleştirel bir zemine çeker (Harding, 1996, s. 39-43). Erkek egemen bilim anlayışı genel olarak sosyal olguları erkeklerin bakış açısıyla ve erkeklerin lehine olacak biçimde ele alır. Bu durumda feministler, gerçek güç ilişkilerini ve süregelen eşitsizliklerin doğasını etkili bir şekilde dönüştürmeye yönelik çalışabilmek için öncelikle bu dinamikleri derinlemesine anlamak isterler (Holland ve Ramazanoğlu, 2002, s. 57).

Genel olarak feminist araştırma, kadınların yaşamlarının cinsiyetlendirilmiş bağlamını inceleyen, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortaya çıkaran, kadınları güçlendiren, sosyal değişimi savunan ve/veya kadınların yaşamlarının statüsünü veya maddi gerçekliğini iyileştiren bir yapıya sahiptir (McHugh ve Cosgrove, 2002'den aktaran McHugh, 2014, s. 137). Feminist araştırmadan bahsederken tek tip bir model sunmak mümkün değildir. Feminist araştırmacıların, feminist araştırmanın içeriğine dair farklı yaklaşımları bulunur. Bu bağlamda feminist araştırmanın ayırt ediciliğini belirtmek için geniş çapta kabul edilen dört temayı şöyle ifade etmek mümkündür:

- “(1) Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet asimetrisinin her yerde hazır ve nazır önemi.
- (2) Yönteme karşı deneyimin geçerliliği.
- (3) Araştırma ilişkisinde hiyerarşinin reddi.
- (4) Araştırmanın amacı ve geçerlilik kriteri olarak özgürleşme (Hammersley (1992, s. 187-191).”

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme de feminist araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, araştırma öznelinin yaşamları ve deneyimleri hakkında içgörü kazanmalarına olanak tanır ve potansiyel olarak diğerlerinin bir grup kadını anlamalarına yardımcı olur

(McHugh, 2014, s. 150). Ben de veri üretiminde¹⁶, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeyi, öznelerin konuya ilişkin yaklaşım ve deneyimlerini kendi sözlerinden anlamak için uygun teknik olarak seçtim. Böylece seçtiğim teknikle araştırma öznelerinin seslerinin farklı ve ayırt edilebilir olmasına alan açmayı hedefledim (Letherby, 2003'den aktaran, McHugh, 2014, s. 150). Bu yöntemin araştırmanın özneleriyle kurmayı hedeflediğim ilişkiyi güçlendirdiğini, bu ilişkiye duygusal bir boyut kazandırdığını düşünüyorum. Araştırmada derinlemesine görüşme yöntemini kullanmak, araştırma öznelerinin fikirlerine, düşüncelerine ve anılarına araştırmacının sözlerinden ziyade öznelerin sözleriyle erişebilmeye imkân tanıdı (Reinharz, 1992, s. 19).

3.2. ARAŞTIRMANIN FEMİNİST İLKELERİ

Bir araştırmayı feminist yapan niteliğin, sadece toplumsal cinsiyetin ya da toplumsal cinsiyete dayalı yaşamların araştırılması olmadığını söyleyebiliriz (Holland ve Ramazanoğlu, 2002, s. 147). Yalnız toplumsal cinsiyetin teorik çerçevenin bir parçası veya bir değişken olarak eklendiği bir araştırmayı doğrudan feminist olarak tanımlamak mümkün değildir. Bu noktada araştırmayı feminist yapan şeyin/şeylerin neler olduğunun üzerine düşünmeyi önemli buluyorum.

Kelly ve diğerleri (1992'den aktaran Westmarland, 2001, s. 28) feminist araştırmayı feminist yapan şeyi, kullanılan yöntemden ziyade nasıl kullanıldığı ve ne için kullanıldığı olarak belirtmektedir. Dolayısıyla kullanılan metodolojinin yöntemi şekillendiren yapısı bu noktada büyük bir öneme sahiptir. Örneğin

---

¹⁶ Veri toplama (data collection) kavramının, olguların araştırmacı tarafından tespit edilmesini beklediğini ima eden yapısına karşı veri üretimi terimi, "araştırmacı tarafından toplanan bilgilerin, sosyal dünyaya anlam vermenin sosyal bir sürecinde üretildiğini ima eder" (Holland ve Ramazanoğlu, 2002: 154)". Dolayısıyla Holland ve Ramazanoğlu'nun (2002: 154) yaklaşımıyla veri üretimi kullanımını benimsiyorum.

derinlemesine görüşme yapmak tek başına araştırmayı feminist yapan bir nitelik olarak değerlendirilemez. Ancak derinlemesine görüşmeleri öznelerin seslerinin onların sözleriyle duyulması hedefiyle gerçekleştirmem, araştırmanın feminist niteliğine bağlıdır. Bir başka örnek ise, araştırma özneleriyle bazı hassas ve daha zor olarak tanımlanabilecek konularda konuşurken direkt sorular sormak yerine onların konuyu açmak istediği zamanı beklemek ve açmak istediği kadarını dinlemek derinlemesine görüşmenin feminist bir versiyonunu uygulamaya koymaya çalışmak olabilir (Kasper, 1994).

Araştırmada benimsediğim feminist ilkelerin temeli; (1) *asimetrik güç ilişkilerini göz önünde bulundurmak ve bu ilişkileri yeniden üretmemek için çabalamaktan ileri geliyor*. Bu ilke, aşağıda bahsedeceğim diğer feminist ilkeler için bir şemsiye görevi görüyor:

- 2) *Araştırmayı kurgularken kendi deneyimlerimden yola çıkıyorum ve araştırma boyunca özdüşünümsel olarak kendi konumum üzerine düşünüyorum:*

Feminist bir araştırmacı olarak kişisel deneyimimi ve bakış açımı araştırmanın önemli bir parçası olarak değerlendiriyorum. Araştırma sorularını belirlemeden veriyi yorumlamaya kadar araştırmanın tüm süreçlerinde aktif rol oynadığımı biliyorum. Dolayısıyla bu konumumun araştırmayı nasıl etkilediği hakkında sürekli olarak düşünüyorum. Görüşmeler devam ederken görüşme yönergemi kendime çeviriyorum; kendi feminizm ve annelik yaklaşımım hakkında da derinlemesine düşünmeye devam ediyorum.

- 3) *Araştırmanın tüm kavramlarını seçer ve kullanırken bir eşitsizliği yeniden üretmekten ve öznelere doğrudan veya dolaylı olarak zarar vermekten olabildiğince kaçınmak için oldukça seçici davranıyorum:*

Asimetrik güç ilişkilerini yeniden üretme potansiyeli taşıdığını düşündüğüm kavramları kullanmaya mesafeli yaklaşıyorum. Bu kavramların yerine kullanabileceğim alternatif kavramların neler olabileceği hakkında

düşünüyorum. Aynı anlamı vermek için kavramın yerine kullanabileceğim daha iyi bir alternatif bulamadığımda bunu da açıkça yazıyorum. Öznelerin tanımlamalarını ve beyanlarını onların ifade ettiği şekilde aktarıyorum. Anlatılarına ilişkin kendi çıkarımlarını ve yorumlarını çarpıtmıyorum.

4) Araştırma öznelerinin mahremiyetleri ve rızaları gibi etik konularda özenli davranıyorum:

Araştırma öznelerinin kişisel bilgilerini gizli tutmayı önemsiyorum. Öznelerin kimliklerini açığa çıkaracağını düşündüğüm her unsurı yeniden gözden geçiriyorum. Her bir özneyle ilk temasa geçtiğimde ve görüşmeye başlamadan önce “Gönüllü Katılım Formu”nun niteliklerini hatırlıyor ve hatırlatıyorum.

5) Araştırmanın tüm süreçlerinde klasik araştırmacı-araştırılan hiyerarşisini çözmeye gayret ederek dayanışmacı bir ilişki geliştirmeye çalışıyorum:

Bilgiyi toplayan kişi olmam üzerinden araştırma özneleri üzerinde bir otorite kurmamaya gayret ediyorum. Görüşmeden önceki ilk temasımdan itibaren görüşme ortamını, tarihini ve saatini onların tercihine bırakıyorum. Görüşmeye başlamadan kendim ve araştırma konum hakkında gerekli bilgileri açıkça onlara sunuyorum. Takma isimlerini kendilerinin seçmelerine alan açıyorum. Görüşme içinde gelişen herhangi bir durumda onların taleplerini dikkate alıyorum. Görüşmeler bittikten sonra onlar için nasıl geçtiğini mutlaka soruyorum ve böylece üzerine çalışmam gereken noktaları belirliyorum. Görüşmeler boyunca onlara saygı duyduğumu ve önceliğimin onlar olduğunu her defasında hissettirmeye çalışıyorum.

6) Araştırma öznelerinin sözlerini duymak ve duyurmak için uygun araştırma yöntemini (derinlemesine görüşmeyi) seçiyorum:

İlgili konuyu, konunun öznesi olan bir grup kişinin anlatılarından öğrenmeye çalışıyorum. Derinlemesine görüşmenin, araştırmanın özneleri ve benim için bir sohbet havasında geçmesi için çalışıyorum. Görüşmelerde onları aktif biçimde

dinliyorum ve empati becerimi olabildiğince kullanıyorum. Öznelerin araştırmanın odağından görece uzaklaştıklarını düşündüğümde de anlatılarını kesmemeye gayret ediyorum. Derinlemesine görüşmelerle öznelerin deneyimlerini, duygularını ve düşüncelerini kendi ifadeleriyle paylaşmalarına alan açıyorum.

7) Duyguyu anneliğin ve araştırmanın temel bir bileşeni olarak değerlendiriyorum:

Sevgi başta olmak üzere endişe, merak, şefkat ve güven gibi annelikten söz ederken değinilen bir dizi duygunun anneliğin önemli bir parçası olduğunu düşünüyorum. Burada duygu ve düşüncenin arasında düalist bir zıtlık ilişkisinden ziyade karşılıklı var olmaya dayalı iç içe geçmiş bir ilişki olduğunu esas alıyorum. Dolayısıyla araştırma özneleriyle annelik karar ve deneyimleri hakkında konuşurken duyguların ve düşüncelerini bir arada ele alıyorum. Aynı zamanda duyguları, araştırmanın da önemli bir parçası olarak görüyorum. Kendimin ve araştırma öznelerinin görüşme esansında birtakım ortak duyguları yaşadığımızı düşünüyorum ve bunları analize dahil ediyorum.

8) Anne olanlar ve olmayanlar için destekleyici bir feminist ağ oluşturmanın nasıl olabileceği hakkında düşünüyorum:

Görüşmelerde anne olan ve olmayan araştırma öznelerinin neye ihtiyaçları olduğunu ve ihtiyaçlarının giderilmesine dair önerilerini dikkatle dinliyorum. Araştırma öznelerin annelik karar ve deneyimlerini güvenli bir ağ içinde sunabilecekleri oluşumlar hakkında düşünüyorum ve buna yönelik gündemi takip etmeye çalışıyorum. Aslında, görüşmeler boyunca, anne olanlar ve olmayanlar için destekleyici bir feminist ağ inşa etmenin yolları üzerine araştırma özneleriyle birlikte bir çeşit beyin fırtınası yaptığımızı hissediyorum.

9) Tüm araştırma sürecimi büyük bir şeffaflıkla paylaşıyorum:

Araştırmaya nasıl bir motivasyonla başladığımı, nasıl devam ettiğimi ve bu süreçte nasıl zorluklarla karşılaştığımı açıkça anlatmaya gayret ediyorum. Tüm süreçte nasıl karar verdiğimi ve kararlarımın ardında yatan dinamikleri sürekli notlar alarak kaydediyorum ve burada (yöntembilim bölümünde) araştırmayı nasıl yaptığımı anlatırken devreye sokuyorum. Böylece diğer araştırmacılar için feminist araştırma yapmayı somutlaştırmayı ve araştırmamın tüm süreçlerini olabildiğince şeffaf hale getirmeyi hedefliyorum.

3.3. ARAŞTIRMA SÜRECİM

Şekil 1. Araştırma Sürecim

3.3.1. Yolun Başında: Motivasyonum ve Araştırmacı Hikayem

Nitel araştırma yürüten bir araştırmacı olarak veri üretimindeki karşılıklı etkileşimin bir parçası olduğumu, veriyi analiz eden ve yorumlayan kişi olduğumu gözettim (Kümbetoğlu, 2008, s. 43). Bu anlamda araştırmayı kurgularken motivasyonumun ne olduğunu ve kendi araştırmacı hikayemi burada anlatmamın araştırmanın genel çerçevesini daha açıklayıcı kılacağını düşünüyorum.

Annelik konusuna duyduğum akademik ilgi; sosyoloji lisans eğitimim döneminde bitirme tez danışmanımın bir önerisiyle başladı. Aslında annelik çok uzun yıllar sonra fark ettiğim üzere, eğitim hayatımın hemen başında, ilkokul birinci sınıf sonunda okuma bayramımda okuduğum bir şiir¹⁷le en başından beri var olmuştu. Bitirme tezi danışmanımın annelik konusunda çalışabileceğime dair önerisi üzerine, öncelikle kendi annem üzerinden annelik hakkında düşünmeye başladım. Annem literatürde “yoğun annelik” olarak kavramsallaştırılan aşırı fedakâr bir anneliği perforce ediyordu. Ben uzun yıllar bu annelik modelini her açıdan aşırı bulmuştum ve özellikle ergenlik dönemlerimde dönem dönem bu annelikten boğulduğumu hissetmişim. Daha sonra gelişen feminizm perspektifimle, annemin annelik performansının aşırılığının onun için en hafif tabirle çok yorucu olduğunu görmeye başladım. Aynı zamanda annemin annelik dışında başka bir kariyer inşa etmesinin önünü sıkı sıkıya kapatan yapıları da feminizim sayesinde daha net gördüm. Aslında annemin annelik dışında bir

---

¹⁷Şiir Sadun Tanju tarafından 1950'lerde yazılmış, ismi “Ben Anneyim!”. Bir kısmı şöyle:

“Ben, Tanrı'nın en büyük lütfuna layık görülmüşüm. Ben bereketim. Ben Tanrı gibi insan yaratabiliyorum. Ben yeryüzünde iyi ve güzel, kötü ve çirkin her şeyin mesuliyetini taşıyorum. Medeniyet benim, mazi benim, gelecek günlerin ümidi benim.

(...)

Bir acı duyarken beni çağırırsın. Ben teselliyim. Ölsem bile gözüm arkamdadır. Ben endişelerin derin kuyusuyum. Kendi içime düşerim. Ben bütün alakaların mihrakıyım. Cömert olduğum kadar hasis, kıskanmaz görüldüğüm derece de kıskancım.

Evet, seni kıskanırım. Sen benim eserimsin, sen benim emeğimsin. Sen benim güzel günlerim, geçen ömrüm, bütün hatıralarımsın. Seni kıskanırım. Seni bu duygumla bunaltır, isyan ettirir, üzerim. Seni kendime hasretmek isterim.

Bunun için kıskanırım seni.

Ben anneyim!

Ben saygının mihrabıyım. Önümde diz çökmeni isterim. Gönlünde yer etmeyi isterim. Hakkım ödensin isterim. Unutulmaktan korkarım. Baş üstünde ve baş köşende yerim.”

hayatı olması söz konusu bile olamamıştı, dolayısıyla annem yapabileceği tek şeyi en iyi şekilde yapmak için yoğun bir annelik performansı kurgulamıştı.

Böylece annelik konusu, annem üzerinden düşündükçe daha çok içine girebildiğim bir hal aldı. Bu dönemde annelik hakkında akademik ilgimi besleyen bir başka kırılma yaşadım. Yakın çevremden bir çiftin çocuk isteme serüvenlerine yakından tanık oldum ve kendileriyle bu konu hakkında uzun sohbetler ettim. Onların çocuk isteme kararlarının ardında yatan dinamiklerin neler olduğunu anlamaya çalıştım. Kendisini çocuklarına vakfetmiş annem üzerinden anne olma fikrine bakınca, bunu istemediğime karar vermiştim. Çocuk konusu gündemimde yoktu ve yakın gelecekte de olmayacağını düşünüyordum. Çocuk isteyen bu çiftin kararını yakından görme süreci de bu kararımı güçlendirdi. Artık kendimi gönüllü çocuksuz olarak tanımlıyordum. Bu dönemde özellikle biyolojik anneliğin büyük bir tahakküm alanı yarattığını savlayan ikinci kuşak feministlerin düşüncelerinden de etkilenmiştim.

Yüksek lisans eğitimimin ilk senesinde annelik üzerine düşünmeye, okumaya ve yazmaya devam ettim. Bu dönemde aldığım derslerde çeşitli feminist sosyal bilimcilerin annelikle ilgili çalışmalarını inceleyerek yüksek lisans tez konuma karar vermeye çalıştım. Özellikle bir grup kültürel ve ekofeministin annelik yaklaşımlarından etkilendim ve anneliğin bir güçlenme alanı olarak da deneyimlenebileceği üzerine düşünmeye başladım. Artık kendimi gönüllü çocuksuz olarak tanımlamıyordum.

Bu durumda anneliğin başka kimliklerle etkileşime girdiğinde nasıl bir hal aldığına odaklanmaya çalıştım. Özellikle feminist kimlik ve annelik kimliğinin etkileşimi benim için ilgi çekiciydi. Sosyal çevremdeki feminist arkadaşlarımla annelik hakkında sık sık konuştum ve onların da annelikle ilgili pek çok soru işareti olduğunu ve bu durumu feminizmleriyle de ilişkilendirdiklerini gördüm. Dolayısıyla feministlerin annelik kararı ve deneyimleri hakkında çalışmayı ilgi çekici buldum. Daha sonra tez danışmanımla yollarımız kesiştiğinde bu konuyu seçmenin çok doğru bir karar olduğunu anladım. Ben anne olup olmamakla ilgili

bir karara varamıyordum ve danışmanım feminist bir anneydi. Bu yüzden her görüşmemizde anneliği iki farklı konumlanma noktasından değerlendirebiliyorduk.

Danışmanımla yaptığımız görüşmeler sonucunda, benim için çok önemli olan bir noktayı fark ettim. Aslında karşı çıktığım annelik annemin öğrendiği ve uyguladığı, onun için çok yorucu bir süreç olarak gözlemlediğim, (toplumsal örgütlenmenin ataerkiyi yeniden üretmek için tek tip olarak işaret ettiği ve ulaşılmaz idealleriyle her seferinde anneleri yeniden yetersiz hissettirdiği) ataerki bir annelikti. Böyle bir annelik tarzını benimsemek, bu annelik ilişkisinin içinde bulunmak istemiyordum. Halbuki annelik oldukça geniş bir yelpazeydi, farklı annelik pratikleri ve yaklaşımları vardı. Bu anlamda danışmanımın feminist ve anne olması, bu iki kimliği bir arada yaşaması benim için gerçekten ufuk açıcı oldu.

Annelikle ilgili entelektüel merakım araştırma sürecimde zaman zaman farklı biçimlere bürünse de şu anda da hala annelik hakkında düşünmeyi, konuşmayı, okumayı ve yazmayı ilgi çekici buluyorum. Anne olup olmama konusunda ise hala net bir karara varmış değilim. Ataerki annelik yapısı içinde büyümüş feminist bir kadın olarak bu konuda bir karara varmanın hala oldukça zor olduğunu düşünüyorum. Araştırmanın temel motivasyonu da tam buradan filizleniyor. Annelerin ve anne olmayanların deneyimlerini çevreleyen tabuları yıkmayı ve hem anneler hem de anne olmayanlar için destekleyici bir kültür inşa etmeyi bu araştırmanın temel motivasyonu olarak görüyorum (Snitow, 1992, s. 33).

3.3.2. Yolda

3.3.2.1. Veri Üretimi Süreci

Geleneksel ataerki argümanlara karşı geliştirilen feminist literatürden faydalanarak Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısı içinde yetişmiş ve kendini

feminist olarak tanımlayan araştırma öznelerine odaklandım. Bu çerçevede araştırma öznelerinin, araştırmanın amacı ve temel sorusu ekseninde amaçlı örneklem seçim tekniğiyle annelik hakkında görüş ve deneyimlerini paylaşmak isteyen feministlerden oluşmasına karar verdim. Burada görüşme sırasında anne ve anne olmayan araştırma öznelerinin dengeli dağılımına dikkat ettim. Ayrıca araştırmada anne olan ve olmayan araştırma öznelerinin annelik kararlarını özgür iradeleriyle, kendilerinin isteği doğrultusunda vermiş olmasını önemsedim.

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde kullandığım görüşme yönergelerimi, anne olan ve olmayan araştırma öznelerine uygun sorular içerecek şekilde oluşturdum. Burada nitel araştırmanın esnek yapısından faydalanarak araştırmanın öznelerinin beyanları doğrultusunda gerekli gördüğüm birtakım değişiklikleri yapabildim ve görüşmelerde ek sorular sorabildim.

Derinlemesine görüşmeleri gerçekleştirmek için 2023 yılının Mart ayında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Komisyonu'ndan yaklaşık üç aylık etik kurul izni aldım. Bu süreçte araştırmaya katılacak özneler aradığımı önce sosyal çevrem aracılığıyla yaygınlaştırdım. Olası öznelerin araştırmaya katılması için gerekli gördüğüm nitelikleri şöyle ifade ettim:

“Kendinizi feminist olarak tanımlamanız ve annelik hakkında görüş ve deneyimlerinizi paylaşmak istemeniz araştırmada katılımcı olarak yer almanız için yeterli. Yani annelik hakkında düşünüyor olabilirsiniz, anne olabilirsiniz, anne olmayabilirsiniz, anne olmak istemiyor olabilirsiniz, anne olmak istiyor ve olamıyor olabilirsiniz (elbette birkaçı veya hiçbiri de olabilir; annelik kararı hakkında görüşlerinizi paylaşmak istemenizi önemsiyorum).”

Daha sonra kartopu örneklem seçim tekniğinden faydalanarak görüştüğüm araştırma özneleri aracılığıyla başka araştırma öznelerine ulaştım. Araştırma öznelerinin tamamı beni başka araştırma özneleriyle buluşturmak için çok istekliydi. Özellikle araştırmanın öznelerinden Barış birçok özneye ulaşmamı sağladı. Etik kurul iznimi kapsayan üç ay sonunda, görüşmelerimde veri

doğunluğuna henüz ulaşmadığım için görüşmelere devam etmek istediğime karar verdim. Bu sürede aldığım üç aylık etik kurul iznini uzatmak üzere ek izin aldım ve toplam yirmi sekiz araştırma öznesiyle görüştüm. Görüşmelerin başında araştırma öznelerine Gönüllü Katılım Formunu okudum, araştırmaya katılmayı kabul ettiklerini ve ses kaydına onay verdiklerini teyit ettikten sonra görüşmelere başladım. Tüm saha sürecinde mahremiyet ve izin gibi etik konularda araştırma öznelerini suistimal etmemek için çok hassas davrandım.

Görüşmeleri hibrit yöntemle gerçekleştirdim. Burada görüşmeyi çevrimiçi veya yüz yüze, nasıl yapmak isteyeceklerini araştırma öznelerinin tercihine sundum. Görüşmelerin çok büyük bir kısmını (26 görüşme) çevrim içi ortamlar aracılığıyla (Google Meet, Zoom, WhatsApp Görüntülü Görüşme) gerçekleştirdik. Burada farklı şehirlerde bulunmamız ve zaman kısıtlılığı gibi etkenlerin de önemli olmasının yanı sıra özellikle anne özneler için çevrimiçi görüşmenin daha konforlu olmasının da etkili olmuş olabileceğini düşünüyorum. Öte yandan Ankara’da yaptığımız iki yüz yüze görüşmenin birini bir kafede, diğerini ise bir üniversitede gerçekleştirdik.

Görüşmelerde araştırma öznelerinin kimliğinin gizli tutulması için kendilerine vermek istedikleri bir takma isim olup olmadığını sordum. Bazı özneler benim istediğim bir ismi verebileceğini söylese de öznelerin büyük çoğunluğu kendi takma isimlerini kendileri belirledi. Pek çoğu ise takma isimlerini belirlerken annelik konusuyla ilişkili tercihler yaptı. Örneğin bazı özneler çocuklarına koymayı düşündükleri isimleri takma isimleri olarak seçerken bazıları annelik üzerine ilk düşüncelerinin oluşumuyla ilgili olarak bahsettikleri oyuncak bebeklerinin isimlerini tercih ettiler. Araştırma öznelerinden biri ise, kendisine takma isim olarak artık görüşmediği annesinin ismini seçti.

Araştırma öznelerine görüşmelerin sonunda görüşmenin onlar için nasıl geçtiğini, kendilerini nasıl hissettiklerini sordum. Bazı araştırma özneleri annelikle ilgili düşüncelerini kendi sosyal çevrelerinde dahi pek konuşmadıklarını fark ettiklerini söylerken, bazı özneler hayatlarının uzun

süredir gündemi olan bu konuyu bir kez daha konuşmanın kendilerine iyi geldiğini söylediler. Özellikle anne olan öznelere annelik kararlarını verdikleri süreci şimdiki konumlanma noktalarından görmenin iyi hissettirdiğini anlattılar. Görüşme sırasında anne olmayan öznelere bazıları bu konuyu uzun uzun düşünmekten kaçındıklarını, konuşurken fikirlerini yeniden gözden geçirdiklerini ve görüşmeden sonra da bu konu hakkında düşünmeye devam edeceklerini söylediler. Hem anne olan hem de olmayan bazı öznelere ise bu konuyu rahatça konuşabilecekleri bir alan olduğu için mutlu olduklarını ve görünür hissettiklerini ifade ettiler. Neredeyse hepsi görüşmenin sonunda benim ve tezim için iyi dileklerde bulundular. Ben de tüm görüşmelerden çok keyif aldım, öznelere kurduğumuz dayanışmayı gerçekten hissettim ve tezim için motivasyonum her görüşmeden sonra daha da arttı. Bu sürecin sonunda toplam yirmi sekiz araştırma öznesiyle görüştüm ve görüşmelerin süreleri bir ila üç saat arasında değişiklik gösterdi. Tüm görüşmeleri 2023 yılı Nisan-Ekim ayları arasında yaklaşık altı aylık bir sürede tamamladım.

3.3.2.2. Veri Analizi Süreci

Başlangıçta anneliği bir insana yönelen bir pratik olarak düşünüyordum ve öznelere annelik durumuyla ilgili kendi beyanlarına başvuruyordum. Bu sebeple araştırma öznelere on dördünün anne olan ve on dördünün anne olmayan kişilerden oluşmasına dikkat ettim. Aynı zamanda görüşmeleri anne olan ve olmayan araştırma öznelere belirli bir örüntü içinde gerçekleştirmeye çalıştım. Örneğin anne olmayan dört kişiyle görüştükten sonra anlatılarındaki tekrarlar ve ayrışmalar üzerine notlar alıyor, düşünüyor ve daha sonra bir grup anne olan kişiyle görüşüyordum.

Derinlemesine görüşmelerin tarihi ve saati konusunda araştırma öznelere seçimlerini önemsedim ve görüşmeler arasında en az bir günlük boşluklar bırakmaya özen gösterdim. Böylece görüşmeden sonra görüşme hakkında düşünmeye ve görüşme notları tutmaya fırsatım oluyordu. Her derinlemesine görüşme sonrasında yaklaşık iki ila üç sayfalık görüşme notları tuttum. Bu

notlara öznenin takma adı, görüşme no, görüşme tarihi, görüşme süresi, görüşme ortamı, görüşmede kullanılan anahtar kelimeler, gözlem notları ve görüşme özeti bölümlerini ekledim.

Saha sürecimin başından itibaren belirli aralıklarla çeşitli notlarımı yazdığım bir tez günlüğü tuttum. Günlüğüme; içinde bulunduğum süreci, okuduklarımı, danışmanımla yaptığımız görüşmeleri, görüşmelerde aldığım bazı küçük notları, öznelerin çarpıcı cümlelerini, görüşme gözlemlerimi (bazen araştırma öznelerini hatırlamak için saçlarının rengi, taktıkları bir aksesuarı veya görüşme ortamında bulunan ilgi çekici bir objeyi) ve görüşmelerde ortaya çıkan bazı temalar hakkındaki ilk fikirlerimi yazdım. Öte yandan tez aşamasındayken yaşanan 6 Şubat Depremlerinin ve güncel siyasi gelişmelerin izleri de günlüğüme yansdı. Günlüğüme en çok annelikle olan ilişkimi, düşüncelerimi ve duygularımı not ettim.

Derinlemesine görüşmelerde araştırma öznelerinin rızası doğrultusunda ses kaydı aldım. Görüşmeler arasında uzun boşluklar olduğunda, daha önceki görüşmelerin ses kayıtlarının bilgisayar ortamına aktarılmasına zaman ayırdım. Bu durumda derinlemesine görüşmeleri ve veri analizini bir seviyede eş zamanlı yürüttüm. Görüşmelerin tamamını bilgisayar ortamına kendim aktardım. Tüm görüşmeler bittikten sonra da ses kayıtlarını bilgisayar ortamına aktarmaya devam ettim ve bu süreç yaklaşık iki ay sürdü. Toplam yirmi sekiz görüşmenin ses kayıtlarından 1077 sayfa döküm haline gelmiş veri elde ettim.

Araştırmanın analizinde bilgisayar ortamına aktardığım görüşme dökümlerimden ve görüşmelerden sonra tuttuğum görüşme notlarından faydalandım. Sürece öncelikle görüşme notlarını tekrar tekrar okuyarak başladım. Daha sonra görüşme dökümlerimi okumaya giriştim. Bu noktada görüşme dökümlerimi ve notlarımı okumak ve bunlar üzerine düşünerek ilk kategorileri ve bağlantıları keşfetmek veri analizinin önemli bir adımı oldu (Maxwell, 2013, s. 107).

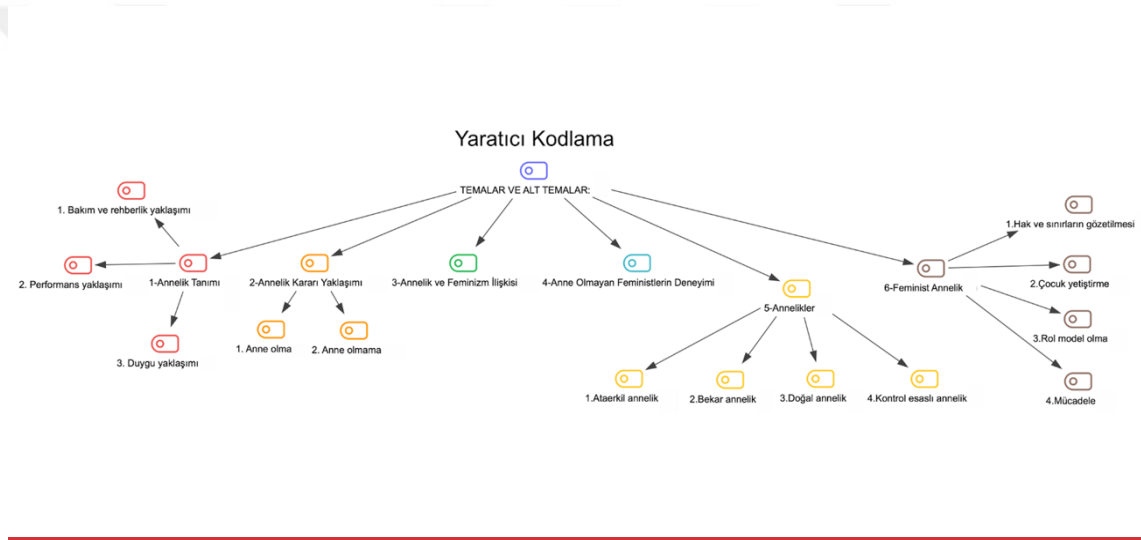
Verileri kodlamak için MAXQDA24 bilgisayar yazılım programını kullandım. Bu noktada görüşmelerin gerçekleştirilme sırasına benzer şekilde veri analizinde de bir örüntü takip ettim. Önce anne olmayan öznelerin görüşmelerini kodladıktan sonra anne olan öznelerin görüşmelerine geçtim. Böylece öznelerin annelik yaklaşımlarında tekrarlayan ve farklılaşan kodları daha kolay takip edebildim. Tüm görüşme dökümlerinin ilk kodlamasını gerçekleştirdiğimde yaklaşık seksen tane betimleyici kod elde ettim. Bu betimleyici kodlar, başlangıçta kullandığım ve sınırlı çıkarımla ürettiğim kodlardı (Punch, 2020, s. 195). Daha sonra kodlar üzerinde yaptığım sadeleştirmeler ve kümelemelerle yaklaşık otuz tane örüntü kodu üzerinden veriyi tekrar inceledim. Bu otuz örüntü kodunu ise, daha fazla çıkarımla elde etmişim (Punch, 2020, s. 195).

Bu aşamaya kadar kodlamada tam olarak kategorize edemediğim verileri tekrar tekrar okudum. Bu noktada MAXQDA24 programının “Yaratıcı Kodlama” seçeneğini kullanarak daha önce kurduğum bazı ilişkileri yeniden düzenledim ve kuramadığım bazı ilişkileri kurmaya çalıştım. Kodlar üzerinde çalışmaya devam ederken yine MAXQDA24 programının “Açıklama” ve “Memo” seçenekleri aracılığıyla araştırma özneleri, bazı kodların açıklamaları ve potansiyel kod ve temalarla ilgili notlar aldım. Yine programın “Günlük” seçeneğini ise analizi gerçekleştirdiğim süre boyunca gündelik olarak yaptıklarımı ve ertesi gün yapacaklarımı yazmak için bir ajanda olarak kullandım.

MAXQDA24 programının hiyerarşik kod sistemiyle alt temalara ve temalara ulaşmak kolaylaştı. Tüm bu aşamalardan sonra üzerinde çalıştığım yaklaşık otuz örüntü kodunu bir araya getirerek altı ana temaya ve bunlara bağlı on üç alt temaya ulaştım. Burada tematik analizi kullanmamın amacı; bu analizin bazı sosyal olguların daha incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamaya ve bu olguları içeren süreçlerin yanı sıra insanların bu olgulara yönelik algıları, değerleri ve inançlarını da anlamaya fayda sağlamasıydı (Glesne, 2016, s. 184). Bu sürecin sonunda ulaştığım ana tema ve alt temalar ise (1) *annelik tanımları*; (1.1) bakım ve rehberlik yaklaşımı, (1.2) performans yaklaşımı, (1.3) duygu yaklaşımı, (2)

annelik kararı yaklaşımı; (2. 1) anne olma, (2.2) anne olmama, (3) annelik ve feminizm ilişkisi, (4) anne olmayan feministlerin deneyimi (5) *annelikler*; (5.1) ataerkil annelik, (5.2) bekar annelik, (5.3) doğal annelik, (5.4) kontrol esaslı annelik, (6) *feminist annelik*; (6.1) hak ve sınırların gözetilmesi, (6.2) çocuk yetiştirme, (6.3) rol model olma ve (6.4) mücadeleyle;

Şekil 2. Araştırmanın Temaları

3.3.3. Yolun Sonundan Yola Dönüp Bakmak: Zorluklar

Araştırma sürecimde birtakım zorluklarla karşılaştım. Bu zorluklara değinmenin hem araştırmayı şeffaflık ilkesine yaklaştıracığını hem de sonraki araştırmacılara fikir verebileceğini düşünüyorum. Öncelikle araştırmanın neredeyse tamamında kavramları ve tanımları kullanırken çok zorlandım. Özellikle araştırma öznelerine dair genellemeler yapmamaya ve kavram/tanımları öznelerin kendi beyanlarına uygun şekillerde aktarmaya büyük bir özen gösterdim. Ancak süreç içinde üstesinden nasıl geleceğimi bilemediğim bazı durumlar yaşadım.

Kavramları kullanırken karşılaştığım en temel zorluklardan biri, araştırma öznelerini anne ve anne olmayanlar olarak ayırmamla ilişkiliydi. Burada anne “olmayanlar” ifadesinin anne olmak üzerinden belirlenmesi, negatif bir anlam çağrıştırıyor olabilir. Dolayısıyla bu grubu tanımlayacak alternatif bir kavram bulmayı ve kullanmayı çok istedim. Ancak bu gruptaki öznelerin tamamı kendilerini doğrudan çocuksuzlukla özdeşleştirmediklerinden, başka bir kullanım mümkün olmadı. Aslında anne olmayan araştırma öznelerinin pek çoğu kendilerini şu an anne olmayan kişiler olarak tanımladılar ve kararlarının değişebileceklerine dair bazı açık kapılar bıraktılar. Dolayısıyla görüşme sırasında anne olmama kararında olan feministler diyerek aslında şu an verdikleri kararlarını vurguluyorum. Bu durumda anne olanlar ve olmayanlar arasında, merkez olanın “anne” olanlar olduğu asimetric bir ilişki varsaymıyorum.

Araştırmada karşılaştığım bir diğer önemli kavramsal zorluk, “çocuk sahibi olmak” ifadesiyle ilgiliydi. Bazı araştırma özneleri, yaptığımız görüşmelerde çocuk “sahibi” olma ifadesini kullandığını fark etti ve bu ifadenin mülkiyet ilişkisi içeren niteliğini vurguladılar. Bu geri bildirimlerinin etkisiyle araştırma sürecinde “çocuk sahibi olmak” ifadesini kullanmamaya özen gösterdim. Çoğu kez bu ifadenin yerine “çocuğu olmak” ifadesini tercih ettim. Ancak “çocuk sahibi olmanın” dile yerleşik yapısı sebebiyle pek çok kez görüşmelerde söz konusu ifadeyi kullanıp kendimi defalarca düzelttim.

Araştırma öznelerinin kimler olacağını tasarlarken ve onlarla görüşmelerimi gerçekleştirirken de birtakım tanımlama zorluklarıyla karşılaştım. Öncelikle “Türkiye’deki feminist kadınların” annelik kararı ve deneyimleri üzerine bir araştırma önerisi sunmuştum. Burada “Türkiye’deki feministler” yerine “Türkiye’deki feminist kadınlar” ifadesini kullanmamın temel sebebi kullandığım başka bir temel kavramla ilişkiliydi. Araştırmayı annelik üzerine kurgulamıştım.

Ebeveynlik yerine cinsiyetlendirilmiş bir rol olan anneliği kullanmam; ataerkil ideolojik yapının yaygın olduğu Türkiye’de, ebeveynlik rol ve sorumluluklarını

yerine getirenlerin büyük ölçüde kadınlar olmasından ve bu kadın-ebeveynin de anne olarak adlandırılmasından kaynaklanıyordu. Ayrıca “Türkiye’deki feminist kadınlar” ifadesiyle kendini feminist/profeminist olarak tanımlayan cishetero erkekleri dışarıda bıraktığımı, böylece anneliği kadınların deneyimleri ışığında anlayabileceğimi düşünmüştüm. Annelik araştırmasında sadece kadınlarla görüşmek üzerine düşünmeye devam ettim. “Annelik sadece kadınların gerçekleştirdiği/gerçekleştirebileceği bir pratik midir?” gibi bazı soru işaretlerim bulunuyordu.

Görüşmeler devam ederken, araştırma öznelerine anneliği nasıl tanımladıklarını soruyordum. Burada anneliğin cinsiyetsiz bir rol olduğunu ifade eden pek çok kadın araştırma öznesiyle görüştüm. Bu durum annelik tanımlamasını nasıl kurguladığımla ilgili soru işaretlerimi arttırdı. Daha sonra araştırmayı yaygınlaştırdığımız sosyal mecralar aracılığıyla kendisini nonbinary olarak tanımlayan araştırma öznesi Lilan ile tanıştım. Kendisine araştırma önerisini “Türkiye’deki feminist kadınlar” olarak yazdığımı, bunun araştırmanın kapsamını sınırlamak için kullandığım bir ifade olduğunu aktardım. Bu durumda anneliği cinsiyetsiz bir rol olarak tanımlayan feminist öznelerin etkisi ve kendisini nonbinary olarak tanımlayan feminist özne Lilan’ın katkılarıyla Türkiye’deki feministler kullanımını benimsemeye başladım.

Annelikle ilgili düşünce ve deneyimlerini paylaşmak isteyen “Türkiye’deki feminist kadınlara” ulaşmaya çalışırken, araştırmayı yaygınlaştırdığımız sosyal mecralar aracılığıyla bana ulaşan bir kişinin araştırmanın cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim bakımından kimlere açık olduğunu sordu. Bu durumda araştırmaya katılmaya gönüllü olan öznelerin tamamının cis kadınlardan oluştuğunu fark ettim. Bu durumun araştırmayı yaygınlaştıırken aracılık eden sosyal çevremin cis kadınlardan oluşmasından dolayı bu şekilde gelişmiş olabileceğini düşündüm. Maalesef trans kadınların sosyal çevresine araştırmayı yeterince yaygınlaştıramamış olabilirdim. Aynı zamanda elbette trans kadınların, anneliğin biyolojik annelikle denk görüldüğü Türkiye bağlamında görüşlerini paylaşmakla ilgili bir grup haklı endişesi ve başka gündemleri

olabilirdi. Araştırma öznelerinden Marla ile yaptığımız görüşmenin sonunda bu endişelerimi dile getirdim. Kendisi, trans kadın bir arkadaşına araştırmadan söz etti ve böylece Mükrim'e araştırmaya dahil olarak önemli katkılar sundu.

Bu durumda “Türkiye’deki feministler” ve “Türkiye’deki feminist kadınlar” kullanımı arasındaki tercihi yapmak, bir yandan “Feminizmin öznesi kim?” tartışması halini aldı. Bu konu ayrıca bir araştırma konusu olduğundan burada içermenin mümkün olmadığını düşünüyorum. Ancak, özetle kendi feminist yaklaşımım çerçevesinde Türkiye’deki feministler kullanımıyla tamamı kadınlardan oluşmayan araştırma öznelerini daha iyi kapsadığını düşünüyorum.

Kavramlarla ilgili yaşadığım bir diğer zorluk ise yine görüşmeler sürerken yaşandı. Saha sürecinde, on iki anne olmayan ve sekiz anne olan özneye görüştüğüm noktada grupları birbirine olabildiğince yakın tutmak için kendini anne olarak tanımlayan kişilere ihtiyaç duydum. Bu esnada görüşme yapmak için yaygınlaştırdığım duyuru aracılığıyla bana ulaşan kişilere durumu anlatarak kendilerini anne olarak tanımlayıp tanımlamadıklarını sordum. Bu kişilerden biri (Yağmur) kendisini anne olarak tanımladığını, ancak bir kediye annelik yaptığını ifade etti. Daha önce benzer şekilde araştırma öznelerinden Hayat da kendisini anne olarak tanımladığını, kedilerine annelik yaptığını anlatmıştı. Dolayısıyla Yağmur’un annelik beyanı ile birlikte bir insana annelik yapmanın anneliğin tek türü olmadığını daha iyi anladım. Daha sonra yaptığım görüşmelerde ise Mükrim'e kendisini kedi ve çiçeğinin annesi olarak tanımladığını ifade etti.

Bu durumda araştırma grubunu belirlerken anneliği yalnızca insanlara yönelik bir pratik olarak ele almanın benim bir önyargım olduğunu ve araştırmanın sınırlılığını olabileceğini düşündüm. Araştırmaya feminist niteliğini kazandıran temel noktanın güç ilişkilerine bir ölçüde meydan okumak olduğunu göz önünde bulundururken, araştırma öznelerinin türler üstü bu yaklaşımı annelik kavrayışımı genişletmemi sağladı. Dolayısıyla araştırmanın öznelerinin belirlenmesi sürecinde anne olan ve olmayan olarak ikili olarak kategorize ettiğim grubun

içinde, bir insana annelik yapmayan ancak hayvanlar ve bitkileri içeren bir canlıya annelik yapan öznelere alan açmanın gerekli olduğunu anladım.

Hayat, Yağmur ve Mükrim'e araştırma yapmayı kurgularken anneliği insanlara yönelik bir pratik olarak ele aldığımı açıkladım. Kendilerini kedilerinin ve çiçeğinin annesi olarak tanımlayan bu üç araştırma öznesiyle yaptığımız görüşmelerde, görüşme yönergemin de büyük ölçüde insana annelik yapmak üzerine kurulu yapısının etkisiyle, bir insana annelik yapmakla ilgili düşünce ve duyguları üzerine de konuştuk. Bu noktada nitel araştırmanın esnek yapısından faydalanarak kediye/çiçeğe annelik yapmak üzerine ek sorular sorabildim. Ayrıca bu araştırma özneleriyle yaptığımız görüşmelerde yer yer kendi annelik stillerini bir insana yapılan annelikle karşılaştırabildik.

Kavramlarla ilgili karşılaştığım bir diğer zorluk ise; araştırmada alışlagelmiş bir grup kavramı ve söz öbeğini başka kelimelerle ifade etmemden kaynaklanıyor. Örneğin “çocuk sahibi olmak” yerine “çocuğu olmak”, “katılımcılar” yerine “araştırma özneleri” ve “anne/anne olmayan” kişiler için pek çok zaman “bir insana annelik yapmak”, “kedilere ve çiçeğe annelik yapmak”, “kendini anne olarak tanımlamak” ve “kendini anne olarak tanımlamamak” gibi kullanımları benimsiyorum. Bu kullanımlar yazarken ve konuşurken sürekli parantezler kullanmayı ve uzun açıklamalar yapmayı gerekli kılıyor. Ancak bu durumun özellikle metnin okunmasında akıcılığa büyük oranda zarar verdiğini düşünüyorum. Yine de eşitsizlikleri yeniden üreten veya beyan esaslı olmayan birtakım kavram ve tanımları sürdürmek yerine bu kullanımın daha doğru olduğu kanaatindeyim.

Araştırmada önemli olduğunu düşündüğüm bir diğer zorluk ise, anne olmayan bir araştırmacı olarak annelerle (de) araştırma yürütmektir. Anne öznelere yaptığımız görüşmelerde hamilelik, doğum, çocuk gelişimi gibi bazı konularda temel bilgilere sahip olmam önemliydi. Örneğin öznelere biri çocuğunun bebeklik döneminde geçirdiği bir evreyi anlatırken kolik bebek ifadesini

kullandığında tam olarak neden bahsettiğini görüşme içinde anlamak görüşmenin gidişatı için belirleyici oluyordu.

Son olarak ataerkil anneliğin merkeziliğinin karşısında, “merkez dışı” bir annelik deneyimi olarak değerlendirdiğim feminist anneleri ve anne olmanın normatifliğinin dışında kalarak yine “merkez-dışı” bir grup olan anne olmayan feminist özneleri içeren bu araştırmanın büyük ölçüde orta sınıf, yüksek eğitilmiş kişilerden oluştuğunu eklemek istiyorum. Ben kesişimsel feminist yaklaşımımınla, daha fazla marjinalize edilmiş ve ayrımcılığa maruz bırakılan bir grup özneyi (koruyucu anne kimliği, trans kadın kimliği, çok aşklı nonbinary kimliği, Kürt kadın kimliği) araştırmaya dahil etsem de çoklu eşitsizlik biçimlerinin hepsini bu tez kapsamında ele almak mümkün değildi. Fakat yine de elimden geldiğince maksimum çeşitlilik ilkesi doğrultusunda araştırma öznelerini genişletmeye, farklı sesleri duymaya ve duyurmaya aracılık etmek için çabaladım.

4. BÖLÜM

BULGULAR

Araştırma kapsamında yaptığım toplam yirmi sekiz yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmenin analizinin ardından bulguları genel olarak altı ana tema etrafında topladım. Bu temalar görüşme yönergesinde belirlediğim bölümlerden tamamen bağımsız olmasa da kesinlikle düşündüğüm sınıflandırmadan büyük ölçüde farklıydı. Veri analizi sonucunda belirlediğim ana temalar; (1) anneliğin tanımlanması, (2) annelik kararı (anne olma veya olmama) ve kararda rol oynayan dinamikler (3) feminizm ve annelik ilişkisi, (4) anne olmayan feministlerin deneyimi (5) annelikler ve (6) feminist annelikti. Bu temalarla ilgili bulguları sunmadan önce araştırma öznelerinin genel profilini anlatmanın önemli olacağını düşünüyorum.

4.1. ARAŞTIRMA ÖZNELERİNE GENEL BAKIŞ

Türkiye'deki feministlerin annelik kararlarına ilişkin yaklaşımları ve deneyimlerini anlamak için nitel bir araştırma yürüttüğüm bu araştırmaya, araştırma öznelerini ve onların feminizmlerini tanımaya çalışarak başladım. Araştırma öznelerinin tamamı kendini feminist olarak tanımlayan kişilerdi. Toplam yirmi sekiz araştırma öznesinin yarısı bir insana annelik yapıyordu, yarısı ise anne değildi. Öznelerin yaşları; 21 ile 59 arasında değişiklik gösteriyordu. Sekiz kişi İstanbul'da, sekiz kişi Ankara'da, beş kişi Mersin'de ve üç kişi İzmir'de yaşıyordu. Geriye kalan dört araştırma öznesi ise; Çanakkale, Diyarbakır, Gaziantep ve Kırklareli'nde yaşıyorlardı.

Araştırma öznelerinin on ikisi üniversite mezunu iken, altı özne yüksek lisans mezunu ve altı özne doktora mezunuydu. Diğer dört araştırma öznesi ise lise mezunuydu. Bu durumda araştırma öznelerin yüksek eğitilmiş bir gruptan oluştuğunu söylemek mümkündür. Öznelerin büyük bölümü çalışan annelerle

büyümüşlerdi ve iki öğrenci (biri lisan ve biri yüksek lisans) hariç hepsi şu an ücretli bir işte çalışıyordu.¹⁸ Araştırma öznelerinin üçte biri akademisyen ve öğretmendi. Öznelerin önemli bir kısmı ise profesyonel mesleklerinde de toplumsal cinsiyet alanında çalışıyorlardı. Bu bağlamda araştırma kapsamında görüştüğüm öznelerinin büyük bölümünün orta sınıf olduğunu söyleyebilirim.

Araştırma özneleriyle cinsel ve romantik yönelimleri hakkında konuştuğumuzda, öznelerinin büyük çoğunluğu kendisini “şimdilik” heteroseksüel olarak tanımlayarak yönelimin akışkanlığına vurgu yaptılar. Bazı özneler ise kendini biseksüel olarak ve bir araştırma öznesi kendisini aoseksüel lezbiyen olarak tanımladı.

Anne olan on dört araştırma öznesinin on birinin görüşmeyi yaptığımız sırada bir partneri vardı. Partneri olan annelerden dokuzu evliydi. Bir kişi çocuğunun babasıyla birlikte yaşıyordu ve bir kişi ise çocuğunun babasıyla boşanmıştı, şu an başka bir partneri vardı. Anne olan diğer üç kişinin ise görüşmeyi yaptığımız esnada bir partneri yoktu. Partneri olmayan bu anne öznelerin ikisi çocuklarının babalarından boşanmıştı, bir özne ise hiç evlenmemişti. Anne olmayan on dört araştırma öznesinin ise beşinin şu an beşinin bir partneri yoktu. Bu kişilerin ikisi daha önce boşanmışlardı. Dokuz öznenin ise bir partneri vardı; bunların dördü evliydi.

Araştırmanın feminist öznelerinden sekizi kendisini toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle bakan, kadın-erkek eşitliğini esas alan bir yaklaşıma sahip olan kişiler olarak tanımladı. Altı araştırma öznesi ise kendilerini Marksist/Sosyalist feminist olarak tanımladı. İki özne kendisini Müslüman feminist olarak tanımlarken, başka iki özne ise kendilerini farklılar feminizmini sahiplenen kişiler olarak tanımladılar. Üç özne kendini kuir feminist olarak tanımlasa da öznelerin neredeyse hepsi anlatılarında LGBTİ+ haklarına başka bağlamlarda değindiler. Geriye kalan yedi araştırma öznesi ise feminizm yaklaşımlarını birkaç feminizm yaklaşımla ilişkilendirerek açıkladılar. Yukarıda bahsettiğim feminizm

¹⁸ Görüşmeleri gerçekleştirdiğim sırada Gaye izindeydi ancak işe geri dönecekti.

yaklaşımları da bunlara dahildi. Bunun dışında birden fazla feminizmle ilişki kurarak tarif edilen feminizmlerinde anarkofeminizm, ekofeminizm ve kültürel feminizm yaklaşımları öne çıktı. Bu anlamda tek bir yaklaşıma sahip olmamayı, Selek'ten alıntıyla akrobatik feminizm olarak tanımlayan bir özne de bulunuyordu.

Araştırma öznelerinin on biri feminist bir veya birden fazla dernek, kurum, kuruluş ile örgütlüydü. Bazıları bu kurumların etkinlikleri takip ettiklerini ve aktif katılım gösterdiklerini vurguladılar, bazıları ise Türkiye'deki önemli feminist örgütlenmelerin kurucuları ve yürütücüleri idi. Öznelerin on yedisi örgütlü değildi, bu kişilerin altısı ise daha önce feminist yapılarda örgütlü olduklarından bahsettiler.

Araştırmada üç insan annesi olmayan feminist özne kendilerini hayvanları ve bitkileri kapsayan bir annelik ekseninde tanımladılar. Ancak bu öznelerin yanı sıra, sekiz araştırma öznesinin daha kedi veya köpekleri vardı.¹⁹ Kedi veya köpekleri olan ancak kendilerini onların annesi olarak tanımlamayan bu öznelerden bazıları onlara “annem, çocuğum” gibi hitap ettiklerini, bazıları onlara da annelik yaptıklarını söylerken, bazıları ise bu durumda kendilerini “bakıcı”, “geçici süreli anne” olarak gördüklerini anlattılar.

Anne olan feminist araştırma öznelerinin on üçü biyolojik anneydi ve biri koruyucu anneydi. Biyolojik anne olan araştırma öznelerinin yarısı ise, planlı bir hamilelik yaşamamıştı. Bu öznelerin üçü ise hamile kaldığını öğrendikten sonra evlenmişlerdi. Araştırma öznelerinden dördü daha önce kürtaj olmuştu ve hepsi şimdi anneydi.

4.2. ANNELİĞİN TANIMLANMASI

¹⁹ Bu görüşmelerin doğal akışı içinde öznelerin paylaştığı bir bilgiydi, ben tüm öznelere bir hayvanla birlikte yaşayıp yaşamadıklarını sormadım.

Bu çalışmada annelik kavramını, her kadının kişisel tarihini, toplumsal konumunu ve özgün deneyimini gözeterek kullanmayı hedefledim. Dolayısıyla annelik benim için en temelde anne olanlara ilişkin sosyal bir kategoriydi. Ancak kavrama nasıl yaklaşacağıma dair konumlanma noktamı açıkça bilmeme rağmen, anneliğe ilişkin net bir tanımlama yapmak her hâlükârda zor bir işti. Bu doğrultuda anneliği nasıl tanımlamadığımı düşünerek yola koyuldum.

En temelde anneliği biyolojik annelikle sınırlı görmeyen bir yaklaşımı esas alıyordum. Biyolojik annelik, anneliğin yaygın bir formu olsa dahi anne olmanın - elbette- tek biçimi değildi. Bu araştırmada anneliği sadece biyolojik annelik üzerinden kavramak; birtakım annelikleri dışarıda bırakan ve annelikler arası bir hiyerarşi inşa eden bir kavrayışa yol açabilirdi. Bu durum ise benim benimsediğim feminist değerlerle açıkça örtüşmüyordu. Dolayısıyla annelik; salt biyolojik annelikle sınırlandırılması mümkün olmayan, geniş bir yelpazeydi.

Benim için anneliğin ne olmadığı üzerine düşünürken vardığım ikinci nokta ise; salt biyolojik anneliği referans almayan çerçeveye paralel olarak, anneliğin toplumsal organizasyon içinde sadece çocuk bakımı ve yetiştirilmesi işlerini içeren bir rol de olmadığıydı. Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi işlerini yerine getiren herkesin kendini anne olarak tanımlamamasının yanı sıra anneliği bu çerçevede tanımlamak söz konusu işleri yine annelere yükleyen bir anlamı yeniden üretiyordu. Ayrıca ben bu noktada annelik tanımımın içine duyguyu da önemli bir unsur olarak dahil ediyordum.

Bu iki noktaya ek olarak, Forcey'in annelik tanımlamasını benimsemiştim. Forcey (2001, s. 157) anneliği; "insanların beslenmesi ve bakımıyla ilgili sosyal olarak inşa edilmiş bir dizi faaliyet ve ilişki" olarak tanımlıyordu. Bu tanımlama, anneliğin önemli ölçüde bakım emeği içerdiğine, toplumsal olarak yapılandırıldığına ve bir eylem ve ilişki olduğuna değiniyordu. Benim de saha sürecime başlamadan önce benimsediğim temel yaklaşımı en iyi açıklayan tanımlama buydu. Ayrıca tanımlama, anneliğin insanlara yöneldiği vurgusunu da içeriyordu. Ben de anneliği sahaya çıkmadan önce benzer biçimde

değerlendiriyordum. Bu anlamda (yöntembilim bölümünde daha detaylı anlattığım üzere) araştırmanın öznelerini belirlerken anne olan ve anne olmayan kişilerle görüşmek üzere ikili bir sınıflandırma yaptım. Bir insana annelik yapmak üzerinden oluşturduğum bu sınıflandırma, (yine yöntembilim bölümünde bahsettiğim gibi) hayvan ve çiçek annesi olmanın eklenmesiyle biçim değiştirdi. Görüştüğüm on dört annenin on üçü biyolojik anne, biri koruyucu anneydi. Kendisini anne olarak tanımlamayan on dört araştırma öznesinin ise ikisi kedilerine ve biri hem kedi hem de çiçeğine annelik yaptığını ifade etti. Bu bağlamda annelik tek bir tanıma indirgenemeyecek kadar çeşitli ve katmanlı bir yapıya sahip. Nitekim araştırmanın özneleri benim düşündüğümünden çok daha esnek bir annelik tanımı yaparak kavrayışımı genişlettiler.

Araştırma öznelerinin anneliği nasıl tanımladıklarını öğrenmek, görüşme içinde annelik diyerek bahsettiğimiz ortak çerçeveyi inşa etmek ve bu yolla araştırma öznelerinin anlatılarını daha iyi anlamak açısından gerekliydi. Görüştüğüm anne olan ve olmayan feministlerin çoğu, anneliğin toplumsal anlamlarından yalıttıldığında doğrudan biyolojik anneliğe tekabül ettiğini ve bu anlamda rahmi olan bir kişinin çocuk doğurması manasına geldiğini belirttiler. Ancak bu özneler, anneliğin biyolojik annelikle sınırlandırılmasının kendileri için geçerli bir yaklaşım olmadığını eklediler. Bu anlamda feminist araştırma öznelerinin neredeyse tamamı doğurmanın anne olmak için yeterli olmadığını, annelik için esas olanın çocuğun bakımını üstlenmek olduğunu vurguladılar.

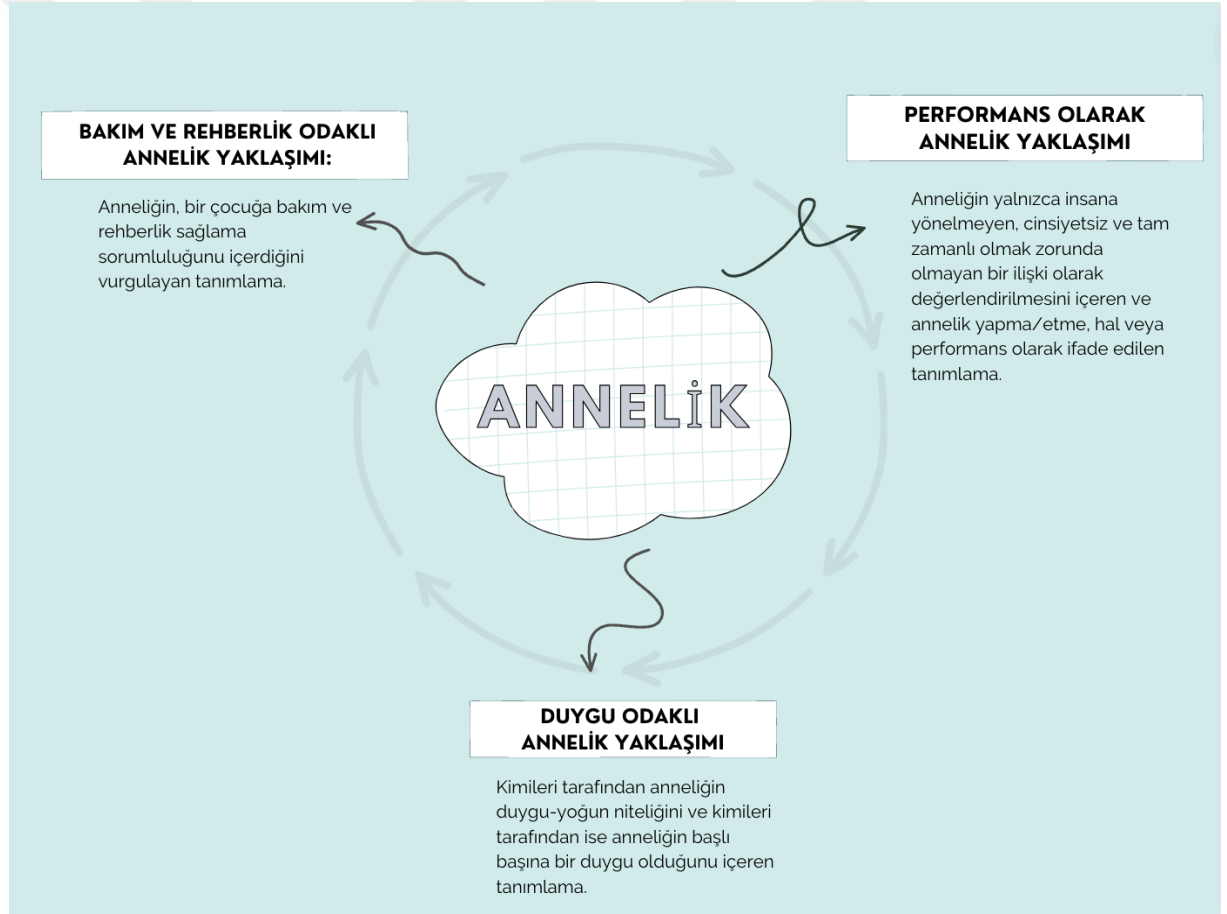
Tüm bunların yanında biyolojik anne olmanın deneyimsel olarak başka birtakım bakış açıları eklediğini belirten bazı anne araştırma özneleri de bulunuyordu. Buradan hareketle, anneliğin hem biyolojik bir olgu hem de bu biyolojik olgu üzerine temellendirilen sosyal bir inşa olduğunun altını çizmek önemli görünüyor. Sonuç olarak görüştüğüm araştırma öznelerinin büyük bölümü anneliğin sosyal olarak yapılandırılmış bir rol olduğu konusunda hemfikirdi. Örneğin kendini anne olmak istemeyen bir feminist olarak tanımlayan İroş, anneliği şu şekilde tanımladı:

“Bence annelik sonradan öğrenilen bir duygu aslında ya da eylemler biçimi de diyebiliriz.”

(İroş, kadın, 26 yaşında, üniversite mezunu, bir partneri var ve evli değil, anne değil)

Araştırma öznelerinin annelik tanımına ilişkin bu ortak vurgusunun yanı sıra bu tanıma getirilen açıklamalarda belirgin farklılıklar da mevcut. Bu farklılıklar, aşağıda görselleştirdiğim gibi, üç yaklaşımda daha görünür hale geldi:

Şekil 3. Araştırma Öznelerinin Annelik Yaklaşımları

4.2.1. Bakım ve Rehberlik Yaklaşımı

Anneliği bakım ve rehberlik yaklaşımıyla tanımlamak kendisini anne olarak tanımlamayan araştırma özneleri tarafından ifade edildi, ancak anneler bu konu üzerinde daha yoğun ve detaylı olarak durdu. Burada bakım nosyonunda araştırma özneleri, özellikle annelik yaptıkları kişilerin bebeklik dönemlerinde daha yoğun olmak üzere; bakmak, doyurmak, temizlemek gibi bir dizi ihtiyacın giderilmesinden bahsettiler. Bu nosyon, özellikle halihazırda yaşamsal ihtiyaçlarının giderilmesi için ebeveynlere ihtiyaç duyan bir çocuğa bakım veren öznelerde daha fazla ön plana çıktı. Örneğin hayatını ebe, anne ve feminist kimliklerinin şekillendirdiğini ifade eden Gaye'nin dört aylık bir bebeği vardı. Gaye görüşmemiz içinde bebek bakım sürecine ilişkin detaylı anlatılar sundu. Bu anlatılarının yanı sıra bir bebek annesi için ilerleyen yılların gündemi olarak değerlendirilebilecek rehberlik sürecine ilişkin akıl yürütmenin kolay olmadığını şöyle ifade etti:

“Şimdi bununla ilgili çok böyle hayal kurup şöyle bir çocuk olsun bunları vereyim şöyle güzel şeyler aşılayayım diyemiyorum. Çünkü sağlığı nasıl olacak önce onu bile bilmiyorum. Bir şeyler verebileceğim bir çocuk mu olacak? Yoksa uzun süreler boyu sadece bakımında mı kalacağız? Hani onun geleceğiyle ilgili biz ne bekliyor hiç bilmiyorum. O yüzden yine onun üzerinden hani böyle hayaller kurup ya işte şöyle bir çocuk olsun böyle bir çocuk olsun diyemiyorum. Tabi ki her şey yolunda giderse kimseyi ötekileştirmeyen, mutlu, huzurlu, hani mutlu olmayı bile bir insan olmasını isterim. Ama dediğim gibi hani, mesela bir sene sonra bizi başka problemler mi bekleyecek? Ya aslında nasıl anlatayım bunu... Mesela çok basit ileride bizi otizm mi bekliyor? Onu bile bilmiyorum. Onun için iler yani süreç ilerledikçe bunları düşünmek istiyorum.”

(Gaye, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4 aylık bir oğlu var)

Araştırma özneleri, anne çocuk ilişkisinde çocuğa bakım vermenin yanı sıra çocuğa kazandırılmak istenen bir dizi değer de bulunduğunu rehberlik nosyonu ile açıkladılar. Bu anlamda rehberlik, çocuk yetiştirmek veya çocuğa eşlik etmek gibi farklı şekillerde dile getirildi. Araştırmada anne olmayan araştırma özneleri rehberlik nosyonuna ilişkin, bakım nosyonundan daha fazla kaygıya sahipti.

Araştırma öznelerinin anneliği bir çocuğa bakım ve rehberlik sağlanması şeklinde tanımladıkları yaklaşım, beraberinde anneliğin yüksek sorumluluk

içerdiği vurgusunu da taşıyordu. Bu şekilde bakım ve rehberlik yaklaşımı Elia tarafından şöyle ifade edildi:

“Çünkü benim anne olarak ilk sorumluluğum, tanımım bir çocuğu korumak, kollamak, onun haklarını gözetmek, onun yararına çalışmak, onun yararına yapmak bir şeyleri ve onu hazırlamak, iyi bir şekilde hazırlamak.”

(Elia, kadın, 34 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4.5 yaşında bir kızı var)

Anneliğin önemli ölçüde çocuğa bakım ve rehberlik sağlanmasını içerdiğini vurgulayan bu yaklaşımda, en önemli vurgu iş bölümü konusundaydı. Araştırmanın feminist öznelerinin tamamı, tüm bu işlerin ebeveynler tarafından ortaklaşa yapılması gerektiğinin altını çizdiler. Bakım ve rehberliğe ilişkin bir diğer önemli nokta ise; abla olan feministlerin ablalığı bir anlamda “ikinci annelik” olarak deneyimlediklerini paylaşmasıydı. Bu feministler, ablalık deneyimlerinde bakım ve rehberlik işleri dolayısıyla fazla sorumluluk hissetmişlerdi ve bu deneyim feministlerin anneliğe ilişkin kararlarını büyük ölçüde (yaşamlarının bir bölümünde veya hala süren şekilde) anne olmama yönünde güçlendirmişti.

4.2.2. Performans Yaklaşımı

Anneliğin tanımlanmasında bir diğer önemli yaklaşım, anneliğin bir insana yönelmek zorunda olmayan, cinsiyetsiz ve daha çok annelik yapma-etme, annelik hali veya performansı olarak bahsedilen ilişki kurmanın bir biçimi olduğuydu. Burada araştırma öznelerinin annelik yapma-etme veya annelik performansı diyerek tanımladıkları annelik, annelik işini yapan özne olmaktan öte bir ilişki biçiminin ve eylemin kendisi haline geliyordu. Bu yaklaşımda annelik, araştırma öznelerinden bazıları tarafından şöyle ifade edildi:

“(…) Biyolojik bağla ilgili düşünmüyorum. O farklı bir deneyimsel bir şey getiriyor. Biyolojik bağ olmadığında başka bir şey. Ama hiçbirini birbirini hiyerarşik düzlemde biri önde biri arkada bir şeyde olarak görmüyorum. Öyle bir çerçeve... Ya da işte şimdi çocukla ilgili dediğim gibi, o kedi... Çevremde çok kendi kedisi olan

arkadaşım olduğu için belki bilmiyorum ağaca, çiçeğe benim çocuğum diyen de olabilir. Öyle şey fikirdeyim.”

(Rüzgar, kadın, 49 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 5 yaşında bir kızı var)

“(…) kendimi anne olarak tanımlıyorum. Ama diğer hangi insan kendini anne olarak tanımlıyorsa o onun annelik biçimi farklı bir şeydir. Yani onun anneliğidir. Koruyucu annedir, hayvan annesidir, işte evlat edinmiştir, öz evladıdır... Çok açıkçası ben anneliğin standart bir tanım olduğunu düşünmüyorum. Bir de böyle çok fazla kendi bilmediğim bir deneyim üzerinden başkalarının anneliğini tanımlamanın çok böyle haddim olduğunu da düşünmüyorum açıkçası.”

(Birsen, kadın, 42 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli, anne, 9 yaşında bir oğlu var)

Bu bağlamda annelik, feminist anneler tarafından sıklıkla çocuklarına yönelmekle birlikte, kendi annelerinden kayınvalidelerine bakımını üstlendikleri hayvanlardan çiçeklere kadar pek çok kişiye yönelebilen bir ilişki olarak anlatıldı. Anneliği bu biçimde tanımlayan araştırma özneleri, anneliğin beyana bağlı niteliğini de sık sık dile getirdiler. Bu vurgu cinsiyet kimliği fark etmeksizin herkesin anne olabileceğini içeriyordu:

“Valla şöyle söyleyeyim hani (gülerek) burada da beyan önemli yani kendini anne olarak tanımlayan, bir çocukla hani ebeveyn ilişkisi kuran hani ne şekilde olursa olsun bu cinsiyet kimliğinden, yaşından ya da işte biyolojik bağından farklı, tamamen bağımsız olarak yani hani kurduğu ilişkiyi bir ebeveyn çocuk ilişkisi bağlamında hani ele alan herkes, böyle gören herkes açıkçası şey, anne. Onun bir sınırı yok benim için...”

(Kibele, kadın, 43 yaşında, yüksek lisans mezunu, bir partneri var ve evli değil, anne, 9 yaşında bir oğlu var).

Performans tanımlamasında anneliğin bilinen ve özellikle bebek bakım sürecinde daha yoğun hale gelen tam zamanlı hali de araştırma özneleri tarafından esnetildi. Örneğin bazı feminist özneler, arkadaşlarının veya kardeşlerinin çocuklarıyla yarı zamanlı veya geçici annelik ilişkileri kurmaya açık olduklarını belirterek çocuk bakımı ve rehberliği işlerinin kolektifleştirilmesini gündeme getirdiler.

4.2.3. Duygu Yaklaşımı

Araştırma öznelerinin annelik tanımlamaları arasında öne çıkan bir diğer yaklaşım; anneliği bir duygu olarak kavramak veya yoğun duygu içeren bir rol olarak tanımlamaktır. Bu yaklaşım diğer yaklaşımların bir tamamlayıcısı olarak neredeyse tüm özneler tarafından öne çıkarıldı. Anneliğin bakım, rehberlik ve performans tanımlamalarında söz edilen tüm faaliyet ve ilişkilerde çeşitli duygular aktif rol oynuyordu. Araştırma özneleri tarafından annelik sıklıkla sevgi, merhamet ve fedakârlık gibi duygularla ilişkilendirildi.

Burada üç yaklaşım olarak anlatmaya çalıştığım tanımlamalar, elbette birbiriyle oldukça ilişkili. Araştırma özneleri bu yaklaşımlardan yalnızca birini sahiplenebildiği gibi aynı anda çoklu olarak benimsemeleri de söz konusu oluyordu. Bahsettiğim annelik tanımlarının iç içe girdiği bir örnek olarak feminist araştırma öznelerinden Gülsüm'e yakından bakmanın önemli olabileceğini düşünüyorum.

Gülsüm, üç yaşında biyolojik annesini kaybetmiş ve babasının ikinci eşi tarafından büyütülmüş bir kadın. Nitekim kendisi babasının ikinci eşini annesi olarak tanımlıyor. Daha sonra görece genç yaşta evlenen Gülsüm, kayınvalidesiyle birlikte yaşamaya başlamış. Görüşmemiz boyunca Gülsüm'ün kayınvalidesiyle ilişkisinin oldukça sevgi dolu olduğunu anladım. Gülsüm'ün kendisinin bir çocuğu olduğunda ise çalıştığı için çocuğa kayınvalidesi ve görümcesi bakmış. Daha sonra kayınvalidesinin yaşının ilerlemesiyle birlikte Gülsüm onun bakımını üstlenmişti. Hatta bu sebeple Gülsüm görüşmemizin tarihini planlarken kayınvalidesine annelik yaptığını söylemişti. Gülsüm'ün hikayesinde önemli bulduğum nokta çoklu annelik tanımlamalarının açıkça varlığıydı. Onun anneliği önemli ölçüde bakım ve rehberlik içeriyordu, bir performans olarak çeşitli kişilere sunulan ve onlardan alınan bir ilişki biçimiydi ve özellikle sevgiyi içinde barındırmasıyla duygu-yoğun bir yapıya sahipti.

Bu bölümde bahsettiğim tanımlamalar, araştırma öznelerinin kendi annelik deneyimleriyle yakından ilişkiliydi. Burada kastettiğim; öznelerin deneyimledikleri annelik biçimlerinden (anne olarak, anneye sahip olarak veya etraflarındaki anneleri gözlemleyerek) önemli ölçüde yansımalar taşıyan bir annelik tanımı yapmalarıydı. Sonuç olarak ise araştırma özneleri tarafından annelik; (1) önemli ölçüde bakım ve rehberlik sağlamayı içeren, (2) çoğunlukla bir insana yönelse dahi yalnızca bir insana yönelmek zorunda olmayan, daha çok yapılan/edilen birtakım annelik işlerini kapsayan bir performans veya diğerleriyle kurulan bir ilişki biçimi ve (3) yoğun duygu içeren bir rol şeklinde tanımlandı. Kimi araştırma özneleri anneliği bu üç unsurun bir kombinasyonu olarak tanımladı ve bazı özneler ise bu üç unsurdan sadece birini ön plana çıkardı.

4.3. ANNE OLMA VEYA OLMAMA KARARI VE KARARDA ROL OYNAYAN DİNAMİKLER

Burada anneliğe ilişkin karar ifadesiyle, anne olma veya olmama kararını kastediyorum. Genel anlamda anneliğe ilişkin karar hakkında konuşurken araştırma özneleri, önceki bölümde tanımlamaya çalıştığım annelik tanımlarını referans aldılar. Bu bağlamda kimi araştırma özneleri annelik kararlarını çocukları üzerinden anlatırken, kimileri kedileri üzerinden anlattı. Özellikle kendilerini kedilerinin annesi olarak tanımlayan özneler, ayrıca bir insana annelik yapmaya yönelik yaklaşımlarını da anlatılarına eklediler.

Altının çizilmesini çok önemli bulduğum ilk nokta; bir karardan bahsetmek için karar vericiler, söz sahibi olanlar olarak kadınlardan bahsetmenin gerekliliği. Bu anlamda araştırmanın feminist özneleri, anne olma ve olmama tercihinin ataerkil ideolojinin tahakkümü ile bir sürü kadın için bir karar olamadığını açıkça dile getirdiler:

“Maalesef çoğu kadın için bunun bir karar olduğunu düşünmüyorum. Yani bu zorunluluk. Bazen hatta mecbur kalma. Yani hani anne olmak istiyor muyum, istemiyor muyum sorusunun sorulmadığı bir işte düzlem çünkü bu. Yani işte şey

gibi korunmayı kabul etmeyen, bunu günah gören bir erkekle evliysen zaten burada senin kararının hiçbir önemi olmuyor.”

(Menekşe, kadın, 27 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

“(…) seçme şansı olmayan kadınlar için bu çok anlaşılabilir bir şey. Yani toplum bunu bekliyor, insanlar daha doğrusu kadınlar çoğu zaman işte kendisini böyle var ediyor. Belki de tek nasıl söyleyeyim... Varlık koşulu gebe kalmak ve gebeliğin sonucunda sağlıklı bir bebeği dünyaya getirmek. Dolayısıyla bunu yapacak tabi, ne yapacak? Bunu yapmamak aslında çok zor. O koşullarda olup da seçme şansı olmadığı halde bu anlamda bunu yapmak. Yani kendi kaderini tayin edebilmek için o kültürel yapısal engellerin de ortadan kalmış olması gerekiyor ya. Hani o kültürel yapısal engeller varken bunu gebe kalıp çocuk sahibi olmamayı seçmek çok zor aslında. Bu çok anlaşılabilir bir şey. (...)”

(Gülpembe, kadın, 41 yaşında, doktora mezunu, evli, anne değil)

Görüştüğüm araştırma özneleri, annelik kararlarını kendi tercihleriyle aldıklarını açıkladılar. Bu anlamda yalnızca Zehra, görücü usulüyle yaptığı evliliğinde, ilk çocuğu için istenmeyen cinsellik ifadesini kullanarak kendi tercihi olmadığını anlattı:

“İlk daha, ilk annelik kararım şey ..... (Zehra'nın ilk çocuğunun, oğlunun ismi). Ben evlendikten bir ay sonra felan hamile kalmışım. Zaten çok bu bilinçte olmuyorsunuz. Cinsellik, cinsellik nasıl ya da karı koca nasıl olunuyor... Ben o bilinçte değildim açıkçası. Lise mezunuyum ama bilmiyorum bizim kültürümüzde bu çok söylenen, anlatılan bir şey de değildi. (...) Bence travma da oluyor birçok kişide. Bende de belki kısmen vardır. Travma oluştuğunu hissediyorsunuz cinsellikle alakalı sıkıntılar yaşıyorsunuz diye düşünüyorum. Ben hâlâ kendime acaba bu... Çok özel bulmuyorum artık bu konular bence çok şey konular, diyorum ya, sosyal konular. (...) . Bu tür şey durumlarda, bu tür evliliklerde ya da görücü usulü olan evliliklerde bence istenmeyen cinsellik tamamen travma oluşturuyor, travma üzerine. Bu bence çok çok önemli bir şey. Bu sonraki hayatımızın tamamında bunu hissediyorsunuz, bunu görüyorsunuz, bunu yaşıyoruz.”

(Zehra, kadın, 40 yaşında, lise mezunu, evli, anne, 17 ve 22 yaşlarında bir kızı ve bir oğlu var)

Görüşmelerde kendini anne olarak tanımlayan araştırma özneleriyle, annelik kararlarını nasıl aldıkları hakkında konuştuk. Bu araştırma öznelerinden bazıları

her zaman anne olmak istediklerini ifade ederken, bazıları hamile kaldıktan sonra annelik hakkında düşünüp karar verdiklerini belirttiler:

“Ya zaten herhalde ben çocuk sahibi olacağım, ben çocukken de çocuk sahibi olacağımı biliyordum bu arada. (...) Onu düşündüm yani böyle bir o sorumluluğu alacağımı hissediyordum bir şekilde. Ama dediğim gibi yani bunu illa ben doğuracağım anlamında bakmadım ben hiçbir zaman. Evlat da edinebilirim biçimiyle bakıyordum. Yani ya bir şekilde bir çocuk yetiştiririm biçimiyle bakıyordum.”

(Deniz, kadın, 39 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli, anne, 2.5 yaşında bir kızı var)

“Hamile olduğumu öğrenince, öyle günü gününe... Ya yapabilir miyim, istiyorum, istemiyorum diyerek düşünürken bir anda böyle kendimi evet ben bunu istiyorum, hani bunu başarmak istiyorum, onu merak ediyorum, o duyguyu merak ediyorum diye öyle başladı. (...) Daha öncesinde hiç, daha öncesinde hiç böyle bir düşüncem olmamıştı yani. Ara ara geliyordu ama ya olsa doğurur muyum, yapar mıyım, ileride düşünür müyüm diye çok nadir düşünüyordum. Sonrasında bir anda oldu, bir anda da karar verdim.

(Gaye, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4 aylık bir oğlu var)

Bir insana annelik yapmak bakımından kendini anne olarak tanımlamayan araştırma özneleriyle ise şu an anne olmaya yönelik yaklaşımları hakkında konuştuk. Anne olmak istemediğini ifade eden araştırma öznelerinin pek çoğu, ataerkil toplumsal yapı içinde çocuğun bakımı ve rehberliğini içeren tüm işlerden büyük ölçüde annelerin sorumlu tutulmasına eleştirel bir perspektife sahiptiler ve ataerkil yapının anneler üzerinde baskıcı bir niteliği olduğundan sık sık söz ettiler. Burada önemli bir nokta, anne olmayan bazı araştırma öznelerinin anlatılarında partnerin eşitlikçi tutumu fark etmeksizin anne olurlarsa kendilerinin daha fazla rol ve sorumluluk almaları gerekeceğine dair bir düşünceye sahip olmalarıydı:

“Ama çok tekil örneklerle mümkünmüş gibi geliyor özellikle Türkiye’de. Yine de böyle her koşulda şey gibi böyle, içimden bir ses bunun hiçbir temeli yok yani her türlü bakımda benim bir tık daha fazla işim olması gerektiğini böyle fısıldıyor o ses. (...) Yani şey açısından farklı bir şey kurmaya çalışıyorum. E bir şekilde de kurmuşuz evet, ben niye hala bunu düşünüyorum ki. Şöyle bir partnerim var benim yani, çocukları gerçekten seviyor ve şunu istiyor mesela ekonomik şartlarımız el verirse ve ben onun kadar, onunla eşit seviyede demek seviyede şey oluyor ama onun sunduğu ekonomik imkanları sunabilecek olursam, o çocuk bakmak,

çocuklarla evde kalmak istiyor böyle bir hayali var. Ben çalışmayayım, evde çocuklara bakıyım, ben büyütüyüm ve sen çalış hani ben bunu daha çok isterim, çalışmak istemiyorum gibi bir yaklaşımı var mesela. Oysaki hani böyle bir şey hani, bunu hiç söylemekten çekinmeyen bir insan kendisi, çok seviyor. E böyle de bir insan varken, hala o sesin susmaması çok garip bir durum.”

(Menekşe, kadın, 27 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

Anne olmayan öznelerin bazıları kendilerini “şu an” anne olmak istemeyen kişiler olarak tanıttılar. Örneğin Aylin, Yağmur, Hayat ve İroş şu an anne olmayı düşünmüyorlardı; ancak bu düşüncelerinin değişebileceğini vurgulayarak ileride anne olmak isteyebileceklerine dair aralık bir kapı bıraktılar. Bu öznelerin tamamının görece genç kadınlar olması da kararın değişebilir niteliğine vurgu yapmalarında önemli bir rol oynuyordu:

“(…) Ama şu an istemiyor olsam bile belki ileride isteyebilirim gibi bir düşüncem var.”

(İroş, kadın, 26 yaşında, üniversite mezunu, bir partneri var ve evli değil, anne değil)

Öte yandan araştırma öznelerinden Marla, Barış, Gülpembe ve Rabia ise anne olmak istemedikleri hakkında daha net bir tutuma sahiplerdi. Bu özneler, gelecekte de anne olmak istemediklerini açıkça ifade ettiler:

“(…) ilerleyen dönemde doğum ya da bir çocuk sahibi olmayı hiç düşünmüyorum.”

(Rabia, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, bir partneri var ve boşanma aşamasında, anne değil)

Anne olmayan bazı özneler, çok erken yaşlardan itibaren olmamaya karar verdiklerinden bahsettiler. Anne olmak, çocukluk veya ergenlik dönemlerinden itibaren hiçbir zaman arzuladıkları bir şey olmamıştı ve dolayısıyla bu rolü üstlenmek istemiyorlardı:

“(…) çocuk sahibi olmak hiç ne bileyim, hiç, hiçbir zaman aklıma gelen hiçbir zaman düşündüğüm, istediğim, umut ettiğim bir şey olmadı zaten. Ve bunu

çocukluğumdan beri de farkındaydım aslında. Çocukluğumdan beri olmak istemediğimin farkındaydım.”

(Gülpembe, kadın, 41 yaşında, doktora mezunu, evli, anne değil)

Bazı özneler ise aktif bir anne olmamaya karar verme sürecinden ziyade, anne olmaya karar vermemişlerdi. Bu konuda belli bir kararı sürdürmemişlerdi veya bu konuyu gündemlerine almamışlardı:

“Yani hep, hep istemiyordum da aslında şey değil, hani bu kadar keskin değil tabii. Yolda bakarız, hani yolda denk gelirse bakılır falan. Ama o yolda bakma kısmını da hani o viraja hiç sapma isteği duymadım yani. Hani yoksa şey değil (vurgulu) asla olmayacağım gibi değil de... Yani yoo şimdilik öyle bir arzum yok, bakarız. Ama hiç öyle yani... Yani sonuçta eşime de çok uzun zamandır birlikteyiz, biz hiç ‘çocuk yapalım mı?’yı da konuşmadık yani. (...)”

(Marla, kadın, 45 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

Ancak anne olmayan tüm bu özneler içinde ileride kesinlikle anne olmak istediğini veya biyolojik sebeplerden dolayı anne olamadığını ifade eden hiçbir özne bulunmuyordu. Öznelerin anlatılarından hareketle, anne olma veya olmama kararı, tek bir dinamikle ilişkilendirilemeyecek kadar çok boyutlu bir yapıya sahipti. Neredeyse tüm özneler kendi kararlarına dair anlatılarında iç içe geçmiş birkaç dinamikten aynı anda söz ettiler. Aynı zamanda anne olmak isteme ve anne olmak istememe kararları arasında keskin bir ayrım söz konusu değildi, karar değişim gösterebiliyordu. Çocuk istememe kararı, bir süre sonra isteme kararı halini alabiliyordu. Bu karar, anne olanlar açısından değerlendirildiğinde ise ikinci bir çocuk istememe halini alabiliyordu. Şu an anne olmak istemediklerini, yakın gelecekte de bunu düşünmediklerini ifade eden araştırma öznelerinin önemli bir bölümü ileride anne olmak isteyebileceklerine dair bir ihtimalden bahsediyorlardı. Araştırma öznelerinden Deniz, bu durumu şöyle ifade etti:

“Tabi insanlar şeyi algılayamıyor ya her şeyin hani kişinin yani pür isteyen sadece istememe sadece isteme gibi bir hal yok. Ben daha önce kürtaj oldum. Ya o dönem o çocuğa bakacak histe değildim ya da bakamam dedim ve yapmadım yani. Ama şimdi bakacak hissindeydim, bu sorumluluğu alabilecek hissi içerisindeydim. (...) Bu böyle bir keskin bir şey değil ki yani. İstemiyorum yani sonsuza kadar

istemeyeceğim ya da istiyorum sonsuza kadar isteyeceğim. Belki de bir zaman sonra ya da çocuk doğduktan sonra da istemeyebilirim. Ay bu çok zormuş falan diyebilir insan yani, çok normal.”

(Deniz, kadın, 39 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli, anne, 2.5 yaşında bir kızı var)

Araştırmanın öznelerinden Rüzgar'ın deneyimi ise kararın zamanla değişebileceğine dair anlatıyı güçlendirmek için önemli bir örnek olabilir. Şu an kırk dokuz yaşında bir kadın olan Rüzgar, yıllar önce anne olmayı istemediğine karar vermişti. Bu süreçte kendi ideolojik perspektifiyle anne olmayı reddeden çeşitli feminist içerikler üretmişti. Özellikle yirmili yaşlarında anne olmama yönünde kararını net biçimde vermişti ve otuzlarına geldiğinde anneliği tekrar değerlendirmemişti, istememe kararı hala geçerliydi. Bu süreçte çocuk istemediği için birkaç defa kürtaj da olmuştu. Ancak kırk dört yaşında tekrar hamile kaldığında, anne olmayı istediğine karar vermişti.

Anne olmak isteme ve istememe arasındaki bu değişebilirlik, bazı araştırma öznelerinin dönem dönem yaşadıkları bir kararsızlık halini alabiliyordu. Burada araştırma özneleri, anne olmak için uygun şartların oluşması gerektiği söylemini sık sık tekrar ettiler. Ebeveyn olmaya uygun bir partnerlerinin olması, hedefledikleri kariyer ve eğitim standartlarına ulaşmış olmaları ve yeterli ekonomik koşullara sahip olmaları bu uygun şartlar söylemi içinde yer aldı. Bu söylemin altı farklı araştırma özneleri tarafından farklı dinamiklerle doldurulsa dahi çoğu zaman çocuğunun olmasına her açıdan hazır olmaya işaret ediyordu.

Bu anlamda annelik kararının zamanlaması sık sık gündeme geldi. Araştırma özneleri, anne olma konusunda bazı yaşların tabulaştırılmasına değindiler. Anne olma kararını uzun yıllar erteleyen bazı özneler, belirli yaşlara yaklaştıklarında veya bu yaşlara geldiklerinde kararlarını hızlandırdıklarını paylaştılar. Biyolojik anne olma seçeneğini tercih etmek üzerine düşünüyorlarsa, menopoz döneminin yaklaşması karar verme sürecini hızlandırmaları yönünde bir baskı yaratabiliyordu. Bu anlamda Karmen, süreç içinde düşündüklerini şöyle anlattı:

“Yirmi dört yaşımdan beri yaş kompleksim var maalesef (*gölerek*). Ve hayata geç kalma kompleksim var. Bu süreçte annelik hiçbir zaman anne olmayı düşünmedim. Ta ki otuzların sonuna kadar. (...) Dolayısıyla otuzların sonlarında böyle otuz sekiz otuz dokuz yaşından itibaren, şu anda da böyle bir hani geç kalıyorum, istiyorum, istemiyorum... Evet ama bundan beş yıl sonra isteyebilirim. (*Gölerek*) O beş yıl sonra hani ne olacak filan geç kalmışlık hissi... Şu an istemiyorum, korkuyorum çünkü ben hakikaten kendimi çok genç olarak gördüğüm için hâlâ (...) gezmeyi seviyorum, özgürlüğü seviyorum. O yüzden böyle bir... Ama işte beş yıl sonra isteye de bilirim kendimden hiç emin değilim. (*Gölüyor*). O yüzden hatta bir ara bir, böyle bir çevremden birkaç kadın ne o yumurta dondurma mı o tür şeyler bir böyle... Haa falan dedim böyle bir, bir ara bir baktım. Kendime inanmadım böyle şeyleri yaptığımı. Ama sonra hayır ya dedim yani. Ne yapıyorum ben... Belki çocuk bir yani çocuk esirgemedi ya da bir yerden bir çocuk koruyucu annesi filan olabilirim. İlerde ama şu an değil.”

(Karmen, kadın, 42 yaşında, doktora mezunu, bir partneri var ve evli değil, anne değil)

Anne olma ve olmama kararında sık sık değinilen başka bir gündem; partnerlerdi. Araştırma öznelerinden bazıları anne olmaya ilişkin yaklaşımlarını partnerleriyle açık biçimde konuştuklarını dile getirdiler. Kendi hayat planları içinde kesin biçimde anne olmak veya olmamak varsa partnerlerine bu konuyu erken zamanlarda açmışlardı, eğer hamile kaldıktan sonra doğurmayı istediklerine karar verirlerse de aynı durum geçerliydi. Bu anlamda bazı araştırma özneleri çocuk konusunda partnerlerine alternatifler sunmayı önemsediklerini ve onları bu konuda zorunlu hissettirmediklerini anlattılar. Örneğin Gaye bu durumu şöyle ifade etti:

“(...) dedim ben bunu istiyorum, sonrasında ben bir sigara yaktım, dedim, adı ..... (Eşinin adı). ..... (Eşinin adı) dedim sen istemiyor olabilirsin sonuçta planladığımız bir şey değildi, farklı bir hayat bekliyor olabilirsin farklı bir gelecek planların olabilir. Benim bu süreçte yanımda olmak zorunda da değilsin. Hani kendini zorunda da hissetme. Ama dedim sanırım ben istiyorum. Sen hayatımda olsan da olmasan da sanırım ben doğurmak istiyorum, yani anne olmak istiyorum.”

(Gaye, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4 aylık bir oğlu var)

Öte yandan, (kendi ifadesiyle) muhafazakâr bir ailede büyüyen ve on dokuz yaşındayken evlenen Rabia, problemlili bir ilişki yaşamıştı. Evliliğinde kendisinden itaatkâr bir eş olması beklenmişti, eşine ve eşinin ailesine göre hayatının tek gayesi kocasını mutlu etmek olmalıydı. Kendisi, evliliği öncesinde

ve evliliği süresince eşi ve kayınvalidesi başta olmak üzere çocuk konusunda büyük bir ısrara maruz bırakılmıştı. Rabia evlenmeden önce, evliliğinin ilk iki yılında çocuk istemediğini dile getirmişti. İkinci yılın sonunda onun deyimiyle “aile konseyi” tekrar toplanmıştı. Rabia onlara bir yıl daha çocuk istemediğini aktarmıştı, bu durumda çocuk istemediği konusunda onları ikna etmesi gerekmişti. Bu durumda Rabia, anne olmak istemediği için evliliğini bitirdiğini ifade etti:

“Üç sene evli kaldım sonrasında da anne olmak istemediğim için boşanmak istedim.”

(Rabia, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, bir partneri var ve boşanma aşamasında, anne değil)

Araştırmanın öznelere, makro ve mikro boyutta anne olma ve olmama kararında rol oynadıklarını düşündükleri çeşitli dinamiklerden de bahsettiler. Öncelikle bu dinamikleri; biyolojik, bireysel, sosyal ve ekonomik olmak üzere dört ana tema etrafında topladım. Bu dört ana tema, anne olmak isteme ve istememe kararında bazı aynı kodların farklı yansımalarıyla açığa çıkabiliyordu. Örneğin, çocuk bakımı konusu isteme kararında alınmak istenen bir sorumluluk olarak rol oynadığı gibi olmama kararında da üstlenilmek istenmeyen bir iş olarak gündeme gelebiliyordu.

Araştırma öznelere anne olma kararlarında rol oynayan biyolojik dinamiklerde; hormonların etkisini ve biyolojik saat konusunu vurgularken, anne olmama kararında ise doğum yapmak istememelerini ve bedensel olarak ve sağlık açısından çocuk yapmaya veya bakmaya hazır olmamalarını vurguladılar. Bireysel dinamikler çerçevesinde anne olma kararında; yenilik/değişim arayışı, duygusal bağ kurma arzusu, bakım verme/sorumluluk alma isteği, çocuğun araçsallaştırılması²⁰ görüşleri vurgulanıyordu. Anne olmama kararında ise kişisel özgürlükleri önemseme, düzenli bir yaşamının olmaması, kendini

²⁰ Kendi yapamadığı şeylerin aracı olarak çocuk, evliliği kurtarmanın aracı olarak çocuk, kendini tamamlama aracı olarak çocuk.

tamamlanmış hissetmeme, kariyer/eğitim planları ve bakım işlerini yapmak istememe bulunuyordu. Anne olma kararının sosyal dinamikleri; aile, dini inanç, pandemi, mevcut siyasal iklimin umut aşılması, sosyal çevrenin anne olması ve toplumsal normların anneliğe yönlendirmesi iken, anne olmama kararının sosyal dinamiklerinde ise; aile, güvensizlik hissi ve mevcut siyasal iklimin çocuk yetiştirmeye uygun olarak değerlendirmemesi vardı. Son olarak ekonomik dinamikler hem anne olma hem de olmama kararını önemli ölçüde şekillendiriyordu.

Benim bu tez çalışması kapsamında annelik kararını etkileyen dinamikler içinde özellikle değinmek istediğim üç nokta bulunuyor. Bildiğimiz üzere annelik, ataerkil toplumsal yapı içinde pek çok kadının yaşamında zorunlu bir aşama olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak, öncelikle, anne olmanın toplumsal bir norm olarak sunulduğu araştırma öznelerinin büyük çoğunluğu tarafından vurgulandı. Bu anlamda araştırma özneleri, toplumdaki pek çok kişinin anne olmayı neden istediğini bilmediğini düşündüklerini, sadece normlara uyum gösterdiklerini dile getirdiler:

“(...) annelik kararını etkilediğinden emin değilim. Ama toplum kesinlikle etkiliyor. Yani toplum bence birincil bir unsur. Şeyi araştırmak lazım, gerçekten çocuk sahibi olan kadınlara şeyi sormak lazım, siz çocuk sahibi olurken bu kararı hangi unsurları saf dışı bırakarak aldınız ya da hangi unsurların beraberinde aldınız gibi bir soruyu sormak lazım. Ben emin değilim kadınların bunu kendi başlarına oturup düşünüp de aldıklarını, tek başına aldıkları bir karar olduklarını. Vardır elbette böyle örnekler...”

(Gülpembe, kadın, 41 yaşında, doktora mezunu, evli, anne değil)

“(...) Çoğu düşünmemiş bu konuda. Öyle gelmiş. Yani hani evlenirsin çocuk sahibi olursun ve öyle yani. Bu öğretilmedi mi bize zaten? Bu, doğalı bu, değil mi? Niye aksini yapıyorsun ki sen zaten hani? Çoğu düşünülmemiş. Neden çocuk sahibi olduğunu bilmiyor.”

(Hayat, kadın, 35 yaşında, üniversite mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, kedilerine annelik yapıyor)

Anneliğe ilişkin kararla ilgili değinmek istediğim ikinci nokta, öznelerin ailelerinin ve özellikle annelerinin rolüydü. Araştırma öznelerinin büyük bölümü

toplumsallaşma süreciyle küçük yaştan itibaren anne olmaya yönelik toplumsal normları aile içinde öğrendiklerine değindiler. Önemli bir vurguları; anneleriyle olan ilişkilerinin annelik kararlarında rol oynadığıydı. Anne olanlar ve olmayanlar anneliğe ilişkin kararlarında annelerinin annelik performanslarını da göz önünde bulundurmuşlardı:

“Bir de sanırım annemin annelik ve hayata bakış açısı, anne olarak hayata bakış açısı da etkilemiş olabilir o dönemde. Yani çünkü annem çalışan bir kadın aslında. Ama genel olarak evdeki bütün boş zamanında ev, yemek, çocukları ve eşi olarak... Ve bütün eksenini dünyası bunun etrafında dönüyor aslında. Ben sanırım biraz da bunu istemediğim için. Hani annemden bu örneği gördüğüm için bunun (...) benzerini istemiyorum.”

(Aylin, kadın, 21 yaşında, lise mezunu, bir partneri yok, anne değil)

“Onu da mesela doğurmaya karar vermem (vurgulu) çok benim için sıkıntılı bir süreçti. Çünkü dediğim gibi kaygılarım vardı, kız olursa işte, anneme benzersem, benzer nefret şey ilişkisi olursa hani... Gerçekten onu kaldıramam diye düşünüyordum.”

(İnci, kadın, 55 yaşında, doktora mezunu, evli, anne, 20 yaşında bir kızı var)

Araştırmanın temel odağı dolayısıyla anne olma veya olmama kararında rol oynayıp oynamadığını merak ettiğim bir diğer dinamik ise feminist kimlikti. Feminist kimlik, kararı şekillendiren diğer dinamiklerle iç içe geçiyordu ve dolayısıyla öznelar arasında anneliğe ilişkin kararda feminist kimliğin rol oynadığı yönünde görüşler bulunuyordu:

“Kesinlikle olabilir. Dediğim gibi bunu kendim için de şey yapıyorum, yani feminist kimliğim partneri, partnerlerimle kurduğum ilişki, anneliğe bakışım, toplumsal cinsiyet eşitliğine bakışım, farklı cins, yani cinsiyet kimliklerine bakışım gibi gibi gibi... Yani bunun arkasında çok fazla şey var aslında. Bu benim tabii ki annelik kararımı, anneliğe bakışımı, bu kadar sorgulamamı çok değiştiriyor. Yani elbette ki değiştiriyor. Bunun tersini yani beni bu feminist kimliğim belki şu anda, içinde bulunduğum koşulları da daha fazla düşünmeye ve bu kararı almamaya götürüyor. (...)

(Yağmur, kadın, 28 yaşında, yüksek lisans mezunu, bir partneri yok, kedisine annelik yapıyor)

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygın olmadığı toplumsal yapı içinde annelik rol ve sorumlulukları, öznelerin feminist kimlikleri dolayısıyla gündemlerinde önemli bir yer tutuyordu ve feminist kimlikleri bedenlerine dair söz sahibi olmalarında güçlendirici bir niteliğe sahipti. Araştırma öznelerinin yüksek eğitim düzeyleri ve bu durumun feminist değerleriyle bütünleşmesi, onların cinsellik, korunma yöntemleri ve kürtaja dair derinlemesine bilgi sahibi olmalarına katkı sağlamıştı. Bu anlamda araştırmanın öznelerinden İnci ve Kibele, feminist kimliğin annelik kararını alma sürecini daha zorlaştırdığını düşünüyorlardı. Feminist kimliğin annelik kararına daha çok anne olmak istememe şeklinde yansıyabileceği ise anne olan ve olmayan öznelerin bazıları tarafından dile getirildi. Bu noktada Barış kendi kararını şu şekilde açıkladı:

“Toplumda eşit ebeveynlik diye bir şeyin çok mümkün olduğunu düşünmüyorum yani o seviyede olduğumuzu, nasıl bir insanla birlikte olursak olalım partner ya da partnerlerimizin bu konuda ne kadar hassas olduğunu bir kenara bırakalım. Hani bunun annelik tarafından, hani doğuran ben olacağım için benim üstüme kalacak bir iş gibi olacağını düşünüyorum. Hani dediğim gibi kritize eden derslerde de hani daha böyle etraflıca düşününce bu fikre çıktım. Dolayısıyla feminist olmasaydım sanırım çocuğum olurdu *(gülerek)*.”

(Barış, kadın, 26 yaşında, üniversite mezunu, bir partneri var ve evli değil, anne değil)

Bazı araştırma özneleri ise annelik kararında feminist kimliğin rol oynamadığını düşündüklerini ifade ettiler. Bu noktada onlara göre feminist kimlik, anneliğe ilişkin karar sonucunda yaşanan deneyimlerde aktif rol oynuyor olabilirdi. Örneğin anne olma kararını verenlerin feminist kimlikleri çocuk yetiştirme pratiklerine yansıyabilirdi. Anne olmama kararı verenlerin feminist kimlikleri ise anne olmaya yönelik toplumsal baskıyla mücadele etme stratejilerine yansıyabilirdi.

4.4. FEMİNİZM VE ANNELİK İLİŞKİSİNE DAİR GÖRÜŞLER

Araştırmanın özneleriyle yaptığım görüşmelerde, görüşmeye öznelerin feminizmlerinden söz ederek başladık. Özneler, feminist olma süreçlerinde çok

çeşitli ataerkil mekanizmaları ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kendi perspektiflerinden nasıl görmeye ve tanımaya başladıklarını anlattılar. Pek çoğu uzun zamandır feminist eğilimleri olduğunu, ancak adını “feminist” olarak koymalarının daha uzun sürdüğünü paylaştılar. Öznelerin büyük bölümü, feminist kimliklerinin gündelik yaşamlarının neredeyse tüm alanlarına yansıdığını düşünüyorlardı. Burada vurgulanan bazı öne çıkan alanlar; romantik ve cinsel ilişkiler, komşularla ilişkiler ve profesyonel yaşamdı.

Araştırma öznelerinin pek çoğu feminist olma süreçlerini anlatırken özellikle kendi ailelerinde yaşadıkları eşitsizliklerden hareketle feminist değerlere yaklaştıklarını anlattılar. Burada araştırmanın konusu bakımından önemli olan noktalardan biri; bazı öznelerin feminist olma süreçlerinin başlangıç noktası olarak annelerini konumlandırırmalarıydı. Menekşe bu durumu şöyle ifade etti:

“Şöyle aslında, feminizmin üzerine hep belki çok kadının düşünmeye başlamasının en önemli sebebi aile dinamikleri olabilir. Annem, ben hep benim yakınımdeki annem ve ablam üzerinden sanırım çok düşündüm. Özellikle annem üzerinden, çalışmayan bir kadın olarak annem üzerinden düşündüm. 11 işte ona sunulmamış eğitim fırsatları, kendi büyüdüğü ailede işte bir kız çocuğu olarak hiçbir zaman öncelikli olmaması erkek çocuklarına göre. Tabi bunun hayatını ne kadar etkilediğini görmekle başladı sanırım. Ve bu, bu çok küçük yaşlardan itibaren fark edilebilen bir şey. Çünkü annenizin üzgün olduğunu görüyorsunuz hep bir şeylerin eksik kaldığının farkındasınız ve işte sizin gibi kadınlar. Aynı zamanda onun yapamadığı şeyleri sizden bekleyen biri var ve bunun imkanlarını sunmaya çalışan biri.”

(Menekşe, kadın, 27 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

Görüşmelerde annelik ve feminizm arasında otomatik gelişen, standart bir ilişki tipinden bahsetmenin mümkün olmadığı gündeme geldi. İlişkinin niteliği ve yönü, feminizmi ve anneliği (olma/olmama) nasıl ele aldığımıza ve nasıl pratik ettiğimize göre değişiklik gösteriyordu. Ancak yine de araştırma öznelerinin ilişkinin niteliğine ve yönüne dair bazı uzlaşıları bulunuyordu.

Araştırma öznelerinin önemli bir kısmı, annelik ve feminizm ilişkisini gündeme getirirken, ataerkil toplumsal yapıyı yoğun bir biçimde eleştirdiler. Onlara göre toplumsal yapı içinde annelik, ataerkil bir akıl yürütme stratejisiyle “sistem içi” bir

rol olarak konumlandırılıyordu. Bu yapı içinde evliliğin bir tamamlayıcısı olarak çocuğun, makbul bireyin yaşantısının olmazsa olmaz bir parçası olarak görüldüğünü belirttiler. Özneler feminizmin ise, toplumsal kaniya göre “sisteme karşı” bir hareket olarak değerlendirilğini ve bu durumda anne olmak ve feminist olmak arasında bir çelişki/çatışma olduğunun varsayıldığını ifade ettiler:

“Ama şöyle ki, feminizme dair bir şeyler bilmeyen ya da toplumsal cinsiyet, kadın çalışmalarıyla ilgilenmeyen bir kesimin de bence feminist ve anne olarak bakış açısı birazcık daha sorunsallı olur. Yani işte zaten feministler anne olmak istemiyor değil miydi gibi bakıyor olabilirler, ki genelde böyle bakılıyor.”

(İroş, kadın, 26 yaşında, üniversite mezunu, bir partneri var ve evli değil, anne değil)

Oysa feminist araştırma öznelerinin çoğu anne olmak ve feminist olmak arasında varsayılan bu çelişkinin temel sebebinin de ataerkil toplumsal yapı olduğunu vurguladılar. Yani ataerkil aklın anneliği ve feminizmi bir grup kalıp yargıyla ele alması dolayısıyla bu iki alan arasında birtakım yapay çelişkiler olduğu izlenimi yaratılıyordu. Öznelerin büyük çoğunluğu ise kadınların özgür iradesiyle verdiği hiçbir kararın ve buna bağlı deneyimlerin feminizmle çelişmeyeceğini düşünüyorlardı. Elbette annelik de bunun önemli bir parçasıydı.

4.5. ANNE OLMAYAN FEMİNİSTLERİN DENEYİMİ

Kadınların anne olmaya toplumsal olarak yönlendirildiği, araştırmanın (anne olan ve olmayan) neredeyse tüm feminist özneleri tarafından görüşmeler boyunca çeşitli şekillerde vurgulandı. Anne olmanın norm olarak kabul edilmesi ise anne olmayanların “anormal” olarak değerlendirilmesine yol açıyordu. Araştırma öznelerinin anlatılarında, ataerkil toplumsal yapı içinde kabul görmenin çoklu dinamiklerinden birinin annelik olduğu yaygın bir görüştü. Bu özneler, toplumun büyük bir bölümü tarafından tüm kadınların anne olmayı arzuladığının düşünüldüğünü ifade ettiler. Bu argümana bir feminist araştırma öznesi hariç hiçbiri katılmıyordu. Pek çok araştırma öznesi ise anne olmak

istememenin toplumun büyük bölümü tarafından tam olarak anlaşılmadığını ve bu yüzden anne olmak istememenin gerçek bir karşılık bulmadığını vurguladı:

“Anne olmak istememek bence anlaşılmıyor. Sürekli “Nasıl yani?” tepkisiyle karşılaşıyor. Yani sanki zaten o bahsetmiştim ya konuşmanın başında, sırası gelince yapılacak bir şeymiş gibi. Ve sen bir anda sırayı atlıyorsun. Yapmaman gereken bir şeyi yapıyorsun gibi.”

(Rabia, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, bir partneri var ve boşanma aşamasında, anne değil)

“Bence Türkiye’de zaten anne olmayı istemenin bir opsiyon olduğunu düşünmeyen çok ciddi bir grup var yani. Hani ya çocuğun olmuyordur ya da çocuk yaparsın. Yani ya aşık değilsindir ya evliliğinde bir sorun vardır ya sen de bedensel bir sorun vardır ya da eşinde bir sorun vardır çok istiyorsundur ama olmuyordur ama hani bile isteye anne olmama kısmıyla barışık değil bu toplum. Ama şöyle de bir şey mesela işte... Ya da çocuklar hiç sevmiyorsundur. Rahatına çok düşkündür, tembelsindir... Bir sürü bir sürü şeyler olabilir. Ama çok ilginç sen neden istiyorsun sorusuna cevap yok aslında *(gülerek)*.”

(Marla, kadın, 45 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

Burada (anne olan ve olmayan) pek çok feminist araştırma öznesi, anneliğin yüceltildiğine ve buna bağlı olarak anne olmamanın bir eksiklik olarak görüldüğüne değindiler. Bu özneler, toplumda anne olmayan kadınların “yarım kadın”, “yetersiz”, “başarısız” ve “şeytan” gibi pejoratif ifadelerle damgalandığını gözlemlediklerini eklediler:

“Ve bir kadın için mecburi, mecburi bir durum olarak da görülüyor yani anne, annelik kadınlıkla çok paralel giden bir şey. Ve kadınlığının yetersiz görülmesi... Yani anne değilsen yeterli bir kadın değilsin.”

(Menekşe, kadın, 27 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

Bu noktada bazı anne olan ve olmayan özneler; anne olmayanların, toplumsal söylemde geleceğe yönelik bir korku inşa edilerek anneliğin normatif çizgisine çekilmeye çalıştıklarını çeşitli biçimlerde anlattılar. Burada pişmanlık söylemi sıkça tekrar etti. Anne olmayanlara gelecekte sevgisine, ilgisine ve bakımına ihtiyaç duyacakları çocuk/çocuklar yanlarında olmadığına pişman olacakları

çeşitli mesajlarla aktarılıyordu. Bu pişmanlık söylemiyle pek çok anne olmak istemeyen kişi üzerinde anne olmaları yönünde bir baskı kuruluyordu. Bu durum anne olmayanların yanı sıra tek çocuğu olan anneler için de geçerli olabiliyordu:

“Ama aile tarafından kendi ailem tarafından belli bir yaştan sonra çok pişman olacağımı söylerler. (...) Yani şey, ileride çok pişman olursun, yalnız kalırsın, çocuğun çocuğun olsun düşün. Mesela işte bak şunun çocuğu olmadı, şimdi bak yalnız. (...) yani bana herkes şey diyor ikinci çocuğu düşünmezsen ileride çok pişman olursun. İşte tek ..... (*Arjin’in çocuğunun ismi*) olup gitcek, o da gidecek, gittikten sonra sen yalnız kalacaksın. Ya mesela sürekli bu baskı da var aslında bakıldığında.”

(Arjin, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 3 yaşında bir oğlu var)

Tüm bunlardan hareketle araştırmanın anne olmak istemeyen feminist öznelerinin bazıları, daha yakın sosyal çevreleri tarafından ve özellikle de kendi ebeveynleri tarafından anne olmaya yönlendirildiklerini ifade ettiler:

“İşte dolayısıyla annem babam beni bu baskıya itiyor. İşte şöyle sahibi olmam gerektiğini şu an her ne kadar istemesem de işte ona mecbur kıldığını sana sürekli işte bir şekilde empoze ediyor. Başka örneklerle, çevrelerle, baskıyla, sürekli söyleyerek... Her konudan... Her konuyu açtığında annelikten söz ederek seni seçmeye itiyor.”

(Neva, kadın, 27 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

Ancak anne olmayan araştırma özneleri, çoğunlukla yakın çevrelerinden ziyade partnerlerinin aileleri veya gündelik hayat içinde tanıştıkları geçici kişiler tarafından baskıya ve yönlendirmeye maruz bırakıldıklarını anlattılar. Burada feminist öznelerin yakın sosyal çevrelerine genel anlamda eşitlikçi kişileri dahil etmeleri önemli rol oynuyordu. Örneğin pek çoğu partner ve arkadaş seçimlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken kişiler olmasını dikkate aldıklarını ve benzer biçimde kendi ebeveynlerini eşitlikçi yönde dönüştürmek için çabaladıklarını ifade ettiler.

Öte yandan anne olmayan araştırma öznelerinin arasında görece genç olanlar ve evli olmayanlar, anne olma konusunda çoğunlukla bir baskıya “henüz” maruz

bırakılmadıklarını ifade ettiler. Burada hem anneliğin, heteroseksüel resmi bir evlilik birliği içinde kabul edilebilir olması hem de anne olmama kararlarının değişebileceğine dair inanç rol oynuyordu. Anne olmaya yönelik bir baskı ve yönlendirmeye maruz bırakılmayan öznelerin büyük bölümü, bu durumu kendilerinin çevrelerine karşı net sınırlar çizmeleriyle ilişkilendiriyorlardı:

“Yok yok. Yani şöyle aslında birkaç kez söylendi, böyle söylenir gibi oldu ama ben biraz sert de bir insanım. Ben öyle hani yok bana baskı falan işlemez. Benim tersim de pistir, aile de bunu bilir. O yüzden çok hani bu konuda şey yapamaz.”

(Gülpembe, kadın, 41 yaşında, doktora mezunu, evli, anne değil)

Anne olmayan öznelerle anne olmak istememelerini açıklarken bir strateji kullanıp kullanmadıkları hakkında konuştuğumuzda, bazı özneler kararlarını daha net şekilde ifade ederken bazıları ise kararlarını daha yumuşatarak ifade ettiklerini anlattılar. Burada anneliğe ilişkin kararlarını kime açıkladıkları elbette önemli bir belirleyici oluyordu. Bazı araştırma özneleri ise kararlarını açıklamamak için bir strateji kullandıklarını, biyolojik sebeplerle çocuklarının olmadığını söylediklerini ifade ettiler:

“(…) Ama ben şeyi hatırlıyorum, hani en başından beri hatta benim çocuğum olmuyor falan dediğimi hatırlıyorum yani.”

(Marla, kadın, 45 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

“(…) Komşu teyze geldi “Hadi siz de artık bir çocuk sahibi olun”. Dedim ben ameliyat oldum ya benim çocuğumun olup olmaması konusunda bu kadar eminsiniz ama ben rahmimi aldırđım biliyor musunuz? Ki doğru bu arada ben ameliyatta oldum. İşte çift rahim vardı ben de bir de sanki çok çocuk (gülerek) sevebilecek ve yapacak bir tipmişim gibi. (Gülerek) Herkeste bir tane var, ben de iki tane rahim var. Hiç sorma. Onun bir tanesini aldırđım, bir tane de yumurtalığımı aldım şimdi biraz daha rahatım. Dedim yani sen böyle diyorsun ama ben ameliyat oldum benim rahmim yok ki, niye böyle söylüyorsun? Annem “Yok yok söyleme” falan. Dedim yani yalan mı ameliyat oldum yani sen bunu bana söyleme. Yani böyle bazı densizler oluyor tabi ama onun dışında hiç hiç öyle bir toplumsal baskı falan hissetmedim yani.”

(Gülpembe, kadın, 41 yaşında, doktora mezunu, evli, anne değil)

Bu çerçevede anne olmak istemeyen feminist araştırma özneleri, yaşamlarına destekleyici ve eşitlikçi kişileri dahil etmeye özen göstererek bireysel olarak güvenli bir sosyal çevre inşa edebildikleri ölçüde anne olmaya yönelik baskı ve yönlendirmelerden görece korunuyorlardı. Elbette bu gündelik yaşamın içinde her zaman mümkün olmuyordu:

“Ya aile içinde değil. Ama çevrede mesela çocuk var... Hani evli misin diye soruyorlar, evet dediğin zaman çocuk var mı diyorlar, yok diyorsun. İstemediniz mi, olmadı mı diye soruyorlar. *(Gülerek)* Saçlarım diken diken oluyor. *(Gülerek)* Sana ne ya... (...) Ondan sonra olmadı deyince senin mi olmuyordu, kocanın mı olmuyor diye soruyorlar *(gülerek)*. (...) Ya otobüste giderken bile soranlar olabiliyor. Sana ne diyemiyorsun tabi *(gülerek)*.”

(Hilal, kadın, 59 yaşında, doktora mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, anne değil).

4.6. ANNELİK YAKLAŞIMLARI

Bu bölümde, araştırma özneleriyle yaptığımız görüşmelerde sıkça bahsettiğimiz bir gündem olan çeşitli annelik yaklaşımlarından söz etmeye çalışacağım. Anneliğin tek bir tanımı bulunmuyor, çünkü tek bir annelikten söz etmek mümkün değil. Anneliğin, her annenin bireysel yaşam örüntüleriyle ve içinde bulunduğu toplumun yapısıyla şekillenen biricik bir niteliği var. Dolayısıyla anneler, annelik pratiklerinde kendi annelik biçimlerini farklı yaklaşımlarla inşa ediyorlar ve bu annelik biçimleri süreç içinde farklı haller alabiliyor. Bu anlamda sosyal sınıf, profesyonel meslek, anne olma yaşı, bir partnerinin olup olmaması gibi çeşitli faktörler annelik pratiklerine doğrudan sirayet ediyor.

Araştırma öznelerinin anlatılarında, bu biricik annelik pratiklerine de sirayet eden Türkiye’de anneliğin yaygın, gelenekselleşmiş ve stereotipleşmiş temel bir formu olduğu gündeme geldi. Toplumsal yapılarla sıkı bir ilişki içinde olan bu annelik, anneliğin kabul edilebilir sınırlarını belirlediği için önemli bir yerde duruyordu. Özellikle feminist anneler kendi anneliklerini ataerkil anneliğin bir anlamda zıttı biçiminde kurguladıklarından, öncelikle öznelerin Türkiye’de yaygın olduğunu sıklıkla vurguladığı özelliklerden hareketle ataerkil annelik

olarak ifade ettiğim annelik yaklaşımına yakından bakmanın faydalı olabileceğini düşünüyorum. Bir başka deyişle ataerkil annelik yaklaşımı, araştırma öznelerinin annelik yaklaşımlarını temsil etmiyordu; tam aksine, özneler kendi anneliklerini bu annelik yaklaşımından olabildiğince farklılaştırmak için mücadele ediyorlardı.

4.6.1. Ataerkil Annelik

Araştırma özneleri tarafından Türkiye’de yaygın olduğu tarif edilen ve feminist annelerin annelik pratiklerini zıttı biçiminde kurmaya gayret ettikleri annelik yaklaşımı, *ataerkil annelik*ti. Bu annelik, annelik çalışmaları literatüründe kadınların annelik pratikleriyle ataerkil ideolojiyi yeniden üretmesinden ötürü ataerkil annelik olarak kavramsallaştırılır. Anneliğin ataerkil yapısı, sekiz ideolojik varsayıma dayanır; (1) özselleştirme, (2) özelleştirme, (3) bireyselleştirme, (4) doğallaştırma, (5) normalleştirme, (6) idealleştirme, (7) biyolojikleştirme ve (8) depolitize edilme (O’Reilly, 2013, s. 187).

Öznelerin anlatılarından hareketle bu varsayımları içeren Türkiye’de ataerkil annelik; kadını doğrudan “biyolojik anneyle” bir tutan, annelik işini yapması için uygun mekân olarak evi işaret eden, çocuk bakımı ve rehberliğine dair tüm sorumluluğu tek başına anneye bırakan ve kadınların doğal olarak annelik yapmayı bildiğini işaret eden bir içeriğe sahipti. Bu annelik yaklaşımı; anneliğin heteroseksüel ve geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümünün var olduğu bir ilişki içinde yapılması gerektiğini, gerçek anneliğin yalnızca biyolojik annelik olduğunu, anneliğin özel bir iş olduğunu ve bu sebeple sosyal ve politik yönünün görmezden gelinebileceğini ifade ederek anneliğe ilişkin ulaşılamaz idealler oluştuyordu. Bu bağlamda öznelerin Türkiye’de ataerkil anneliğin varsayımlarını eleştirdikleri anlatılarını şöyle görselleştirdim:

Şekil 4. Araştırma Öznelerinin Ataerkil Anneliğe Dair Anlatıları

ATAERKİL ANNELİK:

ÖZSELLEŞTİRME	"Doğrudan anneyi, yani kadını annelikle bir araya getiriyor, aile içinde görüyor kadını ve anneyse makbulsün. Yani makbul kadınlık eşittir annelikle ilişkilendirilebilir." (Gülperembe, kadın, 41 yaşında, doktora mezunu, evli, anne değil)
ÖZELLEŞTİRME	"(...) tamamen anneyi buna itiyor yani. İlk iki günde diyor ki yani hayır çocuğa sen bakacaksın. (...) direkt sen annesin, alış alış sen yapacaksın. Buna tek başımıza alışmaya da mecbur bırakıyoruz." (Gaye, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4 aylık bir oğlu var)
BİREYSELLEŞTİRME	"Ama genel olarak evdeki bütün boş zamanında ev, yemek, çocukları ve eşi olarak... Ve bütün eksenli dünyası bunun etrafında dönüyor aslında." (Aylin, kadın, 21 yaşında, lise mezunu, bir partneri yok, anne değil)
DOĞALLAŞTIRMA	"(...) doğallık atfediyorsun kadın doğallığında kadın yapmak zorunda diyorsun. Ve oradan sürekli eksiklikler sürekli, bilmem ne... (...) Edindirilen bir şey yani hani, doğallığında oluşan bir şey değil. Niye kadınların üstünde?" (Yaprak, kadın, 48 yaşında, yüksek lisans mezunu, bir partneri yok, anne, 6.5 yaşında bir oğlu var)
NORMALLEŞTİRME	"(...) annenin kadın olması lazım. (...) İki; trans olmaması lazım. (...) Üç; hetero olması lazım. Kocas olması lazım. O kocanın onlara para vermesi lazım. Hatta para vermemesi lazım, parayla bir şeyler alması lazım ve sağlaması lazım." (Lilan, nonbinary, 25 yaşında, üniversite mezunu, bir partneri yok, anne değil)
İDEALLEŞTİRME	"İdeal annelik kavramı diye bir şey olduğunu düşünmüyorum. Çünkü şartlar ve koşullar hiçbir zaman kimse için aynı olmayacaktır. Ve bu durumda da zaten belli bir anneliği idealize edemeyiz, bu değişkenlik gösterir yani." (Mükrime, kadın, 27 yaşında, lise mezunu, bir partneri var ve evli değil, kedilerine ve çiçeğine annelik yapıyor)
BİYOLOJİKLEŞTİRME	"Anneliğin sadece bir çocuk doğurmaktan çok bağımsız olduğunu düşünüyorum, yani biyolojik annelik anneliği tanımlamaktan çok bağımsız." (Menekşe, kadın, 27 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)
DEPOLİTİZE ETME	"(...) Yani sen bir kere kadının özgürleşmesini istesen bir yandan çocuk doğursun diyorsun, bir yandan şöyle böyle olsun diyorsun da desteklemiyorsun yani. Ne politikada destekliyorsun ne sosyal toplumsal olarak destekliyorsun bu insanı." (Ela, kadın, 34 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4.5 yaşında bir kızı var)

Bunlara ek olarak araştırma öznelerinin ataerkil anneliğe dair anlatılarından hareketle, O'Reilly (2013)'nin sekiz varsayımına, Türkiye bağlamında dokuzuncu olarak "kutsallaştırma" eklenebilir. Nitekim öznelerin anlatılarında kutsallaştırma sık sık yer aldı ve kutsallaştırmanın Türkiye'deki anneliğin temeli olduğu ifade edildi:

"İmm anneliğin işte bir kere kutsallaştırılması, en en büyük problem. Anneliğin kutsal bir durum olarak görülmesi, bir hal olarak görülmesi. İşte bu kutsallığın tabi getirdiği çok fazla problem var. Hata kabul etmiyor, ideal olanı yapmak zorundasın, belirli bir idealler benimsenmiş inanılmaz fedakâr olmak gibi bu bahsettiğimiz anne halinin içindekiler. En iyisi olmak zorundasın, tüm hayatını ona adayabilecek gerekirse ölümü göze alabilecek bir durumda olman gerektiği, bunların hepsi kutsallığın içerisinde bence."

(Menekşe, kadın, 27 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

Buradan hareketle örneğin anne olmak istemeyen araştırma öznelerinden Neva, toplumda annelerden her şeyi yapabilen bir robot olmalarının beklendiğini düşünüyordu. Kendi anne olmama kararında da bu durumun rol oynadığını belirtiyor ve partneriyle çocukları olması halinde daha fazla yükün kendisinde olacağını tahmin ediyordu. Neva Türkiye’de anneliğin ataerkil niteliğini şöyle ifade etti:

“Ya çok kalıp bir şey ya Türkiye’de annelik. Yani çok net kalıp diyebilirim. Ataerkiyi kabul etmiş, o sorumluluğu kabul etmiş, o patriyarkal sistemle tamamen kendini bağımlılığa itmiş... Yani bunu şey olarak söylemiyorum, lütfen yanlış anlama, işte hani bunu böyle üstten bir bakış açısıyla değil. Bunu kabul etmek zorunda bırakılmış bir annelik var. İşte anneliğin o ev içi, ev içi emeğin tamamen anneye ait olduğu... Çok fazla sindirilmiş ve gönüllü kabullenme durumu olduğunu düşünüyorum. Çünkü bunu çevremde de görüyorum. (...) İşte o annelik duygusunun gönüllü olarak ataerkinin bakış açısıyla kabul ettiklerini düşünüyorum, çoğunluğun böyle olduğunu. (...)”

(Neva, kadın, 27 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

Yine anne olmak istemeyen feminist araştırma öznelerinden Rabia, ataerkil anneliğin imkânsız ideallerinin altını çizerek bu yaklaşımın kendi kararında önemli bir belirleyici olduğunu şöyle anlatıyordu:

“Belki çevremdeki bütün anneler bu kadar yıpranmış olmasaydı ve tek işleri annelik olmuş olmasaydı belki bu kadar karşı çıkmazdım buna. Çünkü ona evrileceğimi de biliyorum. Senin de bahsettiğin o cefakâr, fedakâr anne olabileceğimi de... Ama bir anda bütün işleri bırakıp, sorumsuz bencil anne de olabilirim.”

(Rabia, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, bir partneri var ve boşanma aşamasında, anne değil)

Bu noktada anne araştırma öznelerinden Zehra ise, Türkiye’de anneliğin ataerkil yapısını kendi deneyiminden hareketle şu ifadeleriyle özetledi:

“Ben şey diyorum hep annelik kendin harici yaşamak. Kendini yaşayamıyorsun. Kendin harici yaşamak... Evet ben yaşıyorum ama kendimi yaşamıyorum, kendim harici yaşıyorum.”

(Zehra, kadın, 40 yaşında, lise mezunu, evli, anne, 17 ve 22 yaşlarında bir kızı ve bir oğlu var)

Türkiye’de anneliğin bu gelenekselleşmiş formundan sonra, araştırmanın öznelerinin kendi deneyimlerinden hareketle kategorize ettiğim bekar, doğal ve kontrol esaslı annelik yaklaşımlarına değineceğim. Bu annelik yaklaşımları birbirlerini dışlamıyordu; aksine bahsedeceğim annelik yaklaşımları pek çok araştırma öznesinin anlatılarında birbiriyle iç içe geçen bir yapıya sahipti.

4.6.2. Bekar Annelik

Araştırma öznelerinin anlatılarında öne çıkan annelik yaklaşımlarından biri *bekar annelikti*. Bekar anneliğin ayırıcı niteliği, çocuğu bir evlilik birliği içinde büyütmek ve çocuğun tüm sorumluluklarını neredeyse tek başına almaktı. Araştırma kapsamında görüştüğüm araştırma öznelerinden Arzu, Bade ve Beste kendini anne olarak tanımlayan ve çocuklarının babaları olan eski partnerlerinden ayrılmış kadınlardı. Yaprak ise, bekar ve koruyucu annelik deneyimine sahipti. Görüşmelerde özellikle Yaprak, Beste ve Arzu kendi anneliklerini sık sık bekar annelik olarak tanımladılar. Bu üç kadın, çocuklarının yaşlarının daha küçük olması dolayısıyla çocuk bakımı ve rehberliğiyle daha çok ilgilenmek durumunda kalan kişilerdi ve bekar annelikleri yoğun sorumluluk içeren bir niteliğe sahipti. Dolayısıyla söz konusu kadınların anlatılarında bekar annelik vurgusunun daha yoğun olması anlamlı gözükmektedir.

Bekar bir anne olan Yaprak, kırk beş yaşında koruyucu anne olmuştu ve oğlu altı buçuk yaşındaydı. Yaprak anneliği romantik ve cinsel bir ilişki içinde yaşamak istememişti. Bu noktada bir partnerle birlikte bir çocuk büyötmeyi aynı zamanda partnere de bakım vermek olarak görüyordu. Dolayısıyla anneliği tek başına yapmayı tercih etmişti. Yaprak bekar anneliğinin büyük bir vakitsizlik problemi yarattığını ifade ediyordu. Benzer şekilde Arzu da bekar anneliğin tek başına pek çok sorumluluğu yerine getirme mecburiyeti meydana getirdiğini ve bu durumun yaşamına bir vakit bulma problemi olarak yansıdığını ifade etti:

“Şöyle zorlayıcı tabi ki yani hani vakit yok, vakit yok yani. Hani kendimden şey yapıyorum; sabah altıda kalkıyorum beslenmesini kahvaltısını yani kahvaltı ben yaptırmazsam yapmıyor. Etüte veriyordum orada yaptırırsınlar... Şey yapmıyor. Onu

evde yedirmek durumundayım ondan sonra neyse. (...) Hakikaten vakit yok. İşte akşam gideceğim taa ..... *(Ankara'da bir mahalle ismi)*'ten çocuğu alacağım getireceğim, işte her gün yemek, bir gün önceden yapamıyorsun, bilmem ne yapıyorsun... Çok zorlayıcı bir şey, çok çok zorlayıcı bir şey yani. Ya ben hani sürekli okuyan hani eden işte bir toplantılara giden, arkadaşlarıyla buluşan, içen falan ey eğlenen bir insandım hep. Artık şey yok, böyle bir şey yok. Böyle bir vakit yok yani.”

(Yaprak, kadın, 48 yaşında yüksek lisans mezunu, bir partneri yok, anne, 6.5 yaşında bir oğlu var)

“(...) tabii ki ben kızımı seviyorum onun için, onunla ilgileniyorum. Günüm zaten özellikle şimdi evde onunla geçiyor yatana kadar mesela. Bunun dışında kendi işlerime çoğu zaman fırsat bulamıyorum. Yemek yapıyorum ne bileyim işte onu doyur, sofraya kaldır, evin işte... Şey şimdi bir de single mother olduğum için falan her şeyi ben yapıyorum falan.”

(Arzu, kadın, 37 yaşında, doktora mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, anne, 8 yaşında bir kızı var)

Arzu görüşmemizin tamamında anneliğin kendisi için her zaman çatışmalı bir alan olduğunu paylaştı. Kendi annesiyle oldukça gerilimli bir ilişkisi vardı; kendi annelik pratiği dolayısıyla (toplumsal normlara uygun bir anne olmadığı hissettirilerek) annesi tarafından sık sık eleştiriliyordu. Bu noktada bekar anneliği, ailesinin ve özellikle annesinin zihninde onun yalnız, “başında bir erkek bulunmayan” dolayısıyla da savunmasız ve tehlikeli olduğu algısını yaratıyordu:

“Ne biliyim işte ben şu an dul kadını ya *(kahkaha atarak)* çok tehlikeliyim (...) (çok tehlikeliyim ya mesela. En başta işte ailemle mücadele etmem gerekti mesela. Ailem evime yerleşti ve ben onları bildiğin kovdum artık yani. Çünkü onların kafasında “Artık bu kız yalnız bırakılmaz, bu kızın sahibi yok” falan gibi bir şey belirdiği için.”

(Arzu, kadın, 37 yaşında, doktora mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, anne, 8 yaşında bir kızı var)

“Mesela şimdi ayrı olduğum için bana sürekli alttan alta şey veriyor (annesini kast ederek); ya barışacağım kocamla ya da başka bir koca bulacağım falan... Çünkü bir kadın yalnız başına yapamaz mesela. En son şey dedi kapının önüne erkek terliği koy dedi falan (gülerek). Öyle benim baya ataerkillerdir, pes de etmiyor.”

(Arzu, kadın, 37 yaşında, doktora mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, anne, 8 yaşında bir kızı var)

Arzu'nun ayrıldığı eski partneri de çocuklarını Arzu üzerinde bir tür denetim mekanizması olarak kullanıyordu:

“(…) Örneğin babası evinde yatırmıyor, diyor ki kendi yatağında yatsın. Hani sürekli mesela ben çocuklayım. Örneğin gün içerisinde geliyor bir saat işte bisiklet sürüyor, ilgileniyor falan. Sonra ama çocuk hep benimle yani. Hani özellikle ayrıldıktan sonra bu belirginleşti çünkü bu şekilde hani beni de kontrol etmiş oluyor ya, benim evde olmamı garantilemiş oluyor (*gülerek*). (...) Evde çocukla ilgilenmeniz gerekiyorsa başkalarıyla görüşemiyorsunuz. Arkadaşlarınızla veya ne bileyim yeni bir partner arayışında olamıyorsunuz falan. O kendi çapında bir kontrol mekanizması kurmuştu. İlk başta zaten söyledi; ‘(*çocuklarını kastederek*) Kesinlikle burada yatacak, burada kalacak, buraya başka bir adam girmeyecek kızımın yaşadığı eve’ falan böyle şeyler söylüyordu mesela başta.”

(Arzu, kadın, 37 yaşında, doktora mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, anne, 8 yaşında bir kızı var)

Bu anlamda bekar bir anne olarak yeni bir romantik ve cinsel ilişkinin yaşanması konusuna dair anne olmayan öznelerden Marla, etrafındaki bekar annelerden yola çıkarak şunları ekledi:

“(…) Ama öbür türlü şey kısmını da söyleyeyim yani özellikle annelikten sonra şey kısmını biliyorum mesela bunu da doğrudan şey olarak söyleyeceğim şimdi atıyorum işte herhangi birliktelik istemeyen, ama hani arada çıkmak isteyen kadınların bununla ilgili çok ciddi sıkıntı yaşadıklarını biliyorum. Yani birincisi her zaman tepelerinde velayet alınabilir korkusu, ikincisi eski koca korkusu, üçüncü işte yeni sev bir sev öylesine işte tindervari bir şeyden falan bahsediyor mesela musallat olur mu tehdit alır mıyım bir şey olur mu... Hani buralarda inanılmaz bir freak out kısmı var. Burada annelik çok ciddi bir baskı bence kadın için.”

(Marla, kadın, 45 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne değil)

Beste ise yirmi altı yaşında anne olmuş bir kadındı. Görüşmeyi yaptığım esnada sekiz yaşında bir oğlu vardı. Sekiz yıllık bir evliliğin ardından kendisi otuz bir, oğlu beş yaşındayken eski partneriyle boşanmışlardı. Beste kendi bekar annelik deneyimini, diğer bekar anneliklerle kıyaslayarak görece daha iyi olarak ifade etse de tek başına olmanın zorluğuna değiniyordu:

“(…) Yani şey rahat annenin içerisinde tabii ki şey de var sürekli bir “Yanlış bir şey yapıyorsun” iması da var. Ama çok sallamadığım için onu, elimden geldiğince. Salmak, sallamamak zorunda olduğum için de yani. Çünkü özellikle üç, son üç senedir hani solo ebeveyn olmaya noktasında boşandıktan sonra, hani öyle bir lüksüm yok gibi birçok zaman geçirdim. Yani pandemiden sonra işte korona olduk mesela, daha doğrusu ben korona oldum çocukla evdeydik. Hani öyle yani başka

bir şansım olmayan çok fazla zamanım oluyor. O yüzden de uygun o, o esnada neye ihtiyacım varsa öyle yapıyorum aslında.

(Beste, kadın, 34 yaşında, yüksek lisans mezunu, boşanmış ve bir partneri var, anne, 8 yaşında bir oğlu var)

4.6.3. Doğal Annelik

Araştırmanın öznelerinin annelik pratiklerinde öne çıkan yaklaşımlardan bir diğeri; *doğal annelik*ti. Bu annelik biçiminin doğallığı, toplumsal yaşamın akışına uygun biçimde çocuğun ihtiyaçlarına göre şekillenen, daha esnek bir annelik biçimi olmasından geliyordu. Bu anlamda çocuğun taleplerine yanıt verecek bir annelik yaklaşımını benimsemek, araştırma öznelerinden Gülsüm tarafından şöyle ifade edildi:

“Yani ben nasıl bir anne olduğum değil de ben çocuk kadar anne oldum gibi bir şey oldu. Yani daha zorlu bir ilişkimiz olsaydı, belki daha problemlili bir çocuk olsaydı bilmiyorum yani hani... Ben de o zaman daha sert bir anne olabilirdim belki. Yani hani bir böyle ikimizin doğasıyla birlikte gelişti. O ne kadar çocuk oldu, ben o kadar anne oldum.”

(Gülsüm, kadın, 52 yaşında, lise mezunu, evli, anne, 25 yaşında bir oğlu var)

Bu noktada araştırma öznelerinden Elia'nın annelik yaklaşımı doğal anneliği somutlaştırabilir. Elia sekiz yıl önce evlenmişti ve yedi yıl önce hamile kalmıştı. Yaşadığı şehirde meydana gelen deprem dolayısıyla büyük bir stres yaşamış ve bu sırada bebeğini kaybetmişti. Bu deneyimden bir buçuk sene sonra tekrar çocuk istemeleri üzerine, şu an dört buçuk yaşında olan kızları dünyaya gelmişti. Elia kendi annelik biçimini doğal ve esnek bir annelik olarak tanımladı. Bu yaklaşımın temel unsurlarından biri çocukla kurulan bağın esas alınmasıydı:

“(…) Yani o yüzden en başta size şunu dedim ya, aranızdaki bağ çok önemli. Bağ odaklı bir ebeveynlikten bahsederken aslında çocuğunuzu tanımaktan bahsediyorum, çocuğunuzu bilmekten bahsediyorum, çocuğunuzun neye ihtiyacı olduğunu doğal bir şekilde anlamanızdan sezebilmenizden bahsediyorum. Bu da onu tanımaktan gözlemlemekten deneyimlerinizden geçiyor. Bu yüzden hiçbir kimsenin dışarıdaki hiçbir insan sizin kadar tanıyamaz. Şu olabilir, bilmediğiniz bir

konuda çocuğu görür, bilmediğiniz bir konuda bir şey fark ettirir size. Buna da açık bir insanım. Fakat annelerin babaların bu anlamda çocuklarını tanımaları kendilerini tanımaları ve ebeveynlik becerilerine güvenmelerini çok isterim.”

(Elia, kadın, 34 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4.5 yaşında bir kızı var)

Burada Elia'nın ifadesinden de hareketle, çocuğa neyin iyi geleceği konusunda onunla en uzun süre zaman geçiren ve onu diğerlerinden daha iyi tanıyan kişiler olarak ebeveynlerin rehberliği önem kazanıyordu. Yine Elia bu annelik yaklaşımında, edindiği geleneksel ve modern bilgileri sentezleyerek uygulamaya koymaya çalıştığını belirtti:

“İçinizden geldiği gibi davranırken, yani önce içinizden geldiği gibi davranmak, doğal davranmak. Yani doğal ebeveynlik yapmak. Buna çok önem veriyorum. Dışarıyı dinlemek ama kendi süzgecinizden geçirmek. Sağlıklı, bilimsel bilgiyi bulmak. O bilgiyi kendi ebeveynlik stiline kendi kültürünüze, inançlarınıza, dünya görüşünüze göre yorumlayarak çocuğunuza vermek.”

(Elia, kadın, 34 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4.5 yaşında bir kızı var)

Benimsedikleri doğal annelik tarzıyla bu özneler, bir önceki kuşak annelerden ayrılıyorlardı. Bu anneler, ebeveynliğe ve çocuğa verdikleri değer bakımından bir dönüşümü vurguluyorlardı:

“Hani biraz daha öğrenilmiş bir anne çocuk ilişkisi gibi hissediyorum annemle olan şeyi. Yani annemin öğrendiği annelik rolünü yaptığını düşünüyorum. Biraz daha doğal bir annelik yapıyormuşuz gibi geliyor bizim kuşak. Çünkü önceki kuşak bizden daha erken anne olan, biraz daha hazır olmadan, neyle karşılaşacağı, nasıl bir rol üstleneceği hazır olmadan öğrenilmiş bir rolü bizim üzerimizde oynayan bir kuşaktı. Biz biraz daha geç anne olan, hani daha duygusal bağla, bağa önem veren, biraz daha doğal bir annelik yapmaya çalışan bir kuşağız gibi geliyor.”

(Birsen, kadın, 42 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli, anne, 9 yaşında bir oğlu var)

4.6.4. Kontrol Esaslı Annelik

Araştırma öznelerinin annelik pratiklerinde öne çıkan bir diğer yaklaşım, *kontrol esaslı annelik*. Burada anneler çocuğa dair olası ihtimalleri daha gerçekçi bir

yaklaşım ile görmeyi vurguluyorlardı. Örneğin yirmi sekiz yaşında ve dört aylık bir bebeği olan Gaye'nin mesleği ebelik olduğu için olası riskleri daha yakından tanıdığını ve bu riskler hakkında düşündüğünü anlattı:

“Yani belki sağlıkçı olmamdan da kaynaklı hepsinin başımıza gelebileceğini düşünüyorum. Hepsi olabilir, her şey olabilir, oluyor çünkü hani. Öyle tek düze düşünüp her şey normal gidecek diye kendimi şartlamıyorum. Geleceğe dair çok plan yapmak istemiyorum. Yani benim başıma da bir şey gelebilir, ben onun hayatından çıkabilirim, o bizim hayatımızdan çıkabilir. Ya da her zaman benim bakımına muhtaç olabilir.”

(Gaye, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4 aylık bir oğlu var)

Gaye'nin anlatısından da hareketle bu yaklaşımı benimseyen anneler, olası kötü ihtimalleri de önceden değerlendiriyorlardı ve özellikle çocuk için var olabilecek riskleri önceden görerek önlem almayı vurguluyorlardı. Ancak özellikle Deniz, bunu bir tür trajedi haline getirmeden nasıl uygulamaya koyduğunu şöyle ifade etti:

“Ben hatta yani şöyle söyleyebilirim doğum sürecine kadar biz oda da hazırlamadık. Çünkü ben de hep şöyle bir şey his vardı hani zaten belli bir şey bize (*gülerek*) geriyatrik anne diyorlar otuz beşi geçtikten sonra işte böyle bir tıbbın yüklediği de bir yaş hatırlatması var açıkçası. Ondan dolayı böyle ya evet ölü doğum da olabilir, benim başıma da bir şey gelebilir, bunları hesap ederek hiçbir değil hazırlamadan bir yol haritası çizdim kendime. O yüzden çok fazla duygu var mı... Çok çok çok mantıklıydı yani her şey benim için (*gülerek*). (...) Yoksa... Ama bunu ben mesela bir trajedi haline de getirmedi. Yani bunların hepsi hayatta olasılıklar içerisinde. Hani bu böyle bir karamsarlık biçimi gibi de algılanmasın, öyle bir duygum da yoktu. Yani ne umutsuz ne umutlu. Böyle nötr bir halde ilerledi sürecim.”

(Deniz, kadın, 39 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli, anne, 2.5 yaşında bir kızı var)

Araştırma öznelerinden Rüzgar, Zehra ve Arjin kendilerini daha kontrolcü anneler olarak tanımladılar. Elbette, deneyim odaklı perspektiften baktığımızda bu annelik yaklaşımının benimsenmesi kimi zaman daha gerekli hale gelebiliyordu. Örneğin Yaprak, altı buçuk yaşındaki oğlunun daha önce iki kere kolu kırıldığı için aşırı kontrolcü olmak istemese de tamamen rahat olmanın kendi örneğinde mümkün olmadığını vurguladı.

Sonuç olarak bekar, doğal ve kontrol esaslı annelik yaklaşımlarını, araştırma öznelerinin annelik pratiklerinde öne çıkan vurgular doğrultusunda kategorize ettim. Bu yaklaşımlar ile annelerin farklı koşullar altında nasıl farklı annelikler pratik ettiğini ve nasıl farklı stratejiler benimsediklerini göstermeyi hedefledim. Bu durumda söz konusu yaklaşımların, onların anneliklerini tam olarak karşıladığını veya açıkladığını iddia etmekten ziyade öznelerin farklı yaklaşımları ve deneyimleri olduğunu vurgulamayı önemli buluyorum. Ancak bu yaklaşımların da araştırma öznelerinin annelik deneyimlerinin tamamını kapsadığını ifade etmek mümkün değildir; bu yaklaşımlar sadece öne çıkan eğilimleri içerir.

Bahsettiğim farklı annelik yaklaşımları ise birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmamaktadır. Aksine, annelikler arasında önemli bir geçişkenlik olduğunu belirtmek gereklidir. Örneğin bekar bir anne sadece bekar annelik yaklaşımını sergilemez; aynı zamanda doğal veya kontrol esaslı anneliğin uygulamalarını da benimseyebilir. Bazı anneler kimi konularda ve zamanlarda daha doğal bir annelik yaklaşımı sergilerken, kimi konu ve zamanlarda daha kontrol esaslı bir annelik yaklaşımına sahip olabilirler. Bu durum annelik pratiklerinin tek bir kategoriye indirgenemeyecek kadar çok boyutlu ve dinamik olduğunu ortaya koymaktadır. Anneler, çocuklarının ve kendilerinin ihtiyaç ve koşullarına göre çeşitli annelikler sergilerler ve bu durum annelik pratiğinin zengin yapısını açığa çıkarır.

4.7. FEMİNİST ANNELİK

Feminist anneliği hem feminist hem anne olan öznelerin anneliklerinde feminizmlerinin ve feminizmlerinde anneliklerinin aktif rol oynadığı bir yaklaşım olarak ele alıyorum. Burada bir yaklaşım olarak anlatmaya çalışacağım bu annelik, kadınların deneyimlerinde kendine özgü farklı formlara bürünüyor. Bu sebeple en başta, annelikten ziyade annelikler olduğuna dair vurguyu yinelemek gerekiyor önemli görülüyor. Feminist annelik olarak anlatacağım ve bir anlamda ideal tip olarak düşünebileceğimiz bu yaklaşım, diğer tüm annelik yaklaşımları

gibi, feminist anneliğin tek tipi değil. Öznelerin feminist annelik deneyimlerine detaylı biçimde odaklanmadan önce araştırmadaki feminist annelerin annelikleri ile feminizmleri arasında nasıl bir ilişki gördüğünü anlamamanın önemli bir katkı sunabileceğini düşünüyorum.

4.7.1. Hem Feminist Hem Anne Olmak: Gerilimli ve Güçlendirici Bir İlişkiden Dinamik ve İlişkisel Bir Kimlik İnşa Etmek

Araştırmadaki feminist annelerin çoğu, annelikleri ve feminizmleri arasındaki ilişkiyi hem gerilimli hem de güçlendirici bir ilişki olarak görüyordu. Onlara göre bu ilişki kadının bireysel ve toplumsal koşullarına göre farklı pratik edilebilirdi; yani annelik ve feminizm arasında doğasında gerilimli veya güçlendirici bir ilişki bulunmuyordu. Araştırma öznelerinin annelikleri ve feminizmlerinin *gerilimli* bir ilişkiye girdiği en temel nokta; feminizmlerinden doğru bir kadın olarak hak ve sınırlarını önemsemeleri ve yerine getirilmesi gereken bakım ve rehberlik işlerinin emek, duygu ve zihin yoğun formunun bu hak ve sınırları ihlal etmesi veya ihlal etme ihtimalini barındırmasıydı. Feminizm yaklaşımları fark etmeksizin bu anneler kendi hayatlarına çocuğun dahil olmasıyla birlikte bu gerilimli ilişkiyi farklı alanlarda deneyimlediklerini paylaştılar:

“Evet çelişiyor da aynı zamanda. Çünkü aslında o karşı çıktığın karşısında durduğun birçok şeyi de yapıyorsun. İster istemez diğer ebeveynlerden daha fazla sorumluluk alıyorsun. Tabi bu da benim evlenmenin, birlikte yaşamanın getirdiği ekstra sorumluluklar da var. Ya da partnerimin çalışıyor benim çalışmıyor olmamın getirdiği sorumluluklar var. Aslında biraz da ev işçisi olmanın getirdiği sorumluluk var yani. Burada kendinle çelişiyor musun? Evet çelişiyorum. (...)”

(Gaye, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4 aylık bir oğlu var)

“Çeliştiği zamanlar da çok oluyor. O zamanlarda patinaj yapıyorum. Vücudum ısınıyor böyle baskı altında hissettiğim şeyler de olduğu oluyor. Bazen öyle bir şey ki çocuk orada tuvalette bağıyor kakası kakam geldi hadi ben bir şey yazıyorum toplantıdayım (gülerek). Yani şey çok böyle bir şey yoğunlaşmaya çalışıyorum kitap bir şeyler okuman lazım üstü bir projeye yoğunlaştım. Çocuğu birazcık hadi sen git biraz İpad’te biraz daha vakit geçir dediğim oluyor. Ama onu böyle dönemini, saatini ayarlamaya çalışmak için oluyor. Yani şey nasıl diyeyim, kendimi düşündüğüm anlar, ağır bastığı anlar, çok böyle kötü bir şey tırnak içinde şey olmazsa, şu an bunu yapmam gerekiyor. Birincil şey o tamam ama böyle bir sıralama mevzusunda bir şey oluyor, böyle kendimle çocuk...”

(Rüzgar, kadın, 49 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 5 yaşında bir kızı var)

Araştırma öznelerinin annelikleri ve feminizmleri arasında gördükleri yer yer gerilimli ilişkiye dair önemli vurgu, esasen bakım ve rehberlik işlerinin salt “annelik işi” olarak görülmesiydi. Özellikle sosyal devletin eksikliğinde bakım hizmetleri ya piyasadan satın alınmak zorundaydı ya da bir üst kuşak anneler veya kız kardeşler gibi aile bağları içinde yerine getirilmek durumundaydı. Örneğin öznelerden Rüzgar ve Gaye, bakım işlerini büyük ölçüde tek başına yapmak durumunda kaldıklarını aktardılar. Gaye dört aylık bebeğiyle partneri tam zamanlı çalıştığı ve piyasadan bir bakıcı temin edemediği için yalnız kalırken Rüzgar, beş yaşındaki çocuğuyla partneri uzun dönemli şehir dışı seyahatler yaparak çalıştığı ve annesi yaşlandığı için yalnız kalıyordu. Dolayısıyla araştırma öznelerinin zaman zaman feminizmleriyle gerilimli bir ilişki yaratan annelikleri, toplumsal koşulların şekillendirdiği kurum olarak annelikti:

“İşte çok gerilimli oluyor (gülerek). (...) Gerilimli bir süreç oluyor. Ama çocuğunuzu örneğin nasıl yetiştireceğiz yine tabii ki size kalmış olabilir, o şeyi vermeyebiliyorsunuz siz isterseniz o cinsiyetçi değer yargılarını falan vermeyebiliyorsunuz. Ama genelde çatışmalı bir şey çünkü annelik dediğimiz şey dediğim gibi bir kurgu aslında yani, tamamen bir kurgu. Temelde biyolojik bir şeyin üstüne yüklenmiş bir sürü öyle saçma sapan kurgu. Yani kurguyla zaten çatışma yaşıyorsunuz aslında.”

(Arzu, kadın, 37 yaşında, doktora mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, anne, 8 yaşında bir kızı var)

Annelikleri ve feminizmlerinin birbiriyle *güçlendirici* bir ilişkiye girmesinde ise daha çok kişinin feminizm yaklaşımının rol oynadığı vurgulandı. Özellikle kendi feminizmini kuir veya farklılıklar feminizmi olarak tarif eden veya kendi feminizm yaklaşımının önemli ölçüde bu feminizmleri içerdiğini ifade eden anneler, anneliğin sabit, değişmez ve tek tip olarak görülmediği performans esaslı bir annelik tanımını benimsiyorlardı. Bu durumda örneğin annelik pratiğinin zorlayıcı ve kısıtlayıcı bazı anlarında daha kolay esnekleşebildiklerini, normlara takılıp kalmadıklarını anlattılar. Özetle araştırmadaki pek çok feminist anne özne, feminizmleri ve annelikleri arasındaki ilişkiyi güçlendirici ve besleyici bir ilişki olarak tarif etti.

Dolayısıyla aralarında yer yer gerilimli ve yer yer güçlendirici bir ilişki olduğu düşünülen annelik ve feminizm, feminist annelik deneyiminde kendine özgü ilişkisel bir kimlik haline gelir. Böylece feminist annelik, feminizm ve anneliğin karşılıklı etkileşimini içeren katmanlı bir kimliği ve yeniden yapılandırılması sürekli devam eden dinamik bir süreci ifade eder.

Araştırma öznelerinin anlatılarından hareketle, feminizmleri annelik pratikleriyle ve annelik pratikleri feminizmleriyle karşılıklı ve dinamik bir etkileşim içindedir. Gündelik yaşamlarında bu iki kimlik arasındaki etkileşim sürekli olarak yeniden yapılandırılırken, her biri diğerini aktif bir şekilde etkilemeye devam eder. Öznelerin feminist kimlikleri, gündelik yaşamın tüm alanlarına sızdığı gibi, annelik pratiklerinde de kendini gösterir. Bu sebeple feminist kimlik anneliği önemli ölçüde şekillendirir. Örneğin feminist annelerin çocuklarını toplumsal cinsiyet normlarına göre yetiştirmeyi reddetmeleri veya partnerinin çocuk bakımı işlerine eşit katılımını önemsemeleri feminist kimliklerinin önemli yansımalarıdır.

Benzer şekilde, annelik pratiği de feminist kimliği derinden etkiler; anne olmanın gündelik yaşamı yeniden yapılandıran yapısı, öznelerin feminizmi ele alma ve devreye sokma biçiminde dönüştürücü bir hal alır. Örneğin feminist anneler, çocuklarına öğretmeye çalıştıkları değerler üzerinden kendi feminizmlerini de sürekli yeniden değerlendirirler veya çocuklar aracılığıyla feminist aktivizm için sürekli yeni alanlarla karşılaşır. Burada özellikle çocukları genç yetişkin olan bazı anneler, feminist perspektiflerini çocuklarının önemli ölçüde geliştirdiğini vurguladılar. Örneğin çocuklarının önerileri ve uyarılarıyla kendilerini kuir teoride geliştirdiklerini ifade ettiler. Dolayısıyla onlara göre annelikleri, feminizmlerinin güncel kalmasını sağlamaktadır. Bu durumda feminist anneler, anne olduklarında özellikle çocuklarının da dahil olduğu toplumsal sistemin artık dışarıdan baktıkları bir şey olmakla kalmayıp bir parçası olmaya başladıklarını hissetmişlerdir. Anneliklerini, yeni kuşağı gözlemlemek için de bir fırsat olarak görmektedirler.

Özellikle annelik pratiğinin feminist kimlik üzerinde oynadığı rolü anlamak için Gülsüm'ün deneyimi önemli bir örneği oluşturur. Gülsüm'ün kendisini feminist olarak tanımlamasında anneliğinin büyük bir payı bulunuyordu. Gülsüm anne olmadan önce, evlatlık, gelinlik, ablalık gibi toplumsal rollerinin içinde sıkıştığını ve en son sıkıştığı alanın annelik olduğunu belirtti. Bu noktada sorgulamaları ve kendisine iyi gelecek bir alan arama süreci başlamıştı ve feminizmle yolları böyle kesişmişti. Bu kesişmeyle kabuğundan çıktığını ifade eden Gülsüm, feminist olmadan önceki süreçte kendine veremediği bazı cevapları anne olduktan sonra çocuğuna vermek durumunda kaldığında oldukça zorlandığını belirtti. Feminizmin onun yaşamına önemli bir açılım ve anneliğine önemli bir kolaylaştırıcı olarak girdiğini anlattı. Dolayısıyla feminist annelik yaklaşımında, feminizm ve annelik kimliklerinin karşılıklı bir ilişkisi bulunuyordu ve bir bütün olarak anlaşılmaya değer bir yapıya sahipti:

“(...) Çünkü feminizm, feminist kimliğimle çocuğumu büyütürken aslında böyle yeni şeyler katıyorsun. Ya da anneliğin farklı oluyor. Feminist kimliğin anneliğine yön veriyor. Aslında anneliğin de artık feminist kimliğine yön veriyor. Hani bu aidiyet meselesini mesela bu kadar yeni yeni düşünmeye başladım. Çünkü daha önce bir şeyin ait olup olma ait olabileceğini düşünmemiştim. Ama böyle mesela dedim ya ait aidiyet hissediyorum. Oradan feminist kimliğim vuruyor hayır diyor bunu hissetmemelisin (gülerek). İkisi birbirine yön veriyor aslında. İkisini beraber yürütmek de zor.”

(Gaye, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4 aylık bir oğlu var)

Kimi zaman annelik ve feminizm; feminist annelerin anlatılarında iç içe geçen bir yapıya bürünüyordu. Yoğun etkileşim içinde olan bu iki kimliğin birbiri üzerindeki etkilerini açıkça görmek zordu. Çünkü feminist annelerin gündelik pratiklerinin pek çoğunda, açıkça veya daha örtük şekilde olsa da her iki kimliğin de önemli ölçüde payı bulunuyordu. Örneğin kız ve oğlan çocukları arasında atanmış/biyolojik cinsiyete bağlı olarak doğrudan bir ayrım yapmama gayretini anlatan öznelerin bunu annelik veya feminizm değerlerinden doğru kurguladığını anlamak oldukça zordur. Bu ayrım gözetmeme yaklaşımı hem annelik değerleri hem de feminist değerlerle ilişkilendirilebilir; gerçekte ise daha çok feminist anneliğin ilişkisel niteliğiyle ilgilidir. Sonuç olarak feminist anneliğin ana bileşenlerinden olan annelik ve feminizm, bireysel ve toplumsal bağlama

göre değişiklik gösterse de feminist annelerin hikayelerinde iç içe geçmiştir ve neredeyse her zaman oradadır.

4.7.2. Bir Tür “İp Cambazlığı”: Feminist Annelerin Deneyimleri

Araştırmadaki feminist annelerin birçoğu, kendi deneyimlerinde bir yandan yaygın ataerkil annelik normları ve bir yandan feminist değerler arasında bir denge sağlamak için yoğun çaba sarf ettiklerini paylaştılar. Bu denge sağlamaya çalışma süreci, dönem dönem oldukça stresli ve çatışmalı bir hal alabiliyordu. Nitekim Rüzgar görüşmemizde feminist anneliğini bir tür ip cambazlığı olarak tarif etti:

“Şöyle ne diyeceğim, şeye geleceğim yani. Bir baskısal bir şey mi diyeyim, böyle stres şeyi var ama. Hem feministim hem anneyim hem yüceltmeyeceğim hem kendimi yaşayacağım hem çocukluyum hem de benim için kızım da kutsal, tırnak içinde (*gülerek*) hani o da var yani kut dedim ya kırıntı bir şey. Bütün bu çelişkiler biraz şeyini hissediyorum ama buralarda... Şu an varoluşum hani kızım. Böyle kendim de teşhir malzemesinin ya aynı zamanda. Bir dolaşımdasın, çocuklu ve feministsin. Böyle gözle görünür bir şey, alandasın. Hem üretmeyeceksin cinsiyetçiliği hem çocuk bir şeyi nasıl diyeyim, var olan ana akım şeyin bir, bazı şeylerini yaşıyorsun. Bir böyle stres mi diyeyim, hani tahterevallı mevzusu var ya. Şey ip cambaz, ip cambazı gibi böyle bir duygu da var ama böyle. Ay koy vereyim kendimi. Hani ara sıra koy veriyorum da. Tam koy verememe gibi bir şey de oluyor kendimi. Çünkü feministim. Değil kısmında da zaten hani şey annelik istemiyorlar. Ama “ben öyle anne de olmayacağım” diyorsun. Feminizmin içinde “annelik her şey değil” var. Böyle çelişkilerin içinde biraz hani ip cambazı şeyi...”

(Rüzgar, kadın, 49 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 5 yaşında bir kızı var)

Ataerkil normlar ve beklentiler yaşamlarının her alanına nüfuz etmişken feminist anneler; kendi hak ve sınırlarını korumak, çocuklarını feminist değerlerle eşitlikçi ve kapsayıcı bireyler olarak yetiştirmek ve onlara güçlü rol modeller olabilmek için sürekli mücadele veriyorlardı.

4.7.2.1. Sadece Anne Olmamak: Kendi Hak ve Sınırlarını Gözetme

Feminist anneler annelik pratiklerini kurar ve sürdürürken ataerkil annelik yaklaşımının aksi bir tutum sergileyerek kendi istek, ihtiyaç ve tercihlerini

(çocuğu da gözeterek) daha çok denkleme dahil etmektedirler. Bu yaklaşımı iyi açıklayan bir örnek, görüşmeler sırasında Birsen’le yaptığımız görüşmede yaşandı. Birsen, toplum tarafından çocuk odaklı tek tip bir annelik tanımlandığını ve feministlerin bundan farklı bir annelik deneyimlediğini ifade etti. Feministlerin annelik tanımlarının da bu olduğunu ve kendilerini annelik üzerinden tanımlamadıklarını, anneliğin toplumsal yaşamdaki rollerinden biri olduğunu ekledi. Ben de bu anlamda feminist anneliğin bütünüyle çocuk odaklı olmayan yaklaşımının “ben de varımı hayata geçirmek” gibi okunduğunu, ona göre de öyle olup olmadığını sordum. Birsen bu soruyu şöyle yanıtladı:

“Ya ben de varım değil de benim hayatımda çocuk da var. Hani tersini alarak söylemek gerekebilir. Ben zaten varım (*gölerek*). (...) Bir yere gitmiyorum anne olunca (*gölerek*). Hâlâ buradayım. Bütün yaşam pratiğimle, işimle, gücümle, kendimle, adımla soyadıyla buradayım zaten. Artık benim hayatımda bir de çocuk var hani aslında.”

(Birsen, kadın, 42 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli, anne, 9 yaşında bir oğlu var)

Dolayısıyla ataerkil anneliğin tümüyle çocuk merkezli olma niteliği, feminist annelerin çoğunlukla karşısında olduğu bir tutumdur. Hayatlarının merkezinde kendilerinin olması onlar için önemlidir:

“Yani sonuçta bunu böyle bir hani kendimi perişan etmem, feda etmem gereken bir insanım hani vesaire... Yani çocuk merkezli bir hayatımızın olmaması bence şey feminizmle alakalı olmamdan gelen bir şey. (*Vurgulu*) Hayatımın merkezinde değil hani o çok, yani çok çok seviyorum her şeyden. Ama hayatımın merkezinde değil, ya sorumlulukları şey olsa da bazı kısıtlılıkları olsa da şey değil açıkçası yani hayatımın merkezinde değil.”

(Kibele, kadın, 43 yaşında, yüksek lisans mezunu, bir partneri var ve evli değil, anne, 9 yaşında bir oğlu var).

“Yani bu yönde feda edici bir annelik üstlenmek istemiyorum. Mecbur kalarak pek çok şeyimi feda ettiğim yıllar oldu. Sosyal desteğim olmadığı için mecbur kaldım. Ama bu benim kendi tercih ettiğim bir şey değildi.”

(Elia, kadın, 34 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4.5 yaşında bir kızı var)

Bu anlamda anneliklerinde kendi hak ve sınırlarını gözetmelerinin çocuklarına da pozitif şekilde yansıtacağı vurgusu araştırma özneleri arasında yaygındı:

“(...) Anne baba özellikle anne güçsüzse ve mutsuzsa çocuklar bundan aşırı etkileniyor. Yani mutsuz bir annenin babanın olduğu evde, çökmüş kendini feda... Ya çocuklar için çok zorlayıcı bir deneyim bence o çok yani. O yüzden şey (gülerek) çocuğun mutlu bir annesi olması... (Gülerek) Ben de mutlu olmaya çalışıyorum. (Gülerek) Bu da bir strateji yani. Çocuğu mutlu etmenin yollarından birisi senin istediğin şeyleri yapman. Yani sen kendin mutlu ve güçlü iyi olunca da o iyi oluyor. O yüzden hani iyi olmakta bence bir strateji. O da şeyle çok güzel örtüşüyor feminizmle, hani kendi ihtiyaçlarım, kendi şeylerimle...”

(Kibele, kadın, 43 yaşında, yüksek lisans mezunu, bir partneri var ve evli değil
anne, 9 yaşında bir oğlu var).

Ancak her durumda böyle olması ataerkil toplumsal örgütlenme sebebiyle mümkün değildi. Araştırmanın anne öznelerinin çoğu, özellikle de çocukları henüz erken çocukluk döneminde olanlar, kendi sınırlarını korumanın neredeyse imkânsız olduğuna da değindiler. Genel olarak araştırmadaki anneler, erken çocukluk döneminin sonuna kadar daha zor olan kendi sınırını koruma konusunun, çocuğun büyümesi ile değiştiğini veya değişeceğini düşündüklerini anlattılar. Feminist annenin kendi hak ve sınırlarını gözetiyor olması toplum tarafından ise makbul olmayan bir annelik formu olarak değerlendiriliyor ve damgalanıyordu:

“Sadece kendi hayatımın da olduğunun farkında olduğum için ve kendi tercihlerim olabileceğini aslında beyan ettiğim için sürekli ben bir sefahat düşünüyüm anne, (gülerek) ihmalkâr anne...”

(Arzu, kadın, 37 yaşında, doktora mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, anne, 8
yaşında bir kızı var)

4.7.2.2. Feminist Değerlerin İzinde: Çocuk Yetiştirme

Feminist anneler çocuk yetiştirme konusunda en temelde açıkça eşitlikçi ve kapsayıcı bir perspektife sahiptiler. Bu perspektif çocuklarıyla ilişki kurma biçimlerine de yansıtıyordu ve çocuklarının da geliştirdikleri/geliştirecekleri her türlü ilişkide söz konusu perspektife sahip olmalarını çok önemsiyorlardı.

Örneğin anne-çocuk ilişkisi yapısı gereği asimetrik ve güç dengelerinin annenin lehine olduğu bir yapıya sahipti. Ancak feminist annelerin bu ilişkiyi şiddetsiz ve olabildiğince az hiyerarşi kurarak eşitler arası bir ilişkiye evriltmek için çabaladıkları çok açıktı. Kendi hayatlarında bir ilişki kurma biçimi olarak şiddetsizliği ve hiyerarşisizliği uygulamaya koymaya çalışıyorlardı. Çocuklarına da mümkün olduğunca bu ilişki kurma biçimini aşılama istiyorlardı. Bu anlamda anne-çocuk ilişkisinde genel olarak dayanışmayı merkeze alıyorlardı. Çocuklarını büyütürken, öncelikle, dayanışmaya her zaman açık olduklarını onlara hissettirmeyi hedeflemişlerdi:

“(…) ben kızıma hep şu fikri vererek büyötmeye çalıştım ‘ne olursa olsun ben senin arkadayım’ ‘ben senin yanındayım’ hani bu fikri vererek büyötmeye çalıştım.”

(Arzu, kadın, 37 yaşında, doktora mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, anne, 8 yaşında bir kızı var)

Feminist annelerin çocuklarıyla kurduğu ilişkide önemsedikleri bir diğer unsur iletişimdi. Özellikle çocukla, onun merak ettiği her şeyle ilgili yaşına uygun ve kendi dünyası içinde anlamlandırabileceği bilgileri paylaşmayı vurguladılar:

“Ya aslında yaşına uygun olan her şeyi bilmesi gerektiğini düşündüm ya da hani işte bilmesi gereken her şeyi yaşına uygun anlatmaya çalıştık. Sorduğu sorulara cevapsız bırakmak ya da işte anlamsız cevaplar vermek yerine olabildiğince açıklamaya çalıştık. Hani herhangi bir şey gizleyip saklamak ya da işte sen şimdi aklın ermez demek yerine e erdiği kadarıyla dilimiz döndüğü kadarıyla açıklamaya çalıştık ve çalışıyoruz. Yani her gün değişik bir soruyla geliyor çünkü öğrendiği şeyleri dışarıda.

(Birsen, kadın, 42 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli, anne, 9 yaşında bir oğlu var)

Araştırmadaki feminist anneler, çocuklarının seçim yapabilmelerine alan açmaya önem veriyorlardı. Bu anlamda kendi varlıklarının ve düşüncelerinin değerli olduğunu çocuklarına hissettirmeyi amaçlıyorlardı. Özellikle çocuklarının kendileriyle ilgili olan kararlarda söz sahibi olmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Ancak bu annelere göre özellikle erken yaşlarında çocuklar adına kararlar almak ve bazı dayatmalara başvurmak da zaman zaman gerekli

oluyordu. Pek çok anne bu dönemde çocuklara tam bir özgürlük alanının sunulmasının imkânsız olduğunu ve kurallar koymanın mecburi olduğunu vurguladı. Bu kuralların genel yapısı ise esnek ve barışçıldı.

Feminist annelerin üzerinde durduğu bir başka gündem, toplumsallaşma sürecinde çocuklarını toplumsal cinsiyet normlarına göre yetiştirmemeye gayret etmeleriydi. Geleneksel cinsiyet normlarının çocuğun atanmış/biyolojik cinsiyetine uygun şekilde atadığı rol ve sorumluluklara çocuklarını sıkıştırmıyorlardı. Bu anlamda ikili cinsiyet rejiminde yaygın olarak bilinen renkler, oyuncaklar, kıyafetler ve aksesuarların cinsiyetli yapısı bu anneler tarafından reddediliyordu. Ayrıca bazı kesişimsel feminist anneler; ırkçılık, milliyetçilik, göçmen karşıtlığı gibi çeşitli eşitsizlik içeren konularda çocuklarına ayrımcılık yapmamayı öğretmede çok net yaklaşımlara sahip olduklarını eklediler.

Eşitlik ve kapsayıcılık temelli bu yaklaşımları dışında, politik ve ideolojik bir perspektif alarak onları doğrudan şu veya bu olmaya, şöyle ya da böyle düşünmeye yönlendirmemek feminist annelerin dikkat ettiği bir unsurdur. Çocuklara çeşitli perspektifleri de tanıttıklarını ve onların kendi kararlarını vermelerini önemsediklerini anlattılar. Bu noktada Beste, çocuğunu politik ve ideolojik bir perspektife sevk etmemek için çabaladığını ancak kendisi bunu yaparken, toplumsal düzenin çocuğu birtakım perspektiflere sevk ettiğini şöyle anlattı:

“Ya ben bir de olabildiğince nötr kurmaya çalıştım. İşte ismini mesela özellikle öyle seçtim, hani herhangi bir insan olabileceği, herhangi bir şey olabileceği. Ama benim kaçırdığım nokta şey oldu; hani ben bir şey yüklememeye çalıştıkça dışarıdaki dünya ona bir şey yüklüyor yani hani. Ben çünkü şeydim hani dinle ilgili bir şey anlatmayacağım, işte herhangi bir ideolojik bir şey anlatmayacağım, siyaset anlatmayacağım, işte çocuk böyle daha hani ne kadar çevreden maruz kalırsa o kadar olacak falan diye... Çünkü ben çok siyaset anlatılan bir evde büyüdüm. Yani her gün ideolojik bir sloganla o şey yap, yetiştirildiğim bir evde büyüdüm. O yüzden hani ya ben bir şey salık vermeyeceğim gibi bir derdim vardı benim. Hani bu daha iyidir demeyeceğim. Ama finalde mesela özellikle LGBTİ meselesinde “Biz LGBTİ’lerin yanındayız” falan gibi bi cümle kurdum mesela. Hayat... Yani ilk defa böyle bir şey söylüyorum biz, yanındayız falan hani. Normal şartlarda hiçbir konuda öyle bir şey söylemiyorum. Yani şöyle düşünen var, ben böyle düşünen var... Din konusunda falan da yani inananlar var, inanmayanlar var, şöyleleleri var falan diye

anlatmaya çalışıyorum. Bu konuda mesela öyle bir mesafe koyamadım yani hani. Çünkü tehlikeli buluyorum artık orada taraf tutmak gerekiyor yani belli şeylerde.”

(Beste, kadın, 34 yaşında, yüksek lisans mezunu, boşanmış ve bir partneri var, anne, 8 yaşında bir oğlu var)

Bazı feminist anneler kız veya oğlan çocuklarının olmasının, toplumsal cinsiyetlendirilmiş dünyada çocuk yetiştirirken belirgin farklara yol açtığına da anlatılarında yer verdiler. Bu noktada, çocuk yetiştirmede birtakım değerleri daha fazla ön plana çıkardıklarını anlattılar:

“Evet evet yani şimdi şöyle ben hamileyken işte şeyi düşünüyordum; kız mı olacak, oğlan mı olacak? Çünkü şeyin ikisinin de hani bir feminist olarak düşündüğünüzde yaşayacağı şey, yani benim yaşayacağım zorluklar farklı. Kız çocuk olsa sürekli onun aslında bu cinsiyete dayalı hani şiddet vesairenden nasıl korunacağı konusunda onu güçlendirmekle ilgili bir gündeminiz oluyor. Oğlan çocuk olunca da aslında bir fail olmaması için hani ne yapmak lazım, hani ona ne vermek lazım, onu ne düzeyde vermek lazım... Çünkü bunu abarttığınız zaman da tam tepkisel olabiliyor.”

(Kibele, kadın, 43 yaşında, yüksek lisans mezunu, bir partneri var ve evli değil, anne, 9 yaşında bir oğlu var)

Özellikle kız çocuklar güçlendirme esaslı bir yaklaşımla eğitim, sanat ve kariyer gibi konularda daha fazla teşvik edilirken, oğlan çocuklar, geleneksel erkeklik normlarını içselleştirmemeleri ve başkalarını gözeten empatik bir tavra sahip olmaları için teşvik edilmekteydi:

“Yani şöyle feminist bir anne iseniz işte çocuklarınızı ona göre yetiştiriyorsunuz. Yani işte kızınızı haklarını savunan bir kadın olarak yetiştiriyorsunuz, oğlunuzu da haklara saygılı olarak yetiştiriyorsunuz. Ama aynı zamanda birey olarak kendi ayaklarının üstünde durabilen oğlan çocukları da yetiştiriyorsunuz, erkekler de yetiştiriyorsunuz.”

(Bade, kadın, 57 yaşında, doktora mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, anne, 22, 24 ve 34 yaşlarında iki oğlu ve bir kızı var)

Feminist anneler için oğullarının başkalarına bağımlı olmamaları (özellikle başka bir kadına yük olmamaları), kendi işlerini kendilerinin halletmeleri ve ev içi iş bölümünde eşit rol paylaşmaları gibi konular kritikti:

“Hani karşısındakinden bunu bekleyecek birini yetiştirmiyorum ben. Mesela böyle yani, hayata açıkçası, kendi başkalarına külfet olmayacak bir birey yetiştirmeye özen gösteriyorum bunu da feminizm sayesinde yapıyorum.”

(Arjin, kadın, 28 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 3 yaşında bir oğlu var)

Ancak her örnekte çocuğun bağımsızlığını teşvik etmek mümkün olmuyordu. Örneğin Yaprak, çocuğu bağımsızlaştırmanın gerekli olduğunu düşünüyordu ancak kendi koruyucu annelik deneyiminde çocuğunun daha önce terk edilme ve yuva deneyimleri dolayısıyla buna uygun zemin bulunmadığını anlattı. Bu sebeple altı buçuk yaşındaki oğlunun kendi başına yapması gerektiğini düşündüğü bazı gündelik işlerde, onun bağımsızlaşmasını teşvik edemediğini anlattı. Dolayısıyla her annenin deneyimi birikti ve burada genel yapısını ortaya koymaya çalıştığım feminist annelik, her annenin kendine özgü koşullarında başka bir hale bürünebiliyordu.

Feminist annelerin anlatılarında çocuklarına öğretmeyi önemsedikleri konular arasında başka bir gündem, çocukların kendi sınırlarını koruması ve diğerlerinin sınırlarını ihlal etmemesiydi. Bu anlamda mahremiyet, beden, cinsellik ve rızadan sık sık söz ettiler. Bu noktada İnci’nin deneyimi dikkat çekiciydi. İnci elli beş yaşında bir kadındı ve kendisinin yirmi yaşında bir kızı vardı. Esasen İnci’nin annelikle kurduğu ilişkinin temel belirleyicisi kendi annesiyle olan ilişkisi olmuştu. İnci annesinin anneliği duygu odaklı yaşayan biri olmadığını, başarıya ve disipline öncelik veren biri olduğunu ifade etti. Annesiyle ilişkisinde kadınlar arası dayanışmayı hiç deneyimlemediğini anlattı. Kendisinin üniversite öğrencisi olduğu yıllarda bir partneri olmuştu ve partneriyle cinsel birlikteliklerini annesinin öğrenmesiyle birlikte, annesiyle söz etmek dahi istemediği boyutta problemler yaşamışlardı. Bu sürecin sonunda ise İnci ve partneri evlenmeye karar vermişlerdi. İnci evliliğinin ilk on yılında annesiyle yaşadığı bu gerilimli süreci kendi kızıyla yaşamaktan korktuğu için çocuk istemediğini, ancak daha sonra dönemin ‘otuz beş yaşından sonra çocuk olmaz’ söylemlerinden etkilenecek otuz dört yaşında hamile kaldığını anlattı.

İnci'ye göre feminist anneliği, onun kendisiyle barışmasını sağlamıştı. Feminist bir anne olarak daha sağlıklı bir annelik yapabildiğini düşünüyordu. Kendisini ve kızını daha iyi anlayabildiğini, kızını yetiştirirken feminist kimliği dolayısıyla çok yoğun bir çaba harcadığını anlattı. Bu çaba onun bir kız çocuğu olarak, İnci'nin ifadesiyle “yara almadan büyümesi” için gayret etmeyi içeriyordu. Şimdi yirmi yaşında olan kızıyla İnci'nin ilişkisi, İnci'ye göre dengeli ve sevgi dolu bir ilişkiydi. O, bu sebeple kendi anneliğinde pek çok şeyi doğru yaptığını düşünüyordu. Kendisinin annesiyle ilişkisinde en büyük problem yaşadığı konu cinsellikti ve bu konuda kızıyla açık iletişim kurmayı çok önemsiyordu. Ona göre bu açık iletişim kızıyla aralarındaki bağı da kuvvetlendiriyordu:

“Şimdi dün kızım ile bir WhatsApp görüşmesi yaptık. Bir erkek arkadaşı var orada. Ve onunla henüz böyle birlikte olmadılar falan. Bunları mesela bana anlatıyor. Bu bana (*vurgulu*) müthiş iyi geliyor. Bunu konuşuyoruz mesela. Ve o da buna şaşıyor. Yani etrafında hiç böyle anne yok diyor ya bunları konuşabildiği kimsenin (*gülerek*). Ve bunu herhangi bir şey gibi konuşabiliyor benimle. Hatta ben şey dedim... Yani nasıl olacağına dair konuşuyoruz falan. Yani dedim ya hiçbir şekilde şey yapma, yani sırf yaşamış olmak için de yaşama. Hani önemli kiminle ilk bu deneyimi yaşayacağın... Ama hani sen istemiyorsan olmak durumunda değil, hazır hissetmiyorsan olmasın. Biri istiyor diye hani bunu yaşama falan. (...) Ne bileyim hani böyle cinselliği çok böyle yemek içmek gibi sıradanlaştırmak da değil bu. Özgürlük ya da şey değil bu... Değerli ve önemli bir şey. Bunu ilk kiminle yaşadığınız değerli ve önemli. Ve bu keyifli olmalı, ne bileyim hani bununla ilgili kaygı hissetmemelisiniz. Hayatın bir parçası. Özel bir şey, herkesle konuşacağınız bir şey de değil. Ama bunu sizde hani kötü bir anı olarak kalmamalı, kötü bir yanı olmamalı. Kızım ile bunu başardığımızı düşünüyorum.”

(İnci, kadın, 55 yaşında, doktora mezunu, evli, anne, 20 yaşında bir kızı var)

4.7.2.3. Sözlerden Çok Eylemler: Çocuğa Rol Model Olma

Feminist anneler tarafından vurgulanan bir diğer unsur çocuğa rol model olmaktır. Bu anlamda feminist anneler, söylediklerinden çok yaptıklarının örnek alınacağını düşünüyorlardı ve buna uygun davranmaya çabalıyorlardı. Kendi çekirdek ailelerinde geleneksel toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü yeniden üretmemek onlar için önemli bir gündemdi. Özellikle ev içi iş bölümünde partnerinin katılımcılığını bu sebeple de destekliyorlardı ve çocuğun buna şahit olmasını önemli buluyorlardı. Örneğin Elia, çocukları olmadan önce partneriyle yaptığı konuşmayı şöyle anlattı:

“(...) çocuğumuz olduğu zaman hani kız veya oğlan fark etmiyor, bizim doğru sağlıklı rol model olabilmemiz için onun dünyası ve onun normalini biz yaratacağımız için senin bunları yapabiliyor olman, gösterebiliyor olman gerekiyor. Ben bu yüzden demiştim öğrenmeni istiyorum, katılmanı istiyorum, senin de bir yerden başlamanı istiyorum demiştim.”

(Elia, kadın, 34 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4.5 yaşında bir kızı var)

Diğer yandan Rüzgar, kızının kendisini çeşitli şeyler yaparken -araba sürerken, yüzerken vb- farklı kimlikleriyle görmesini önemseydiğini anlattı. Benzer şekilde Kibele, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dışına çıkmış kadın örnekleri oğluna göstererek çocuğunun zihnindeki bu kalıpları aşmaya çalışıyordu. İnci kızıyla birlikte izledikleri veya okudukları materyalleri yorumlar ve çıkarımlar yaparak kendi perspektifini ortaya koyuyordu. İlgi çekici bir başka örnek ise Gülsüm’ün zaman zaman çeşitli feminist ve kuir içerikleri -broşür, ilan vb.- çocuğun görebileceği çeşitli yerlere koymasındı. Dolayısıyla feminist anneler, genel olarak eşitlikçi perspektiflerinin ve eşitsizliğe karşı tutumlarının çocukları tarafından görülmesini çok önemli buluyorlardı. Bu noktada öncelikle kendileri çocuklarına rol model oluyorlar ve daha sonra çeşitli rol modelleri onlara sunuyorlardı. Çocuklara rol model olmak konusunda en önemli adımlardan birini ise İnci şöyle ifade etti:

“(...) Sonra kendiyle barışık, işte kadın olmaktan memnun bir anne olmak, kendi hedefleri olan, hayatta hani bir duruşu olan bir anne olmanın hani bir model olarak en önemli şey olduğunu gördüm.”

(İnci, kadın, 55 yaşında, doktora mezunu, evli, anne, 20 yaşında bir kızı var)

4.7.2.4. Feminist Bir Mücadele Alanı Olarak Annelik

Feminist annelerin haklarını ve sınırlarını gözetmeleri, çocuk yetiştirmede feminist değerlerini uygulamaya koymaları ve rol model olmaları feminist mücadele alanı olan anneliğin sahasında gerçekleşiyordu:

“Şöyle eklemek istiyorum bunları yaparken bile aslında benim haklarım bunlar aslında bu normal değil ve ben bunu kabul etmiyorum demek de bence feminist bir direniş. (...) Ben çünkü bunları yaparken hiç normalleştirmeden çevreme sürekli

bakın olması gereken bu demekten vazgeçmeden bunu yaptım. Bu benim kendi kadın direnişimdi.”

(Elia, kadın, 34 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4.5 yaşında bir kızı var)

Esasen feminist bir mücadele alanı olarak annelik, feministlerin ataerkil normlar tarafından dayatılan ve tek tip olarak tarif edilen anneliğin eleştirel bir okumasını yapmasıyla başlıyordu. Ataerkil düzeni yeniden ürettiğini düşündükleri annelik yaklaşımının (ataerkil anneliğin), anneleri çeşitli şekillerde tahakküm altına aldığını savunuyorlardı ve dolayısıyla ataerkil anneliği üreten toplumsal düzenin karşısına konuşlanarak kendi feminist anneliklerini inşa ediyorlardı.

Aynı zamanda ataerkil annelik anlatısının kendi annelik pratiklerinde onları pek çok açıdan zorladığını anlattılar. Annelikleriyle birlikte kamuya açıldıklarını, toplumu tatmin edemediklerini düşündüklerini, başka annelerle kıyaslandıklarını, yalnızlaştıklarını, kısıtlandıklarını hissettiklerini ve zaman zaman ideallere uymak için kendilerini daha çok zorladıklarını paylaştılar. Dolayısıyla feminist anneler de ataerkil annelik normlarından azade değillerdi. Bu noktada Yaprak, feminist dahi olsalar bu toplumsal yapının bir parçası olduklarını şöyle dile getirdi:

“(…) hani feministler de biz feminist olduk dediğimiz anda da şey olmuyor zaten değil mi? (...) Bu toplumun bir parçasıyım, bu dünyanın bir parçasıyım, buradaki iktidar ilişkilerinin bir parçasının, maddi ilişkilerin bir parçasıyım. (...) Elbette ki farklıyız, farklı bir, daha eşitlikçi daha ne bileyim şiddetsiz filan yetiştirmeye çalışıyorsun ama, ondan sonra, hani o kadar kolay olmuyor yani hani feminist reçetelere uymak.

(Yaprak, kadın, 48 yaşında yüksek lisans mezunu, bir partneri yok, anne, 6.5 yaşında bir oğlu var)

Ancak ataerkil anneliğin ulaşılamaz varsayımlarının daima hissettirdiği yoğun suçluluğun ve eksikliğin aksine, araştırma öznesi feminist annelerin büyük bölümü anneliklerinden memnun olduklarını dile getirdiler. Elllerinden gelenin en iyisini yaptıklarını, ideallere takılı kalmamak için çabaladıklarını, kendilerine uygun annelik yaklaşımını geliştirebildiklerini düşündüklerini ve bu anlamda

başarılı olduklarını hissettiklerini söylediler. Bu anneler, gündelik yaşamlarının önemli bir parçası ve başat kimliklerinden biri olan annelik alanında feminist özneler olarak çeşitli başkaldırı ve stratejiler sergiliyorlardı. Onlara göre çocuklarının olması yeni bağlamlar, dolayısıyla yeni çatışmalar ve yeni mücadele alanları yaratıyordu:

“Böyle alanlar yaratıyor, tabi tabi aktivizm alanları yeni mecralar yaratıyor. Çocuk yeni mecralar yaratıyor aktivizm için hani çocuğu olmayan feministlerin ıı sınırlı hani hiç demeyeyim ama sınırlı dahil olabileceği mecralar varken burada şey çok daha geniş çok daha gerçek ve çok daha dönüştürücü şeyler yapmak işte mümkün olabiliyor.”

(Kibele, kadın, 43 yaşında, yüksek lisans mezunu, bir partneri var ve evli değil, anne, 9 yaşında bir oğlu var)

“(Gülerek) Mücadele alanı nereden baksanız her zaman.”

(Birsen, kadın, 42 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli, anne, 9 yaşında bir oğlu var)

Örneğin araştırma öznelerinden Elia, anneliği sırasında feminist bir direnişte bulunduğunu şöyle anlatıyordu:

“Ben mesela, şöyle söyleyeyim size, ben feminist bir direnişte bulundum anne anneliğim esnasında. (...) Her yerde memem açık emzirdim çocuğumu. Bu benim için bir direnişti. Ben kendi payıma bunu yaptım. (...) Kuaföre gittiğimde emzirme örtüsü kullanmayı reddettim. Emzirme örtüsü hiç kullanmadım. “Hanfendi buyurun sizi şu odaya alalım burada daha rahat emzirirsiniz” dediklerinde “Rahatsız olan bakmasın ben çocuğumu besliyorum. Çocuğumu bir örtünün altında nefes nefese ter içinde niye besleyeyim? Bu çok konforsuz ve benim çocuğum bu yüzden daha az emecek. Siz böyle bir ortamda yemek yiyebilir miydiniz?” diyerek empati kurdurdum insanlara. Erkeklerin olduğu kuaförde ulu orta emzirdim, parkta ulu orta emzirdim. İzban’da (*İzmir’deki metro şirketi*) metroda emzirdim, sahilde emzirdim, restoranda kafeteryada emzirdim. Göğsümü gere gere emzirdim. Ve insanların... Niye böyle bir direnişte bulundum? Çünkü bu normal. Bunun normal olduğunu kabul edin. Ben bir çocuk büyütüyorum. Emzirmek normal. Emzirmek sağlıklı. Emzirmek sapıkça bir şey değil. Niye yani çocukları belli bir aydan sonra emzirmiyorlar? Sapıkça olduğunu düşünüyorlar çünkü bunun. Değil. Değil çünkü bu normal bir şey. Ben çocuğu besleyip büyütüyorum şu anda. Ve ben çocuğumu saklı gizli em ıı bir örtünün altında ya da kapalı yerlerde, kimsenin olmadığı yerlerde, erkeklerin olduğu yerlerde sırtımı dönerek saklanarak emzirmeyeceğim. Hepiniz biliyorsunuz bu çocuk nasıl yapıldı? Seksle. Hepiniz biliyorsunuz bu çocuk nasıl geldi? Vajinamdan. Dolayısıyla neyle emziriyorum? Mememle. Ve bunu

kamusal alanda yapmamın da gerekli olduğunu düşünüyorum bir direniş adına. Bunu da ben kendi adıma yaptım ve göğsümü gere gere gururla söylüyorum yani bu direnişten çok mutluydum ben çünkü.

(Elia, kadın, 34 yaşında, üniversite mezunu, evli, anne, 4.5 yaşında bir kızı var)

Bu bağlamda feminist anneliğin kendisi, önemli bir politik vurguyu da barındırıyordu. Araştırmadaki feminist anneler, ataerkil annelik içinde çocuk bakımından sorumlu birincil kişi olarak annelerin görülmesine açıkça karşı çıktılar. Genel itibarıyla araştırmada feminist anneler, çocuk bakım işlerinin kolektif şekilde yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu noktada süt ve ebeveyn izinlerini de gündeme getiren feminist anneler, özellikle kreş hakkı olarak bilinen çocuk bakım hizmetlerinin sosyal devlet tarafından sunulmasının gerekliliğine önemli bir vurgu yaptılar. Özellikle çocuk bakım hizmetlerinin profesyonel kamu kurumları tarafından sağlanmaması, annelik pratiklerinde karşılaştıkları en büyük zorlukları meydana getiren temel unsur olarak ele alındı:

“Burası sosyal devlet olmadığı için. Yani bir çocuk tek başına büyümüyor doğal olarak. Yani birilerine ihtiyaç oluyor. Yani en basiti eğer tek anneysen, banyoya giderken bile insanlar saçlarını beyazlatıyor yani nasıl bırakacağım bu çocuğu diye. Yani böyle bir model Türkiye’de oturmadağı için bir sorun var.”

(Deniz, kadın, 39 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli, anne, 2.5 yaşında bir kızı var)

“(…) yani en en önemli zorlayıcılık bence bakım hizmetinin uygun fiyata ya da devlet tarafından sağlanmaması.”

(Bade, kadın, 57 yaşında, doktora mezunu, boşanmış ve bir partneri yok, anne, 22, 24 ve 34 yaşlarında iki oğlu ve bir kızı var)

Feminist anneler, bu sosyal destek eksikliğini gidermek için zaman zaman ücretli bakıcılar ve diğer akrabalarından, çoğunlukla ise anneleri, kayınvalideleri ve çocuk bakım hizmeti veren kurumlardan (kreş, anaokulu gibi) bakım hizmeti/desteğı aldıklarını anlattılar. Ancak kendi annelerinden çocuk bakımı için destek almaları zaman zaman çatışmalı bir durum halini alabiliyordu:

“Daha çok annemden destek aldım. Yani çünkü çok okuduk ettik kitaplar vesaireler. Ama hiç doğduğunda öyle bir şey olmadığını fark ettim. (...) Çocuk kitapta okunduğu gibi bir şey değilmiş, bambaşka bir şey çıktı ortaya. Ondan sonra annemle o sırada çok çatıştık mesela. Onun o geleneksel bilgileri, benim daha farklı bir şeyler yapmaya çalışmam... Bir de işte aradan bilmem kaç yıl geçmiş annemle artık bambaşka iki insanız. O beni işte on altı on yedi yaşında evden ayrıldım, yaşımdan sonra. Tekrar geliyor otuz üç yaşındaki bana adapte olmaya çalışıyor, olamıyor. Ben istemiyorum adapte olmayı. Baya çatışmalı bir süreç yaşadık. Ama çok uzun sürede birlikte yaşamak zorunda kaldık. Çünkü ben sahaya da gidiyordum uzun süreli kalmam gerekiyordu. .... (Oğlunun ismi) biri buçuk yaşındayken ben saha çalışmasına işte döndüm, işe döndüm vesaire. Hani epey yorucu bir şeydi aslında. Çetrefilli bir dönemdi benim için .... (Oğlunun ismi) beş yaşına gelene kadar falan. Zor bir dönemdi hani anneyle tekrar ilişki kurarak çocuk yetiştirmeye çalışmak... Ama annem olmasaydı da... Hani evet o kavgalar, dövüşler evet hakikaten yorucuydu. Ama o olmasaydı da hani işimi bu kadar sürdüremezdim, çok daha sınırlı bir çalışma yapabilirdim. Hani çünkü hani eşim de çalışıyor, ben de çalışıyorum. Ve ha... Birimizin mesleğini bırakması, birimizin seçmesi gerekecekti.”

(Birsen, kadın, 42 yaşında, yüksek lisans mezunu, evli, anne, 9 yaşında bir oğlu var)

Bazı feminist anneler ise çocuk bakımı konusunda sosyal çevrelerindeki feministlerden destek gördüklerini ve kendilerinin de diğer annelere bu anlamda destek olduklarını ifade ettiler. Araştırma öznelerinden İnci ve Beste, anneliklerinin ilk süreçlerinde feminist annelerden oluşan grupların içinde yer aldıklarını paylaştılar. Her ikisi özne de böyle bir grubun içinde yer almanın kendilerine çok iyi geldiğini ekledi.

Özellikle İnci'nin içinde yer aldığı “Feminist Anneler” destek grubunun, bloglarında kendilerini tanıtırken şu ifadeleri kullanması önemliydi:

“biz eğitimci, psikolog, doktor, hatta ve hatta profesyonel kadın çalışmacısı annelerden oluşan bir grubuz. ayda bir toplanmak istesek de toplanana kadar bir kez daha anne olduğumuz da oluyor. ortak tarafımız galiba, feminist olmaya ek olarak çalışıyor olmak ve kendimizi kendiliğinden bir kadınlar ağında bulmamak. annemizi yanı başımızda, kızkardeşimizi elimizden tutarken... bu da bize birbirimizle benzeri bir destek ilişkisine girme isteği veriyor herhalde. üstelik çeşitli sevgi ağları örsek de, birbirimizin elini de tuttuğumuz yok pek, ama bazen, bir tek senin başına geldiğini düşündüğün şeyleri hep beraber yaşamak iyi geliyor...” (Feminist Anneler, t.y.)

İnci, anneliğin yalnızlaştırıcı yanından sıyrılarak bir araya gelip dayanışma kurabilen bu grubu şöyle anlattı:

“Ve feminist anneler grubunu böyle informal bir gruptu aslında ama içimizde bir akademisyen vardı (...). O böyle konuşmalarımızı derledi, bir web sitesi gibi bir şey yaptık, blog gibi bir şeyler yaptık falan. Ve çok güzel toplantılar yaptık çocuklarla çocuklarsız... Ve çocuklar kaynaştı, arkadaş dost oldular, büyüdüler hepsi şimdi üniversiteler falan. Aynı zamanlarda doğurduk, yan yana emzirdik. (Gülerek) Birbirimizin çocuğunu emzirdik falan gibi böyle güzel güzel yaşadık. Kaybettiklerimiz oldu, o çok üzücüydü o süreçler. (...) Ya onları atlatmak gerçekten zorlayıcı oldu. Hepimizin annelik deneyiminin, annesiyle ilişkisinin ne kadar farklı olduğunu gözlemledik. Hani birbirimize anlattık, paylaştık. Korkularımızı konuştuk. Yani (vurgulu) çok çok güzel paylaşımlar yaptık gerçekten ve gerçekten hani orada feminizm ve dayanışmanın ne olduğunu ben orada yaşadım. Ve hep şeyi sorguladık bir noktada da... Ya niye böyle dayanışmayı insanların hissedeceği gruplar bu kadar az... Aslında anne olan kadınların o kadar büyük ihtiyaçları var ki. O kadar duygusal anlamda, bilgi anlamında o kadar çok ihtiyaç var ki ve o kaynaklar yok. Ya da aldığınız o kaynaklar, bu bilgileri ya da desteği aldığınız kaynaklar aslında işte o feminist kadın bakış açısından kaynaklar ya da hani ilişkiler değil. Suçluluk hissettirebilecek yorumlar (...) işte saçma sapan bilgiler falan. O dayanışma hani, çocuktan şikâyet edebilme hali, annelikten bıktığını konuşabilme hâli gibi hani o tür şeyleri paylaşabileceğin bunun doğal, normal olduğunu hissedebileceğin, bunu herkesin aslında yaşadığını, deneyimleyebildiğini, destek olabileceğini birbirine deneyimleyeceğin gruplar yok. Gerçekten böyle bir destek mekanizması yok. Aslında bizim o dönem en büyük isteğimiz oydu. Hani böyle bir sistem oturtabilsek... Yani böyle bir grup olabilsek... Böyle konuştuklarımızı bir araya getirip insanlara bir işe yarasa şu deneyimimiz, konuştuklarımız, yazdıklarımız gibi bir hedefimiz vardı. Biraz biraz yaptık bunu. Ama çok da istediğimiz kadar yapamadık ne yazık ki.”

(İnci, kadın, 55 yaşında, doktora mezunu, evli, anne, 20 yaşında bir kızı var)

Bu anlamda İnci'nin anlatılarından da anlaşılacağı üzere, bu gruptaki feminist annelerin bir araya gelerek deneyim, duygu ve ihtiyaçlarının ortaklaştığını hissetmeleri ve bu durumda bir destek ve dayanışma ağı örmeleri, feminist bir mücadele alanı olarak annelik temasının en önemli örneğini oluşturdu. Sonuç olarak feminist annelerin annelik pratikleriyle kendilerinin ve çocuklarının da bir parçası olduğu toplumsal düzenin değişimini sürekli ve kolektif olarak teşvik ettiklerini ve bu anlamda oldukça güçlü bir mücadele biçimi ortaya koyduklarını ifade etmek mümkündür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın temel amacı; Türkiye’deki feministlerin anneliğe ilişkin kararlarını ve deneyimlerini feminist yorumsamacı perspektifle anlamaktı. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yaklaşımını kullanarak amaçlı ve kartopu örneklem seçim stratejileriyle yirmi sekiz Türkiye’deki feminist araştırma öznesiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim. Araştırma öznelerinin yarısı (bir insana annelik yapmak bakımından) kendini anne olarak tanımlıyordu ve diğer yarısı (bir insana annelik yapmak bakımından) kendisini anne olarak tanımlamıyordu.

Araştırma öznelerinin neredeyse tamamı feminizmi gündelik yaşamlarının her alanına sirayet eden bir tür yaşam tarzı olarak deneyimliyorlardı. Özneler farklı feminist yaklaşımlara sahiplerdi (sosyalist/marksist feminizm, kuir feminizm, Müslüman feminizm gibi) ve pek çoğu kendi feminizmlerini birçok feminist yaklaşıma referansla açıkladılar. Neredeyse tüm feminist araştırma özneleri ise toplumsal yapı içinde feminizmin hala “erkek düşmanlığı” şeklinde karşılık bulmasını eleştirdiler.

Araştırma öznelerinin feminizm yaklaşımları, anneliğe ilişkin kararlarında ve deneyimlerinde belirgin farklılıklara yol açmamıştı. Bu durumun temel sebebi öznelerin önemli bir bölümünün kendi feminizmlerini birçok feminist yaklaşıma referansla tanımlamasıydı. Feminist perspektiflerine pek çok feminizmin sızdığını ve dolayısıyla tek bir feminist yaklaşımla ifade etmenin mümkün olmadığını anlattılar. Özneler kendi feminizm yaklaşımlarında tek bir feminizmi öne çıkardığında dahi, bu feminizm yaklaşımının tüm argümanlarını sahiplenmeyebiliyorlardı veya diğer feminist yaklaşımlardan da önemli ölçüde beslenebiliyorlardı. Dolayısıyla feminizmler arasında sürekli ilişkiler kuruyorlardı, kendi feminizm yaklaşımları oldukça esnek bir yapıya sahipti ve feminizmleri zaman içinde farklılaşıyordu.

Araştırma özneleri eğitim yaşamları ve profesyonel meslekleri bakımından büyük ölçüde sosyal bilimler alanında yoğunlaşmışlardı. Bazıları, kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları yüksek lisans veya doktora programı öğrencisi veya mezunlarıydı. Bazıları ise profesyonel mesleklerinde bu alanda çalışıyorlardı. Dolayısıyla pek çoğunun feminist teoriye dair görece kapsamlı bir bilgi birikimi bulunuyordu. Ayrıca öznelerin önemli bir kısmı, öğretmen veya akademisyendi. Bu grup içinde yer alan bazı anneler, eğitimci kimlikleri ve anne kimlikleri arasında güçlü paralellikler olduğunun altını çizdiler. Feminist annelerin yüksek eğitilmiş kadınlar olması ise çocuk yetiştirme yaklaşımlarına doğrudan yansıyordu. Feminist anneliğin egemen söyleme direnen “ideolojik işi”, eğitilmiş kadınlar için daha kolay uygulanabilir bir niteliğe sahipti (Middleton, 2006, s. 76).

Pek çok araştırma öznesi, geçmişte veya şu an aktif olarak feminist örgütlerle ilişkilenebilirlerdi. Bu ilişkiler, teorik birikimleri ve gündelik uygulamaları arasında önemli bir etkileşim meydana getiriyordu. Dolayısıyla öznelerin büyük çoğunluğu, feminist teori ve pratiğin nasıl iç içe geçtiğine dair gündelik yaşamlarından çeşitli örnekler verdiler ve derinlemesine anlatılar sundular.

Araştırma öznelerinin çoğu, anneliğe dair karar ve deneyimden bahsederken (farklılıklar feminizmi, kesişimsel feminizm veya kuir feminizm diyerek) üçüncü dalga feminizmin çeşitli nüanslarını anlatılarında sıklıkla iç içe geçiriyorlardı. Burada önemli bulduğum bir nokta, kendi feminist perspektifleri ve (anne iseler) çocuk yetiştirme uygulamaları hakkındaki anlatılarında ataerkil güç ilişkilerine meydan okumaya ek olarak çoklu eşitsizlik biçimlerine karşı başkaldırılarını sık sık dile getirmeleriydi. Mack-Canty ve Wright (2008)’in feminist aile değerlerini konu alan çalışmalarında vurguladıkları gibi, bu araştırmadaki öznelerin anlatıları da üçüncü kuşak feminizm pratiklerini belli ölçüde karakterize ediyordu.

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda Türkiye’deki feministlerin anneliğe ilişkin karara dair ortak vurgusu; anneliğin kişilerin kendi tercihleri olması

gerektiğiydi. Bu anlamda anneliği, kişisel olarak değerlendirilmesi gereken bir tercih olarak ele alıyorlardı. Ancak feminist araştırma özneleri kişisel olana sirayet eden toplumsal yapıyı her fırsatta vurguladılar. Hem kendi anneliğe ilişkin kararlarında hem de toplumdaki pek çok kişinin kararında rol oynayan toplumsal dinamiklerin altını çizdiler. Özellikle bazı feminist anneler, kendi kararlarında ataerkil toplumsal yapının anneliği normatif olarak sunmasının rol oynadığını ifade ettiler.

Türkiye'deki feministlerin anneliğe nasıl anlamlar yüklediklerini ve anneliği nasıl tanımladıklarını anlamak araştırmanın bir diğer amacıydı. Türkiye'deki feministlerin annelik tanımlamalarında anneliğe ilişkin üç farklı boyut vurgulandı. Bunlar (1) bakım ve rehberlik, (2) performans ve (3) duyguydu. Bakım ve rehberlik yaklaşımı tarihsel olarak kurgulanmış annelik imgesinin önemli bir parçasıydı ve neredeyse tüm özneler tarafından bu yaklaşıma değinildi. Performans ve duygu yaklaşımı ise, anneliğin yeni bir biçimine işaret ediyordu ve bu iki unsur feministlerin anlatılarında iç içe geçmişti.

Bakım ve rehberlik; çocukla ilgili bir grup sorumluluğu yerine getirmeyi ve onu yetiştirmeyi, bir anlamda büyümesinde rol almayı ve ona eşlik etmeyi kapsıyordu. Araştırmadaki feministler, bakım ve rehberlik işlerinin kadınlık ve annelik işleri olmadığını düşünüyorlardı. Bu işlerin partnerlerin eşit katılımıyla yapılmasını çok önemsiyorlardı. Özellikle çocuğuna hala tam zamanlı ve/veya yalnız (bekar olduğu veya partneri şehir dışında yaşadığı için) bakım veren anneler, çocuk bakım işleriyle ilgili daha detaylı anlatılar sundular. Ortak bir vurgu; anneliğin içinde önemli ölçüde bakım ve rehberlik işleri yer alsa dahi, bu unsurların tek başına anneliği tanımlamak için yeterli olmadığıydı.

Performans olarak annelik; annelik yapanın cinsiyeti ve annelik yapılanın türü fark etmeksizin çocuk bakımı ve rehberliğinde “anneliğin yapılan/edilen” bir eylemler bütünü olduğuna, hatta doğrudan ilişki kurmanın bir biçimi olduğuna işaret ediyordu. Esasen, çocuk bakımı ve yetiştirilmesi işlerinin doğrudan “annelik yapmak/etmek” olarak değerlendirilmesi, tarihsel süreç içinde ataerkil

toplumsal örgütlenme tarafından kurgulanan bir niteliğe sahiptir (Hays, 1996). Ancak araştırma öznelerinin anneliği cinsiyetsiz bir performans olarak değerlendirmesi hem bu işlerden sadece kadınların sorumlu tutulmasına bir karşı çıkışı hem de kuir kapsayıcı bir perspektifi içeriyordu. Dolayısıyla öznelerin performans yaklaşımında “annelik yapma/etme” kullanımını dolaşıma sokmaları, bu kullanımın ataerkil anlamını yerinden etmek için tercih edilen bir geri kazanma hamlesi olarak okunabilir. Öte yandan anneliği, cinsiyetsiz bir ebeveynlik ilişkisi kurma biçimi olarak tarif etmek bir açıdan tartışmalıdır. Niyetinin aksine bu kullanım ebeveynlik işlerinin kadınlar aleyhine eşitsiz dağılımını pekiştirebilir. Bu noktada anneliğin sahip olduğu anlamı, baba kelimesinin de kazanması gerektiğini düşünen Hooks (2007)’un fikirlerine katılıyorum.

Bir duygu veya yoğun duygu içeren bir rol olarak annelik ise araştırmanın bulguları ışığında kategorize ettiğim bir diğer annelik tanımıydı. Bir duygu olarak annelik, feministlerin annelik duygusunu yaşayarak tatmin olmalarını veya tatmin olacaklarını düşünmeleriyle kuruluyordu. Araştırmadaki pek çok feminist özne, annelik duygusunu değerli olarak niteliyorlardı. Nitekim bir duygu olarak annelik yaklaşımı da -performans yaklaşımında olduğu gibi- duyguya sahip olanın cinsiyeti ve duygunun yöneldiği şeyin türü fark etmeksizin sergilenabiliyordu. Bu anlamda annelik duygularının tatmin olması feministler için önemli bir yerde duruyordu. Bu tatminin önemli bir parçası olarak ise hayvan anneliği devreye giriyordu. Bazı özneler hayvan annesi olarak tatmin olmuştu; bazı anne olmayan özneler ise annelik duygularını tatmin etmek için önce hayvan anneliği yapmak istediklerini ifade ettiler. Öte yandan kimi özneler ise anneliğin kendisini bir duygu olarak değil; annelik pratiğinde bir grup yoğun duygunun kesişimini vurguladılar. Bu duygular arasında en sık sevgiye değinildi.

Araştırmada annelik duygusuyla ilintili olarak tartışmaya açılan bir diğer konu ise annelik içgüdüsyüdü. Annelik içgüdüsyü araştırma özneleri tarafından genellikle iki biçimde anlaşıldı. Birincisi; her kadının anne olmaya dair doğuştan gelen bir isteğe sahip olması, ikincisi ise anne ve çocuk arasında çok güçlü bir

bağ olması ve annelerin bu bağ aracılığıyla çocuğa dair kuvvetli öngörülerinin olmasıydı. Araştırmanın feminist öznelerinin neredeyse tamamı; ilkinde karşı çıktı. İkincisini ise bazı özneler anneleriyle kendileri veya çocuklarıyla kendileri arasında zaman zaman hissettiklerini anlattılar. Ancak bu bağın biyolojik, doğal veya ruhani bir bağ olmadığı araştırma öznelerinin pek çoğu tarafından vurgulandı. Onlara göre bu bağ çocukla çok fazla zaman geçirmekle ve çocuğu iyi tanımakla kurulan, inşaya dayalı bir bağdı. Söz konusu bağ inşa etmeye dayalı olduğu gibi, süreç içinde büyük özenle yeniden inşa edilmeye de ihtiyaç duyuyordu. Öte yandan bazı anne araştırma özneleri, anne olmadan önce içgüdü yaklaşımına karşı çıktıklarını; ancak anne olduktan sonra anneliğin içgüdüsel olabileceğini düşündüklerini anlattılar. Bu feminist anneler, daha katı bir yaklaşımla içgüdüyü tamamen reddetmekten ziyade bu gibi konularda daha esnek bir yaklaşıma sahip olmanın önemli olduğunu düşünüyorlardı. Örneğin anneliğin içgüdüsellliği konusuna farklı konumlanma noktalarından bakarak gündeme almanın ufuk açıcı olduğunu ve bu durumun annelik kavrayışımız için daha bütünlüklü bir perspektif yaratacağını vurguladılar.

Ayrıca araştırma öznelerinin büyük çoğunluğu anneliği biyolojik annelikle sınırlı görmeyen bir perspektife sahiplerdi. Biyolojik anne olanlar başka bir çocuk istedikleri ve anne olmayanlar anne olmak istedikleri takdirde evlat edinmeyi veya koruyucu aile olmayı düşündüklerini ifade ettiler. Tüm bu bulgular ışığında araştırmanın Türkiye'deki feminist özneleri anneliği; sosyal olarak inşa edilen, bakım ve rehberlik işlerini önemli ölçüde içeren, işi yapan öznenin cinsiyeti ve işin yöneldiği alıcının türü (insan, hayvan ve çiçek) fark etmeksizin sergilenebilen, yoğun duygu içeren bir rol veya (doğrudan) bir duygu olarak tanımladılar.

Duygu ve performans odaklı yaklaşımların iç içe geçmesinin önemli bir yansıması ise feministlerin bazıları kendilerini hayvan (ve bitki) annesi olarak tanımlamasıydı. Özneler, özellikle bir hayvana annelik yapmak ve insana annelik yapmak arasında önemli benzerlikler olduğunu vurguladılar. Bu noktada bir hayvana yapılan annelik; bakım, performans ve duygu nosyonları

bakımından insana yapılan anneliğe yakın olarak tarif edildi. Bu iç içe geçmiş annelik tanımının; annelik yapmanın "yaşamı yaratma, besleme, onaylama ve destekleme pratiği" (Gumbs, 2016, s. 9) olarak tarif edilmesiyle önemli bir paralellik gösterdiğini düşünüyorum.

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, anneliğe ilişkin karara yakından bakmaya çalıştım. Çünkü anneliğe ilişkin kararın kendisi, deneyimi de şekillendiren başat unsurdu. Anneliğe ilişkin kararını anne olma yönünde veren kişilerin tamamı şu an anneydi; yani araştırmada anne olmak istediğini ancak (biyolojik sebepler vb.) olamadığını ifade eden veya gelecek yıllarda kesinlikle anne olacağını, şu an ertelediğini belirten hiçbir özne bulunmuyordu. Dolayısıyla araştırmada anne olma kararı daha somut bir niteliğe sahipti; doğrudan annelere işaret ediyordu. Öte yandan anneliğe ilişkin kararın diğer kanadı ise anne olmamaktı. Araştırma özneleri tarafından bu karar çoğunlukla, anne olmamayı tercih etmekten ziyade anne olmayı tercih etmemek şeklinde veriliyordu. Ayrıca karar her zaman isteme veya istememe gibi iki uçlu ve net olmuyordu; çoğunlukla daha karmaşık bir yapıya sahipti. Araştırma öznelerinin bazıları yaşamlarının belirli dönemlerinde kararsız olduklarını ifade ettiler, bazıları önceden anne olmak istemediklerini ancak kararlarının daha sonra değiştiğini anlattılar ve aralarında şu an anne olmak istemeyen ancak kararının değişebileceğini belirtenler de vardı.

Araştırmanın amaçlarından bir diğeri, öznelerin anneliğe ilişkin kararlarını şekillendiren dinamiklerin neler olduğunu anlamaktı. Araştırmanın bulguları ışığında feministlerin annelik kararlarında çok boyutlu dinamiklerin rol oynadığını gördüm. Öncelikle araştırmada görüştüğüm feminist öznelerin neredeyse tamamı anneliği (erken yaşlardan itibaren, hamile kalınca veya bir örnek olay üzerinden) gerçekçi bir perspektifle (mevcut gerçekliklerinin anne olmaya elverişli olup olmadığını) değerlendirmişlerdi. Özneler bu noktada anne olmanın kişinin yaşamını derinlemesine değiştiren yapısına sık sık değinerek kararın değerlendirilmesini çok önemli bulduklarını ifade ettiler. Araştırma özneleri karar verirken kişisel istekleri, sosyo-ekonomik koşulları, partnerleriyle

olan ilişkileri ve güncel siyasi konjonktür gibi çok çeşitli dinamikleri göz önünde bulunduruyorlardı. Sonuç olarak araştırma öznelerinin anneliğe ilişkin karara dair anlatılarından hareketle, anne olma kararında büyük ölçüde duygusal dinamiklerin rolü daha baskınken anne olmama kararında rasyonel dinamiklerin rolü daha baskındı.

Bir diğer amaç; anneliğe ilişkin kararlarında feminist kimliklerinin nasıl bir rol oynadığını anlamaktı. Burada önemli bir nokta, öznelerin anne olmadan önce feminist olup olmadıklarıydı. Çünkü anneliğe ilişkin kararını anne olma yönünde vermiş öznelerin kararında feminist kimliğin rol oynayıp oynamadığına odaklanabilmek için öznelerin anne olmadan önce feminist olmaları gerekiyordu. Araştırmada anne olmadan önce feminist olmayan oldukça az özne bulunsa dahi, bu durum araştırmanın alt sorularından birine yanıt vermeyi zorlaştırıyordu ve bu sebeple araştırmanın sınırlılıklarından birini oluşturmuyordu. Anne olduktan sonra feminist olmak bambaşka bir deneyim açığa çıkardığından araştırmanın başlangıcında öznelerin anne olmadan önce de feminist olmaları gibi bir kriterle hareket etmek istemedim, farklı deneyimlerini olabildiğince dahil etmeye ve görmeye gayret ettim. Örneğin anne olmayı seçmeden önce feminist olmak ve annelik aracılığıyla feminist bir perspektife sahip olmak birbirinden farklı ve anlaşılmaya değer deneyimler açığa çıkarıyordu (Mack-Canty ve Wright, 2008, s. 148).

Araştırmada anne olan ve olmayan tüm araştırma özneleri ayrı ayrı feminist olmak ve anne olmak hakkında düşünmüşlerdi, ancak bazı özneler bu iki kimliğin kesişiminde ortaya çıkan ilişkisel kimlik hakkında düşünmemişlerdi. Anne olma ve olmama kararında feminist kimlik rol oynayan tek dinamik olmasa da kendi kararında feminist kimliğinin rol oynadığını ifade eden pek çok özne vardı. Bu noktada anne olma kararında feminist kimliğin rolü görece daha sınırlıyken anne olmama kararında feminist kimlik daha belirleyici bir rol oynuyordu. Özellikle anne olmanın ataerkil ideoloji tarafından tüm kadınlara mutlak suretle atadığı bir rol olması, tüm anne olmayan feministler tarafından

sıklıkla dile getiriliyor, eleştiriliyor ve feministler tarafından bu duruma bir karşı duruş sergileniyordu.

Araştırmanın bulguları ışığında annelik ve feminizm arasında otomatik gelişen, standart bir ilişki tipinden bahsetmek mümkün değildir. Söz konusu ilişkinin niteliği ve yönü, feminizmi ve anneliği (olma/olmama) nasıl ele aldığımıza ve nasıl pratik ettiğimize göre değişiklik göstermektedir. Örneğin anne olmayan ve görece daha genç bazı feministler, annelik ve feminizm arasında bir çelişki gördüklerini; sosyal çevrelerindeki tüm feministlerin anne olmasını tam olarak anlamlandıramadıklarını ifade ettiler. Ancak araştırma özneleri arasındaki genel vurgu; annelik ve feminizm arasındaki çelişkiyi yaratan temel unsurun bir kurum olarak annelik (Rich, 1995) olduğu yönündeydi. Bu çelişki esasen anneliğin doğası/özü gereği değil, ataerkil bir toplumsal kurum olarak yapılandırılması sonucu oluşmaktaydı (Rich, 1995). Anneler tarafından kendi feminist annelik deneyimleri ise büyük ölçüde bir güç kaynağı olarak ifade edildi.

Araştırmada Türkiye'deki feministlerin anne olma kararı doğrultusunda nasıl deneyimler yaşadıklarını anlamaya çalıştım. Burada feminist annelerin anne olma yaşları mevcut deneyimlerinde birtakım farklılar meydana getiriyordu. Öznelerin anne olma yaşları oldukça çeşitliydi; en erken anne olan araştırma öznesi 18 yaşındayken ve en geç anne olan özne ise 45 yaşındayken anne olmuştu. Daha genç anne olan araştırma özneleri (18-29 yaş), büyük ölçüde planlı bir hamilelik yaşamamıştı, bu kişiler annelik kararını genellikle hamile kaldıktan sonra değerlendirdiklerini paylaştılar ve anne olma kararlarında toplumsal normların rolünden çok daha fazla söz ettiler. Daha ileri yaşta anne olanlar ise, çocukları olmasının yaşamları üzerindeki etkilerini daha derinlemesine değerlendiklerini ifade ettiler.

Araştırmada Türkiye'deki feministlerin anne olma kararı doğrultusunda nasıl deneyimler yaşadıklarını anlamaya çalıştım. Burada feminist annelerin anne olma yaşları mevcut deneyimlerinde birtakım farklılar meydana getiriyordu. Öznelerin anne olma yaşları oldukça çeşitliydi; en erken anne olan araştırma

öznesi 18 yaşındayken ve en geç anne olan özne ise 45 yaşındayken anne olmuştu. Daha genç anne olan araştırma özneleri (18-29 yaş), büyük ölçüde planlı bir hamilelik yaşamamıştı, bu kişiler annelik kararını genellikle hamile kaldıktan sonra değerlendirdiklerini paylaştılar ve anne olma kararlarında toplumsal normların rolünden çok daha fazla söz ettiler. Daha ileri yaşta anne olanlar ise, çocukları olmasının yaşamları üzerindeki etkilerini daha derinlemesine değerlendiklerini ifade ettiler.

Araştırmada biri 2 ve biri 3 çocuklu iki anne dışında öznelerin tamamının tek çocuğu bulunuyordu. Feminist anneler tarafından tek çocuk eğilimi; yaşam tarzları, kariyerleri ve ekonomik koşulları bakımından çoğunlukla mümkün olan tek alternatif şeklinde tarif edildi. Tek çocuğu olan on iki annenin yarısı 25-29 yaşları arasındayken diğer yarısı ise 32-45 yaşları arasındayken anne olmuşlardı. Daha genç anne olanlar (25-29 yaş) ve daha ileri yaşta anne olanlar (32-45 yaş) arasında kişisel deneyimler, eğitim yaşamları, kariyer hedefleri ve toplumsal beklentilere maruz bırakılma düzeyleri bakımından farklılıklar bulunuyordu. Özellikle eğitim düzeyleri açısından bakıldığında, daha genç yaşta anne olan (25-29 yaş) tek çocuklu anneler büyük oranda lisans mezunuyken, daha ileri yaşta anne olanların (32-45 yaş) büyük çoğunluğu lisansüstü öğrenim mezunu kişilerdi. Özellikle lisansüstü eğitimin uzun süren niteliği ve emek yoğun yapısı; bazı öznelerin çocuk kararını bir süreliğine ertelemelerine yol açmıştı.

Annelik yaşıyla ilgili önemli bir konu, tabulaştırılan yaşlardı. Özellikle 30'lu yaşların biyolojik anne olma konusunda tabulaştırıldığı ifade edildi ve öznelerin yarısı annelik kararını bu tabulaştırılan yaşlarda almışlardı. Bu yaşlarda anne olan özneler, ancak yaşamlarını eğitim ve kariyer bakımından geliştirdikten sonra anne olmayı değerlendirmişlerdi. Bu nokta, anne olduktan sonra da kendi profesyonel mesleklerini devam ettirmeye büyük önem vermeleriyle paralellik taşıyordu. Aynı zamanda feministlerin ileri yaşta anne olma eğilimleri, özellikle (ücretli) iş yaşamının çocuklu kadınlar aleyhine ayrımcılık üreten yapısına görece daha aşına olmalarıyla da ilgili olabilir.

Daha geç veya daha erken çocuğunun olması kişinin özgün koşullarına göre değişiklik gösterse de çocuğun ebeveynin yaşamını (bir süreliğine dahi olsa) önemli ölçüde değiştirmesi, annelerin çocuk kararını almadan önce kariyer planları gibi önemli dönüm noktalarını göz önünde bulundurmasını beraberinde getiriyordu. Özneler, bu kendi yaşamının seyrini gözetken yaklaşımlarında da feminist kimliklerinin önemli bir rolü olduğunu vurguladılar.

Daha ileri yaştaki anneler daha genç anne olmanın daha iyi olabileceği yönünde vurgular yaparken, daha genç yaşta anne olanlar annelik yaşlarından memnun olduklarını ve tavsiye ettiklerini ifade ettiler. Özellikle daha ileri yaşta olanların bazıları çocuğa bakım vermek için gerekli bedensel enerji bakımından zorlandıklarını anlattılar. Daha erken yaşta anne olanlar ise çocuk ile kendileri arasında büyük bir kuşak farkının olmamasını ve yaşamlarının zorlu bir dönemi olarak değerlendirdikleri çocukların ilk yıllarını erken yaşlarında atlatmış olmayı pozitif olarak değerlendiriyorlardı. Sonuç olarak kişinin kendi yaşamı içinde çocuğun zamanlamasının önemli bir yeri olduğu neredeyse tüm özneler tarafından vurgulandı.

Araştırmanın bulgularından hareketle birçok feminist anne için anneliğin gerilimli bir alan olduğunu gördüm. Anneler özellikle çocuğun ilk iki yılı daha problemli bir zaman dilimi olarak tanımlanıyordu. Bu noktada araştırma özneleri tarafından çocuk ortalama iki yaşına gelene kadar, özellikle de emzirme dolayısıyla annenin iş yükü daha fazla olduğu vurgulandı. Ancak burada babanın (diğer partnerin) önemli bir kolaylaştırıcı olabileceğinin altını çizdiler (örneğin ev işlerini yaparak). İlk iki yıl sorunsalının temeli, büyük oranda ev içinde zaman geçirmekle ve bu anlamda sosyal dünyadan yalıtılmakla ilişkilendirildi. Bu durumda bazı anneler, çocuktan zaman zaman uzaklaşmak için bir grup alternatif geliştirdiklerini (işten eve geç gelme gibi) anlattılar. Bu anlamda geleneksel toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü gündelik yaşamlarında da reddetmek için büyük bir çaba sarf ediyorlardı.

Feminist anne özneler bakım ve rehberlik işlerinin çocuklarının diğer ebeveynleri (araştırmada hepsi babalar olarak ifade edildi) ile kendileri arasındaki dağılımından büyük oranda memnundular. Pek çoğu, bu işleri partneriyle birlikte gerçekleştiriyordu. Araştırmada çocuk bakımı ve rehberliği işlerinin partnerleri ve kendileri arasındaki dağılımında annelerin zihinsel ve duygusal emek bakımından öne çıktığını gördüm. Bu eşitsiz dağılım; anne olmayan feministlerin anneliğe ilişkin kararlarında sıkça bahsettikleri bir durumdu. Araştırmadaki anne olmayan feministler (partnerinin çocuk bakım işlerine eşit şekilde katılacaklarını beyan etmelerine rağmen) çocuk bakımı ve rehberliği işlerinden daha çok kendilerinin sorumlu olacaklarını düşünüyorlardı. Bazı feminist annelerin deneyimlerinden hareketle, anne olmayan feministlerin bu konudaki endişelerinin anlaşılır olduğunu ifade etmek mümkündür.

Dolayısıyla kadınlara öğretilen etkili ebeveynlik uygulamaları ve değerleri erkeklere de öğretilmeden çocuk bakım işlerinde erkeklerin tam olarak eşit katılım sağlaması pek mümkün gözükmemektedir (Hooks, 2007, s. 151). Buna ek olarak, bazı feminist anneler, çocuk bakım ve rehberlik işlerine eşit katılım gösterdiklerini düşündükleri partnerlerinin sergilediği babalık performansının ise kendilerinin “kötü/yetersiz anne” olarak damgalanmasına yol açtığını ifade ettiler.

Ayrıca araştırmanın feminist anne özneleri, ataerkil toplumsal yapı içinde anne olmanın çeşitli zorluklarını vurguladılar. Burada birtakım fiziksel zorluklar (uykusuzluk, yorgunluk ve hamilelik ve doğuma dair ağrı/acılar gibi) ve sosyo-ekonomik zorluklar (iş hayatıyla anneliği birlikte yürütmenin zorlukları, partnerle çocuğa dair çatışmalar, yoksullaşma gibi) öne çıktı. Bunlara ek olarak araştırmanın feminist anne özneleri; diğer annelerle kıyaslanma, yalnızlaşma ve vakitsizlik konularında da zorlandıklarını anlattılar.

Öte yandan Coward (1995)'in annelik üzerine yaptığı çalışmanın en önemli odaklarından biri suçluluk duygusuydu. Bu araştırmada elde ettiğim bulgularda ise yukarıda bahsettiğim tüm gerilimlerin ve zorlukların yanında suçluluk

duygusu sık değinilen bir konu olmamıştı. Bu noktada Rich (1995)'in annelerin çeşitli bağlamlarda deneyimledikleri suçluluğu, ataerkil anneliğin izolasyonu ve ulaşılması imkânsız standartlarıyla ilişkilendirmesi önemli görünüyor. Elbette araştırmadaki feminist annelerin ataerkil toplumsal örgütlenme içinde annelik izolasyonundan ve standartlarından azade olduklarını iddia etmek mümkün değildir. Bu anlamda feministler sık sık, kendilerinin de “bu toplumun feministleri” olduklarını ifade ettiler; içselleştirdikleri ataerkil kalıpları ve bu kalıpları nasıl yıkmaya çalıştıklarını anlattılar. Bu noktada feminist kimlikleri dolayısıyla yıkmak istedikleri bu kalıpları daha yakından tanımak için çabaladıklarını ve bu zorlu alanlara sıkışmamak için çeşitli alternatifler yaratarak çözüm ürettiklerini, mücadele ettiklerini gördüm.

Anne olan feminist araştırma özneleri anneliği hayatlarının önemli bir parçası olarak ifade ettiler ve anne olmaktan memnundular. Genellikle bakım ve rehberlik ile ilgili daha karmaşık duyguları olsa dahi, anne olan feminist öznelerin tamamı çocuklarıyla kurdukları ilişkiyi olumlu ve güçlendirici olarak tanımlıyorlardı. Bu öznelerin pek çoğu hayatlarının merkezine sadece anneliği konumlandırmadıklarını, kendilerini annelik veya çocuk üzerinden tanımlamadıklarını ve kendilerini genellikle başka kimlikleri üzerinden (etnik kimlik, dini kimlik ve profesyonel kimlik gibi) tanımladıklarını ifade ettiler. Bu anlamda kendi yaşamlarının önemli bir kesiti olarak tarif edilebilecek annelik, onların kimliklerinin tek ve kurucu unsuru değildi. Onlara göre esas olan; çocuklarıyla kurdukları ilişkiydi.

Feminist annelerin yaşadıkları gerilimin kaynağı, annelik ikilemi (*maternal dilemma*) olarak bilinen bir sorudan doğmaktadır: “Hem anne hem de özerk bir birey olmak mümkün müdür?” (Allen, 2005). Araştırmadaki feministler hem anne hem de özerk bir birey olmayı dengeli biçimde yürütmeye çalışıyorlardı. Bu anlamda feminist anneler kişisel hak ve sınırları, yani bir anlamda özgürlükleri ve ataerkil anneliğin toplumsal normları arasında bir mücadele yürütüyorlardı.

Araştırmanın bulgularından hareketle Türkiye’deki feminist annelerin ortaklaşan nitelikleri şu şekilde ifade edilebilir; tüm kadınları anne olmaya yönlendiren toplumsal öğretiyi eleştirmeleri, ataerkil annelik anlatısının çelişkilerini görmeleri, kişisel yaşamlarında kendi özgürlük alanları ve çocuğun dengesini sağlamaya çalışmaları, ideal annelik stereotipini reddetmeleri, annelerin konumuna ilişkin sosyal devletten bir grup talep ve beklentiye sahip olmaları, çocuklarını cinsiyetçilik (ve çoğunlukla ırkçılık) karşıtı yetiştirmeye çalışmaları, partnerlerinin çocuk bakım işlerine tam katılımını önemsemeleri, çocuk merkezli bir hayat yaşamamaları ve profesyonel mesleklerinde başarılı kadınlar olmaları. Sonuç olarak araştırmadaki feminist anneler, geleneksel ataerkil anneliğin çocuk merkezli yaşam tarzına alternatif bir annelik pratik ederek anneliğin yelpazesini genişletmeye katkı sunuyorlardı.

Bu ortaklaşan niteliklerin yanı sıra, araştırma öznelerinin annelik pratikleri, farklı koşullar altında farklı biçimlere bürünebilen esnek ve çeşitli bir yapıya sahipti. Buradan hareketle araştırmada sık sık vurgulamaya gayret ettiğim üzere, anneliğin tek bir tipi bulunmuyordu. Bu vurgu, özellikle, feminist anneleri ayrıca bekar annelik, doğal annelik ve kontrol esaslı annelik yaklaşımları üzerinden ele alırken somutlaştı. Bu yaklaşımlar, annelerin farklı koşullar altında nasıl farklı annelikler sergilediklerini anlamak için önemliydi. Bu annelik yaklaşımları birbirine karışabilen bir yapıya da sahipti. Ayrıca özneler, bireysel koşulları, toplumsal beklentileri nasıl değerlendirdikleri, partnerleriyle olan ilişkileri, ekonomik gelirleri ve çocuğun değişen ihtiyaçlarına göre anneliklerini yeniden ve yeniden şekillendiriyorlardı. Dolayısıyla annelik; statik bir rolden ziyade dinamik bir süreci içeriyordu.

Araştırmada Türkiye’deki feministlerin anne olanların ve olmayanların maruz bırakıldıkları toplumsal baskı ve denetim pratiklerinin neler olduğunu anlamaya çalıştım. Anne olan feministler, anne olduklarında tam anlamıyla “kamuya açıldıklarını” düşünüyorlardı. Bu ifadeyle anne olduktan sonra toplumsal normlar, beklentiler ve eleştirilere daha fazla maruz kaldıklarını kastettiler. Talep etmedikleri halde ve sürekli olarak çevrelerindeki pek çok kişiden, çocuk bakımı

ve rehberliğiyle ilgili bir grup tavsiye aldıklarını ifade ettiler. Bu anlamda bazı feminist anneler ise ikinci çocuk baskısına değindi. Bu baskının önemli bir kaynağı olarak ise diğer anneler işaret edildi.

Anne olmayan feministler ise (özellikle evli olanlar) anne olma baskısına yakın ve uzak sosyal çevreleri tarafından maruz bırakıldıklarını ve bu baskıya karşı özgürlük alanlarını korumaya çalıştıklarını anlattılar. Araştırmanın feminist özneleri, bu özgürlük alanını korurken feminizmlerinden önemli bir güç alıyorlardı. Eke (2022, s. 283)'nin çalışmasında vurguladığı üzere feminizm, çocuklarının olmamasının da bir seçenek olduğunu onlara hatırlatan ve böylece onları güçlendiren temeli sağlıyordu. Özellikle anne olmayı gelecekte de düşünmediğini kesin şekilde vurgulayan araştırma özneleri, sahip oldukları feminist değerlerle anne olma baskısına karşı kendi tercihlerinde ısrar ederek anneliğin bir zorunluluk olmadığı yönde bir temsil de yaratıyorlardı.

Son olarak anne olan ve olmayan feminist öznelerin talep ve beklentilerini görünür hale getirmek de araştırmanın önemli bir amacıydı. En temelde feministler, anne olmak veya olmamak üzerinden kadınlık performanslarının değerlendirilmediği ve erkeklerin de çocuk bakımı ve rehberliğinde aktif rol aldığı bir toplumsal örgütlenmenin gerekliliğine vurgu yaptılar. Burada feministlerin talep ve beklentilerini iki boyutlu olarak görmeye çalıştım; (1) sosyal devlete dair talep ve beklentiler, (2) feminist örgütlenmelere dair talep ve beklentiler.

Sosyal devlete dair talep ve beklentilerde feministler; emzirme ve alt değiştirme odalarının yetersizliğine, annelik izni uygulamasının iyileştirilmesine olan ihtiyaca, ebeveynlik izni uygulamasının gerekliliğine ve herkes için erişilebilir, uygun fiyatlı kurumsallaşmış çocuk bakımı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına değindiler. Talep ve beklentilerin ikinci boyutunu ise feminist örgütlenmeler oluşturdu. Burada araştırma özneleri, en temelde feminist örgütlerin anneler ve anne olmayanlar için daha kapsayıcı olması gerektiğini vurguladılar. Anne olma veya olmama kararlarını ve deneyimlerini güvenli bir ortam içinde rahatça

konusabilecekleri sürdürülebilir ağırları arttırmanın önemine değindiler. Anneler için ise özellikle yüz yüze etkinliklerin çocuk dostu mekanlarda tasarlanması, etkinliklerin saatlerinin annelerin müsait olması da gözetilerek (örneğin çocuklarının uyku saatlerinde) planlanması ve etkinlikler esnasında çocuğun refahı ve güvenliği göz önünde bulundurularak asgari düzeyde bir hizmet sunulması konuları önemliydi.

Türkiye'deki feministlerin anneliğe ilişkin karar ve deneyimlerini konu edinen bu araştırmayı, esas olarak araştırma öznelerinin feminist değerleri kendi yaşamlarına nasıl kattıklarını anlamanın bir aracı olarak görebileceğimizi düşünüyorum. Bu anlamda araştırma, feminizmin teori ve pratikte birbirini tamamlayan şekilde nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir. Sonuç olarak gündelik yaşamda feministler, eşitlik perspektiflerini her an açık tutmaya çalışmaktadırlar. Kendi yaşam örüntüleri içinde eşitsizlik içeren ilişkileri değiştirmenin, esnetmenin veya bozmanın çeşitli yollarını arıyor ve yaratıyorlardı. Bu anlamda feminizm, bir gündelik direniş pratiği olarak anne olan ve olmayan öznelerin yaşamlarında önemli bir yere sahipti. Anne olanlar çocuk yetiştirme pratikleriyle ve anne olmayanlar toplumsal baskıyla mücadele ediş stratejileriyle toplumsal dönüşümün bir parçasıydı. Dolayısıyla araştırmadaki feministlerin büyük çoğunluğu, gündelik yaşamlarına her anlamda sirayet eden bu kimliği feminist bir örgütte aktivizm yürütsünler veya yürütmesinler, bir mücadele türü olarak deneyimliyorlardı.

Bu tez çalışmasıyla Türkiye'deki feministlerin anneliğe ilişkin kararları ve deneyimlerini derinlemesine ele alarak feminist kimlik ve annelik arasındaki ilişkiyi görmeye çalıştım. Çalışmayla Türkiye'deki annelik çalışmaları literatürüne katkıda bulunmayı ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde anneliğin konumuna dair ipuçları sunmayı hedefliyorum. Ancak bu araştırma kapsamında büyük oranda; iyi eğitilmiş ve kent merkezinde yaşayan, ücretli bir işte (ve genellikle görece iyi pozisyonlarda) çalışan, profesyonel mesleklerinde başarılı orta sınıf kadınlarla çalıştım. Burada orta sınıf ifadesini daha çok araştırma öznelerinin kültürel sermayeleri bakımından kullanıyorum. Çünkü bu

çalışmada doğrudan gelire dayalı bir sınıf analizi gerçekleştirmedim. Çalışmanın feministlerin anneliğe ilişkin karar ve deneyimlerinde sınıfsal farklılıkları yansıtmaması önemli bir sınırlılığdır. Bu araştırmadaki öznel büyük ölçüde kürtaja, cinsel ve üreme sağlığına ilişkin bilgilere erişimi daha kolay olan kadınlardı. Dolayısıyla hayatlarına ve bedenlerine dair söz söyleme haklarını büyük ölçüde kendi ellerinde bulunduruyorlardı. Bu anlamda çalışma grubumun, görece ayrıcalıklı bir konumu vardı.

Öte yandan Türkiye’de kadınların sadece yaklaşık yarısının gebeliği önleyici uygulamaların kullanımı, cinsel ilişkileri ve üreme sağlığı konularında kendilerinin bilinçli olarak karar verebildiği bilinmektedir (HÜNEE, 2018, s. xv)²¹. Gezer Tuğrul (2019, s. 78) araştırmasında kadınların annelik üzerinden olumsuz söylemlere maruz bırakıldıklarını ve (eşlerinin ikinci kez evlenmelerinin yaratmış olduğu korkuyla) istemedikleri bir zamanda istemedikleri kadar çocuk sahibi olmaya mecbur bırakıldıklarını görmüştür. Aynı çalışmada özellikle anne olmaya karar verme süreçlerinde, ücretli bir işte çalışan kadınların karar mekanizmalarında daha fazla söz sahibi oldukları da ifade edilmiştir (Gezer Tuğrul, 2019, s. 80). Öte yandan ev işlerinin önemli bölümünün genellikle kadınlar tarafından yapıldığı ve en fazla (%94,4) ise çocuk bakımı işlerini üstlendikleri bilinmektedir (TÜİK, 2021). Bu durumda Türkiye’de anneliğe karar vermenin ve annelik deneyiminin ataeril toplumsal yapı tarafından kuşatıldığını ifade etmek mümkündür.

Bir başka açıdan ise, son verilere göre Türkiye’de toplam doğurganlık hızının (1,51) düşüşe geçtiğini biliyoruz (TÜİK, 2023). Bu durum, annelik çalışmalarının önemini bir kez daha hatırlatıyor. Benim gerçekleştirdiğim nitel araştırmanın ise Türkiye’de anneliğe dair genellenebilir bir çerçeveyi sunmak gibi bir hedefi bulunmuyor. Ancak feministlerin karar, deneyim ve mücadelelerine dair önemli yanları vurgulamak, gündeme getirmek ve bu konuya ilişkin bir literatür

---

²¹ Gebe olmayan ve halen evli olan 15-49 yaş arası grup dahil edilmiştir.

oluşmasına katkı sunmak bakımlarından araştırmanın kıymetli olduğunu düşünüyorum.

Son olarak dünyaca ünlü annelik dergisi son sayısını “Annelikten Anneliklere²²” vurgusu ile yayınladı. Annelik çok boyutlu yapısıyla demografinin, sosyolojinin, psikolojinin, sosyal hizmetlerin ve daha pek çok alanın analizleriyle bütünlüklü olarak anlaşılabilir disiplinler arası bir konu niteliği taşıyor. Son dönemde Türkiye’de de annelik ile ilgili çeşitli perspektiflerle çalışmalar yapıldı ve annelik literatürü, tekilden çoğula bir dönüşüm geçirerek bir anlamda annelikler literatürü halini aldı. Örneğin son dönemde geç annelik (Dursun Çirci, 2024), kuşaklararası annelik pratiklerinin dönüşümü (Soy Gençaslan, 2023; Akıncı, 2023) ve taşıyıcı annelik (Türkdoğan; 2023) konularında gerçekleştirilen çalışmalarla literatüre önemli katkılar sunuldu.

Gelecek çalışmalarda ise anneliğe karar verme mekanizmalarında kadınların rolüne ve çok çeşitli annelik deneyimlerine ilişkin daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Örneğin çocukların yaşları üzerinden annelerin deneyimlerini karşılaştıran çalışmalar, anneliğin değişebilir formunu anlamaya katkı sunabilir. Öte yandan anne olmamaya karar veren kadınların kararlarına ve deneyimlerine ilişkin var olan çalışmalara (Dalay Tez, 2016; Eke, 2022) ek çalışmalar da gereklidir. Ayrıca Türkiye’de kuir ebeveynlerle ilgili bir literatür neredeyse hiç gelişmemiştir, bu çalışmalara öncelik verilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Türkiye literatüründe yer almayan ve oldukça kıymetli olduğunu düşündüğüm bir başka araştırma konusu; feminist değerlerin annelere ve daha geniş olarak ailedeki tüm bireylere (çocuklar dahil olmak üzere) nasıl bir yansıması olduğunu ele alan çalışmalardır. Özellikle de annelik ve feminizm ilişkisine dair

²² Journal of the Motherhood Initiative for Research and Community Involvement, 2024, 14 (2), [“Motherhood to Motherhoods: Ideologies of the “Feminine””](#)

Türkiye’deki literatür çok sınırlıdır. Halbuki annelik, feminist teorideki temel kavramların detaylandırıldığı, sorgulandığı ve böylece yeniden ele alındığı oldukça önemli bir alandır (DiQuinzio, 2007, s. 545). Dolayısıyla bu alanda yapılacak potansiyel çalışmaların değerini Akşit-Vural (2013)’in ifadesiyle aktarmak istiyorum:

“Yani annelik feminizmin, feminizm de anneliğin önemli bir meselesidir. Ayrıca anneliğin sadece anneler değil, anne olmayanlar, olamayanlar, kadınlığını reddetmeden annesine benzememeye çalışanlar, annesiyle geçinemeyenler, yani annelerden doğan herkes aslında hepimiz için bir mesele olduğunu göz ardı etmenin lüzumu yok. Tam tersine, feminizm içindeki ve dışındaki pek çok farklı grup kişi ve özne için de birleştirici bir düşünce annelik üzerine düşünmek.” Akşit-Vural (2013, s. 183).

Anneliğin farklı biçimleri hakkında çalışmalar, bütünlüklü bir perspektifle anneliği anlamımıza ve ataerkil anneliğin tek tip kalıp yargılarını esnetmemize fayda sağlar. Bu anlamda bu çalışmanın Türkiye’deki feministlerin anneliğe ilişkin karar, deneyim ve mücadelelerine odaklanan ilk tez çalışması olması bakımından ilgili literatüre katkı sunmasını umuyorum. Annelik ve feminizmin çok boyutlu ve karmaşık bir ilişkiye girerek yeni ufuklar keşfetmemize olanak sağladığını düşünüyorum. Dolayısıyla tezimin amacı bu konuda bir son söz söylemek veya kadınları kategorize etmek değil. Asıl amacım, annelik ve feminizm üzerine düşünmeye ve tartışmaya dair yeni kapılar aralamak. Farklı hikayeleri ve perspektifleriyle bu konu hakkında düşünen herkesin katkıda bulunabileceği bir alan yaratmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Hikayelerimizin ve perspektiflerimizin farklılığı, bizi (her zaman olduğu gibi yeniden) güçlendirebilir. Bu yüzden anne olanlar ve olmayanlar için iş birliğine açık, güvenli, feminist dayanışma ağları inşa etmek hepimizin ödevi olmalı.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (1998). *Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü*. B. Hacımiraçoğlu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 323-336). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2011). Türkiye Aile Yapısı Araştırması. <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/taya2011.pdf>
- Akıncı, A. (2023). *Anneliğin Dönüşümü: Kuşaklararası Değişen Annelik Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi.
- Akınerdem, F. (2010). Eksik Anne. *Amargi Dergi*, Kıskanmak (16), 65-66.
- Akkaya, G. (2010). Çocuklar, Erkekler ve Kadınlar. *Amargi Dergi*, Kıskanmak (16), 67-68.
- Akpınar, H. (2017, Mayıs 14). *Kutsal annelik masalları ya da kendi hikayemizi yaratmak*. Çatlak Zemin. <https://catlakzemin.com/kutsal-annelik-masallari-ya-da-kendi-hikayemizi-yaratmak/>
- Aksoy, E. (2018, Ekim 22). *Kadınlığın Kontrol Listesi: Evlilik ve annelik üzerine*. Çatlak Zemin. <http://catlakzemin.com/kadinligin-kontrol-listesi-evlilik-ve-annelik-uzerine/>
- Akşit-Vural, E. E. (2013). Annelik, Feminizm, Tarih. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Toplumsal Cinsiyet 2, (64), 181-200.
- Aktaş, G. (2019). Günümüz Toplumlarda Anneliğin Değişen Biçimlerini Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerinden Değerlendirmek. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (2), 253-271.
- Akyol, A., ve Arslan, M. (2020). The Motherhood Experiences of Women Employees: An Interpretive Field Study in Turkey. *Ege Academic Review*, 20(4), 265-281. <https://doi.org/10.21121/eab.671453>

- Alkan, A. (2006). *Belediye Kadınlara da Hizmet Eder!.. Kadın Dostu Belediye Hizmetler: Neden, Nasıl?..* Ankara: KA.DER Yayınları.
- Allen, A. T. (2005). *Introduction: From Destiny to Dilemma—Motherhood In the Twentieth Century*. A. T. Allen (Ed.), *Feminism and Motherhood in Western Europe, 1890–1970: The Maternal Dilemma* (s. 1-18). Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/9781403981431_1
- (AÇEV) Anne Çocuk Eğitim Vakfı. (2017, Ekim 24). *Türkiye’de 0-6 yaş çocuğun durumu*. Acev.org. <https://www.acev.org/wp-content/uploads/2018/01/Tu%CC%88rkiyede-0-6-Yas%CC%A7-C%CC%A7ocug%CC%86un-Durumu.24.10.17.pdf>
- Arat, N. (1994). *Türkiye’de Kadın Olmak*. İstanbul: Say Yayınları.
- Arat, Y. (2014). Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Ed.), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (s. 96-114). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arnup, K. (1995). *Lesbian Parenting: Living With Pride & Prejudice*. Canada: Gynergy Book.
- Aslan Ö. (2008). “Kaçınılmaz Ölüm”ün Girdabındaki Annelik: Türkiye’de Annelik Politikası ve Barış Anneleri Deneyimi. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, (5), 64-87.
- Avcı, Ü. E. (2019). *Evlat Edinen, Koruyucu Annelik Yapan Biyolojik Anne Olan Kadınların Annelik ile İlgili Görüşlerinin İncelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Aytaç, A. M. (2007). *Ailenin Serencamı, Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Badinter, E. (1992). Annelik Sevgisi 17. Yüzyıldan Günümüze Bir Duygunun Tarihi (K. Çelik, Çev.). İstanbul: AFA Yayınları.
- Badinter, E. (2020). *Kadınlık mı? Annelik mi?* (A. Ekmekci, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Başboğa, S. (2017). Annelik Sanatı: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuğun Bedensel Kurgusu. *İnsan ve İnsan*, 4(12), 6-30. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.313009>
- BBC (2014, Kasım 24). *Erdoğan: Kadın-erkek eşitliği fitrata ters*. 16 Mayıs 2024'te https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfitrati_erdogan adresinden alındı.
- Beauvoir, S. D. (1970). *Kadın: Evlilik Çağı* (B. Onaran, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Beauvoir, S. D. (1986). *Ben Bir Feministim Alice Schwarzer'le Konuşmalar* (Ayşe, Minu, Sedef, Çev.). İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Beyenal, S. (2019). Kamuda Çalışan Annelerin Ev-İş-Sosyal Yaşamı Üzerinde Etkili Olan Dinamikler. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 228-240.
- Bhasin, K. (1993). *What is Patriarchy?*. Kali for Women: New Delhi.
- Bora, A. (2001). Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Dönüşümü. N. Akgökçe ve A. İlyasoğlu (Ed.), *Yerli bir Feminizme Doğru* (s. 77-105). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Boztilki, M. (2022). Tek Ebeveynli Ailelerde Sosyal Sermaye Gelişimi ve Güvenin Önemi: Yalnız Anneler Odaklı Bir Çalışma. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(2), 248-262.
- Brooks, A. and Hesse-Biber, S. N. (2007). "An Invitation to Feminist Research". S. N. Hesse-Biber & P. Leavy (Ed.), *Feminist Research Practice: A Primer* (s. 1-27). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Burç, P. E. (2016). *Sosyo-kültürel Bir Olgu Olarak Annelik: Dokuz Eylül Üniversitesi'ndeki Anne Akademisyenler Üzerine Nitel Bir Araştırma*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ceylan, D. (2020). Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi. F. Saygılıgil, N. Berber (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Feminizm*, (s. 138-142). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chodorow, N. (2021). *Anneliğin Yeniden Üretimi: Psikanaliz ve Toplumsal Cinsiyetin Sosyolojisi* (D. Tanal Tatar, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Civelek, H. Y. ve Koylan, D. (2020). Türkiye’deki Suriyeli Göçmen Kadınlar Arasında Güvenli Doğurganlık ve Güvenli Annelik. *Göç Dergisi*, 7(2), 245-272. <https://doi.org/10.33182/gd.v7i2.707>
- Collin, F. ve Laborie, F. (2015). Annelik. H. Hirata, F. Laborie ve diğerleri (Ed.) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (s. 39-45). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Comer, L. (1984). *Evlilik Mahkumları* (S. Öztürk, Çev.). İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Coward, R. (1995). *Şu Hain Kalplerimiz: Kadınlar erkeklere neden teslim olurlar?* (A. Bora ve A. Emre, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Crotty, M. (1998). *The Foundations of Social Research: Meaning and perspective in the research process*. London: SAGE.
- Çağlayan, H. (2009). Annelerin Acısı Üzerinden Barış. *Amargi Dergi*, Son Kurtarıcı Anne (15), 25-27.
- Çağlayan, H. (t.y.). *Cumartesi Anneleri/İnsanları*. *FeministBellek*. <https://feministbellek.org/cumartesi-anneleri-insanlari/>
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi* (5. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, S. (t.y.). Türkiye’de Kadın Kurtuluş Hareketi. Jmo.org.tr. https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/f73c265c3fda8f1_ek.pdf?dergi.
- Çeler, Z. (2013). Annenin Serüveni: Kadının anne olarak toplumsal kurgulanışı. *Doğu Batı*, 63(1), 165-181.
- Dağ, S. (2018, Ocak 23). Anne Olunca... REÇEL. <http://recel-blog.com/anne-olunca/>

- Dağdelen, B. Ö. (2018). The challenge to the concept of transnational motherhood in migration studies from the Radical feminist perspective. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 74, 103–116. DOI: [10.26650/jspc.2018.74.0006](https://doi.org/10.26650/jspc.2018.74.0006)
- Dalay Tez, Z. Ç. (2016). *Ataerkil Toplumda Gönüllü Çocuksuzluk: Türkiye’de “Gönüllü Çocuksuzluk”u Seçen Kadınlara Dair Algı ve Yaklaşımlar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dedeoğlu, S. ve Şahankaya, A. (2015). Türkiye’de İş ve Aile Yaşamını Uyumlaştırma Politikaları. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Ed.). *2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet* (s. 93-122). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Del Re, A. (2015). Çocuk Aldırma ve Doğum Kontrolü. H. Hirata, F. Laborie ve diğerleri (Ed.) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde (s. 97-102). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Demir, E. (2022, Eylül 6). *Bekar Annelik Sultanlıkmiş Meğer*. 5Harfliler. <https://www.5harfliler.com/bekar-annelik-sultanlikmis-meger/>
- Demir, S. ve Çelebi, Ş. (2017). Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları: Nitel Bir Araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 111-128. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.333891>
- Demirci-Yılmaz, T. (2015). Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Modernleşmesinde Annelik Kurguları (1840-1950). *Cogito*, (81), 66-90.
- Demirel, Y. (2021). “Tek Başına Çocuk Yetiştiren Annelerin Sorunları ve Çözüm Yolları”. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(39), 718-726.
- DiQuinzio, P. (2007). Mothering and Feminism: Essential Mothering and the Dilemma of Difference. A. O’Reilly (Ed.), *Maternal Theory: Essential Readings* (pp. 542–555). Demeter Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1rrd94h.35>
- Donovan, J. (2019). *Feminist Teori* (A. Bora, M. Ağduk Gevrek ve F. Sayılan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Douglas, S. J. & Michaels, M. W. (2004). *The Mommy Myth: The idealization of motherhood and how it has undermined women*. New York: Free Press.
- Durakbaşı, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve “Münevver Erkekler”. B. Hacımirzaoğlu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 29-50). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Dursun Çirci, C. (2024). *Yeni Annelik Eğilimleri Bağlamında Çalışma Yaşamında Yer Alan ve Yer Almayan Kadınların Geç Annelik Pratikleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eke, N. P. (2020). *Çocuksuzluk Tercihinin Söylemsel İnşası* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eke, N. P. (2022). *Tercihen Çocuksuz: Kadınlık Arzuları Değişirken*. İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Erkmen, S. (2020). *Türkiye’de Kürtaj: AKP ve Biyopolitika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Everingham, C. (1994). *Motherhood and Modernity: An Investigation into the Rational Dimension of Mothering*. Buckingham: Open University Press.
- Firestone, S. (1979). *Cinselliğin Diyalektiği* (Y. Salman, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Forcey, L. R. (2001). Feminist Perspectives on Mothering and Peace. *Journal of the Motherhood Initiative for Research and Community Involvement*, 3(2), 155-174. <https://jarm.journal.yorku.ca/index.php/jarm/article/view/2782>
- Friedan, B. (1983). *Kadınlığın Gizemi* (T. Mertoğlu, Çev.). İstanbul: E Yayınları.
- Garey, A. I. (2009). “Motherhood”. . A. O’Reilly (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 583-588). California: SAGE.
- Gezer Tuğrul, Y. (2019). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadınların Annelik Deneyimleri Üzerine Bir Saha Çalışması. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (3), 71-90.

- Glesne, C. (2016). *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction*. (5. Ed.). Boston: Pearson.
- Gordon, T. (1990). *Feminist Mother*: London: Macmillen Education.
- Gökoğlu, C. (2014, Kasım 19). *Yeni Başlayanlar İçin İdeal Annelik*. REÇEL. <http://recel-blog.com/yeni-baslayanlar-icin-ideal-annelik/>
- Green, F. J. (2009a). Patriarchal Ideology of Motherhood. A. O'Reilly, (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 969-970). California: SAGE.
- Green, F. J. (2009b). Mothering Versus Motherhood. A. O'Reilly, (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 839-840). California: SAGE.
- Green, F. J. (2009d). Feminist Mothering. A. O'Reilly, (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 402-403). California: SAGE.
- Green, J. F. (2004). Feminist Mothers: Successfully Negotiating the Tensions Between Motherhood as "Institution" and "Experience". A. O'Reilly (Ed.), *Mother Outlaws: Theories and Practices of Empowered Mothering* (s. 31-42). London: Women's Press.
- Green, J. F. (2009c). Empowered Mothering. A. O'Reilly, (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 347-348). California: SAGE.
- Gumbs, A, P. (2016). Introduction. A. P. Gumbs, C. Martens and M. Williams (Eds.), *Revolutionary Mothering: Love on the Front Lines* (pp. 9-10). Toronto: PM Press.
- Gustafson, D. L. (2009). Single Mothers, A. O'Reilly, (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 1122-1124). California: SAGE.
- Gül Ünlü, D. (2021). Dijital Annelerin Feminist Sesi: Annelik İnşasının Tartışmaya Açılmasında Web Siteleri ve Blog İçeriklerinin Rolü. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8 (1), 421-440.

- Gümüőoğlu, F. (1998). Cumhuriyet Döneminde Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller (1928-1998). B. Hacımirzaoglu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 101-128). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Güneş, F. (2017). Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (2), 245-256.
- Gürçayır Teke, S. (2014). Dönüşen Anneliğe Yönelik Netrografik Bir Analiz: Blogger Anneler. *Millî Folklor*, (103), 32-47.
- (HÜNEE) Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2013). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*.
https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20-%20raporlar/2013%20tnsa/TNSA_2013_ana_rapor
- (HÜNEE) Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2018). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*.
https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20-%20raporlar/2018%20TNSA/TNSA2018_ana_Rapor_compressed.pdf
- Hammersley, M. (1992). On Feminist Methodology. *Sociology*, 26(2), 187-206.
- Handan. (1987). Kadınların Tarafını Tutmak Bütün Dünyaya Başka Türlü Bakmaya Yol Açabilir. *Feminist Dergi*, (1), 12-13.
- Hansen, E. T. (1997) *Mother Without Child: Contemporary Fiction and the Crisis of Motherhood*. Berkeley: University of California Press.
- Harding, S. (1996). Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı?. S. Çakır ve N. Akgökçe (Ed.), *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (s. 34-47). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hays, (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Hesse-Biber, S. N. (2007). "Putting It Together: Feminist Research Praxis". S. N. Hesse-Biber & P. Leavy (Ed.), *Feminist Research Practice: A Primer* (s. 329-349). Thousand Oaks: Sage Publications.

- Holland, J. ve Ramazanoğlu, C. (2002). *Feminist Methodology Challenges and Choices*. London: Sage Publications.
- Hooks, B. (1996). *Bone Black: Memories of girlhood* (1st ed). Henry Holt and Co. <https://archive.org/details/boneblackmemorie00hook>
- Hooks, B. (2007). Revolutionary Parenting. A. O'Reilly (Ed.), *Maternal Theory: Essential Readings* (pp. 542–555). Demeter Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1rrd94h.35>
- Hürriyet (2016, Haziran 5). *Erdoğan: Anneliği reddeden kadın eksiktir, yarım dır*. 16 Mayıs 2024'te <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-anneligi-reddeden-kadin-eksiktir-yarimdir-40113493> adresinden alındı.
- İlden Koçkar, A. (2015). Günümüzde Anne Olmak: Bağlanma Teorisi ve Kadının Çalışması Arasındaki Dengenin İncelenmesi. *Cogito*, (81), 207-218.
- İş, M. (2013). *Görünmeyenin İzini Sürmek: Aile ve Ebeveynliğe Queer Yaklaşım* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca Aydın, S. (2019). Kadınlar İçin Tek (Yalnız) Ebeveynlik ve Zorlukları. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 23-34.
- Karaca, Ş. (2011). Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları. *Karadeniz Araştırmaları*, 31(31), 93-110.
- Karakuş, F. (2015). "Anaların acısı" barışı getirir mi?. *Feminist Politika*, Dosya: Savaş, Militarizm, Direniş ve Kadınlar (25), 36-37.
- Kasper, A. S. (1994). A Feminist, Qualitative Methodology A Study of Women with Breast Cancer. *Qualitative Sociology*, 17 (3), 263-281.
- Kaya, Ö. (2008). *Türkiye'de Yaşayan Profesyonel Kadınların Annelik Deneyimleri: Çocuk Doğurma, Çocuk Büyütme ve Çocuk Yetiştirme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

- Kergoat, D. (2015). Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. H. Hırata, F. Laborie ve diğerleri (Ed.) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (s. 87-96). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kinser, A. E. (2009). Feminism and Mothering. A. O'Reilly (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 395-400). California: SAGE.
- Kinser, A. E. (2010). *Motherhood and feminism*. Berkeley, CA: Seal Press. <http://archive.org/details/motherhoodfemini00kins>
- Koç, G. Bakır-Demir, T. Öner-Özkan, B. (2019). Türkiye’de Çalışan Annelerin Sosyal Medyadaki Temsili. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (21), 401-421.
- Kulakaç, Ö., Buldukoğlu, K., Yılmaz, M. ve Alkan, S. (2006). An Analysis of the Motherhood Concept in Employed Women in South Turkey. *Social Behavior And Personality*, 34(7), 837-852.
- Kutluata, Z. (2014). *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Kadınları ve Devlet* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul: Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. (2. Basım) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Letherby, G. (2003). *Feminist research in theory and practice*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Limoni. (2019, Şubat 28). *Benim Bebeğim, Başkalarının Kararı*. 5Harfliler. <https://www.5harfliler.com/benim-bebegim-baskalarinin-karari/>
- Maier, C. (2015). *Çocuk Yapmamak İçin 40 Neden: No Kid* (Z. C. Özatalay, Çev.). İstanbul: Esen Kitap.
- Mason, J. (2002). *Qualitative Researching*. (2nd Edition). London: SAGE.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. (3rd Edition). London: SAGE.

- Mack-Canty, C. & Wright, S. M. (2008). Feminist Family Values: Parenting in Third Wave Feminism and Empowering All Family Members. A. O'Reilly (Ed.), *Feminist Mothering* (pp. 143-159). State University of New York Press.
- McHugh, M. C. (2014). Feminist Qualitative Research: Toward transformation of science and society. P. Leavy (Ed.), *The Oxford handbook of qualitative research* (pp. 137–164). Oxford University Press.
- Middleton, A. (2006). Mothering Under Duress: Examining the Inclusiveness of Feminist Mothering Theory. *Journal of the Association for Research on Mothering*, 8(1), 72-82.
<https://jarm.journals.yorku.ca/index.php/jarm/article/view/5014>
- Miller, T. (2010). *Anelik Duygusu Mitler ve Deneyimler* (G. Tunçer, Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Millett, K. (1973). *Cinsel Politika* (S. Selvi, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Moreno, L. (2006). 'Süper Kadınlar' ve Akdeniz Refahı. A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.). *Sosyal Politika Yazıları* (s. 375-395). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moses, J. W. & Knutsen, T. L. (2020). *Bilmenin Yolları: Toplumsal ve Siyasal Araştırmalarda Rakip Metodolojiler* (K. İlbaşı ve E. B. Ersöz, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Mutluer, T. (2019). *Sosyal Medyada Benlik Sunumu: Instagram Anneleri Örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (8. Edisyon). (Ö. Akkaya, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- O'Reilly, A. (2004). "Introduction", From Motherhood to Mothering. A. O'Reilly, (Ed.), *The Legacy of Adrienne Rich's Of Woman Born* (s. 1-23). New York: State University of New York Press.
- O'Reilly, A. (2013). "It Saved My Life": The National Association of Mothers' Centres, Matricentric Pedagogy and Maternal Empowerment. *Journal of the Motherhood*

- Initiative for Research and Community Involvement*, 4(1), 185-209.
<https://jarm.journals.yorku.ca/index.php/jarm/article/view/36839>
- O'Reilly, A. (2014). Introduction. A. O'Reilly (Ed.), *Mothers, Mothering and Motherhood Across Cultural Differences* (pp. 1-6). Bradford, ON: Demeter Press.
- O'Reilly, A. (2016). *Matricentric Feminism: Theory, Activism, and Practice*. Bradford, Ontario: Demeter Press.
- Orozco Mendoza, E. F. (2016). Maternal Activism. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies* (pp. 1-6). John Wiley & Sons, Ltd.
<https://doi.org/10.1002/9781118663219.wbegss725>
- Ovadia, S. ve Habip, B. (2015). İdeoloji, İnkâr ve Tahrip Olmuş Ara Alanların Üçgeninde Kadınlık ve Annelik. *Cogito*, (81), 117-129.
- Ö. Z. (2014, Aralık 15). *Annelik Aslında O Kadar Da Kutsal Olmayabilir Mi?. REÇEL*.
<http://recel-blog.com/annelik-aslinda-o-kadar-da-kutsal-olmayabilir-mi/>
- Özgün, Y. (2020). Feminizm ve Aile Tartışmaları: Teori-Politika-Pratik İlişkisi ve Çelişkileri. F. Saygılıgil, N. Berber (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Feminizm*, (s. 530-548). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztan, E. (2009). Göçmen Kadınlar ve Anneliğin Evliliği: Amsterdamlı Türkiye Kökenli Kadınların Annelik Yaşamı. *Toplum ve Bilim*, 119, 111-140.
- Öztan, E. (2015). Annelik, Söylem ve Siyaset. *Cogito*, (81), 91-107.
- Porter, M. (2009). History of Motherhood: 1900 to Present. A. O'Reilly (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 504-507). California: SAGE.
- Punch, K, F. (2020). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Putnam Tong, R. (2006). *Feminist Düşünce* (Z. Cihirlioğlu, Çev.). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.

- Rich, A. (1995). *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. New York: W.W. Norton & Company.
- Roller, M. R. & Lavrakas J. (2015). *Applied Qualitative Research Design A Total Quality Framework Approach*. New York: The Guilford Press.
- Rothman, B. K. (1989). *Recreating Motherhood: Ideology and Technology in a Patriarchal Society*. New York: W.W. Norton & Company.
- Ruddick, S. (1980). Maternal Thinking. *Feminist Studies*, 6 (2), 342–367.
- Sardadvar, K. (2009). Social Construction of Motherhood. A. O'Reilly (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 1133-1135). California: SAGE.
- Savran, G. (1989). Ailenin Sorgulanması. *Sosyalist Feminist Kaktüs*, (7), 57-59.
- Saygılıgil, F. (2021). 2000'li Yıllarda Feminist Olmak, *Feminizmin Yerelleşmesi*. Havle Kadın Derneği, 17-19. https://www.havlekadin.com/wp-content/uploads/2021/09/FEMINIZMINYERELLESMESEI_TR.pdf
- Schalge, S. L. (2009). Cross-Cultural Perspectives on Motherhood. A. O'Reilly (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 256-259). California: SAGE.
- Schnittman, S. (t.y.) *Feminist, Wife and Mother of Seven*, Feminists for Life. 16 Mayıs 2024'te <https://www.feministsforlife.org/elizabeth-cady-stanton-feminist-wife-and-mother-of-seven/> adresinden alındı.
- Sezer, (2020). *Sivil Toplum Alanında Çalışan Anneler Üzerine Bir Alan Araştırması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sili Kalem A. (2021). Göç ve Annelik: Ulusaşırı Göçmen Kadınların Annelik Pratikleri. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5 (2), 86-105.
- Silva, E. B. (2003). "Introduction". E. B. Silva (Ed.), *Good Enough Mothering?: Feminist Perspectives on Lone Mothering* (pp. 1-9). London, Newyork: Routledge,

- Silvermann, D. (2020). Introducing Qualitative Research. D. Silvermann (Ed.), *Qualitative Research* (pp. 3-17). London: Sage.
- Sirman, N. (2009). Cuma, Cumartesi, Pazar Anneleri. *Amargi Dergi*, Son Kurtarıcı Anne (15), 19-20.
- Sirman, N. (2020). Feminizm, Annelik ve Çetrefilli Halleri. F. Saygılıgil, N. Berber (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Feminizm*, (s. 549-559). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Snitow, A. (1992). Feminism and Motherhood: An American Reading. *Feminist Review*, 40, 32-51. <https://doi.org/10.2307/1395276>
- Soy Gençaslan, N. (2023). *Kuşaklararası Annelik Anlatılarında Süreklilik ve Değişim: Ankara Örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Stanley, L. ve Wise, S. (1996). Feminist araştırma sürecinde metot, metodoloji ve epistemoloji. S. Çakır ve N. Akgökçe (Ed.), *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (s. 67-98). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Sutherland, J. A. (2009). Idealization of Motherhood. A. O'Reilly (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 545-546). California: SAGE.
- Talay Keşoğlu, B. (2020). Yalnızlıktan Meşruiyete:1980 Sonrası Kadın Hareketleri ve Kurumsallaşma. F. Saygılıgil, N. Berber (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Feminizm* (s. 148-157). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanesini, A. (2012). *Feminist Epistemolojilere Giriş*. (G. Demiriz, B. Binay ve Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (2017). *Feminizmi Düşünmek*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Temoçin, R. (2022, Ekim 21). Erdoğan’ın “kariyerin çocuk doğurmak” sözlerine kadınlar isyan etti: “Bizi rahat bırakın”. Cumhuriyet.com.tr. 16 Mayıs 2024’te

<https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/erdoganin-kariyerin-cocuk-dogurmak-sozlerine-kadinlar-isyan-etti-bizi-rahat-birakin-1994514> adresinden alındı.

- Timisi, N., Ağduk Gevrek, M. (2016). 1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi. A. Bora ve A. Günel (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (s. 13-40). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timurturkan, M. (2019a). Annelik, Söylem ve İktidar: Eleştirel Bir Tartışma. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (47), 64-78.
- Timurturkan, M. (2019b). Ebeveynlik ve Dijital Medya: Anneliğe İlişkin Yaratılan Yeni Temsiller ve Dayanışma Örüntüleri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4 (1), 315-333.
- Timurturkan, M. (2020). Özel Sektörde Çalışan Yönetici Kadınların Annelik Anlatıları: Deneyimler, Beklentiler ve Annelik İdeolojileri. *İnsan ve Toplum*, 10 (1), 107-143.
- Toksöz, A., Barın, Ö. (2013). "Aileye dönüş": Nereye gitmiştik ki?, *Feminist Politika*, Dosya: Aile Dışında Hayat Var! (17), 24-25.
- Tokuroğlu, B. (2004). *Özgürleşemeyen Kadın: Tek Parti Dönemi Toplumsal Cinsiyet Anlayışı*. Ankara: Odak Yayın Evi.
- Tong, R., Botts, T. F. (2021). *Feminist Düşünce: Kapsamlı Bir Giriş*. (B. Sumer Aydaş, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Toska, Z. (1998). Cumhuriyetin Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar. B. Hacımirzaoglu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 71-88). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Türkdoğan, Ö. (2013). Ana Akım Medyada Annelik Miti. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2 (13), 35-59.
- Türkdoğan, Ö. (2019, Mayıs 10). *Söylemle kurulan annelik*. Çatlak Zemin. <https://catlakzemin.com/soylemle-kurulan-annelik/>

- Türkdoğan, Ö. (2023). *Üreme Teknolojileri Bağlamında Anneliğin Yapı Bozumu: Taşıyıcı Annelik* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (TÜİK) Türkiye İstatistik Kurumu (2021). Türkiye Aile Yapısı Araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>
- (TÜİK) Türkiye İstatistik Kurumu (2023). Doğum İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Birth-Statistics-2023-53708>
- Türkoğlu Üstün, K. (2020). Kadının Ücretsiz Bakım Emeğinin Azaltılması Kapsamında Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetlerine Erişim (Kreş) Hakkı. *Çalışma ve Toplum*, 3(66), 1557-1590.
- Urwin, C. (1985). "Constructing motherhood: the persuasion of normal development". C. Steedman, C. Urwin, and V. Walkerdine, (Ed.), *Language, Gender and Childhood* (s. 164-202). London: Routledge & Kegan Paul.
- Van Os, N. A. N. M. (2001). Osmanlı Müslümanlarında Feminizm. M. Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (1.Cilt), (s. 335-347). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Walks, M. (2009). Anthropology of Mothering. A. O'Reilly (Ed.), *Encyclopedia of Motherhood* (pp. 63-67). California: SAGE.
- Westmarland, N. (2001). The quantitative/qualitative debate and feminist research: A subjective view of objectivity. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 2(1), 1-28.
- Wiesner-Hanks, M. E. (2020). *Tarihte Toplumsal Cinsiyet*. (M. Çiyan Şeneredi, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wollstonecraft, M. (2021). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. (D. Hakyemez, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yelsalı Parmaksız, M. Y. (2012). Sosyal Değişim için Dijital Fırsatlar: Türkiye’de Blog Dünyası ve Annelik. *Fe Dergi*, 4 (1), 122-134.

Yeni Şafak (2008, Mart 7). Erdoğan: En az 3 çocuk yapın. 16 Mayıs 2024’te <https://www.yenisafak.com/gundem/erdogan-en-az-3-cocuk-yapin-104290> adresinden alındı.

Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.

EK 1. Orijinallik Raporu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA
Tarih: 05/07/2024
Tez Başlığı: ANNELİĞE İLİŞKİN KARAR, DENEYİM VE MÜCADELE SÜREÇLERİNE DAİR TÜRKİYE'DEN FEMİNİSTLERİN GÖRÜŞLERİ   Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 186 sayfalık kısmına ilişkin, 02/07/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 6'dır.   Uygulanan filtrelemeler*:   1. ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç   2. ☒ Kaynakça hariç   3. ☐ Alıntılar hariç   4. ☒ Alıntılar dâhil   5. ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç   Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.   Gereğini saygılarımla arz ederim.
Hatice UYSAL

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Hatice Uysal
	Öğrenci No	N21136436
	Enstitü Anabilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Doç. Dr. İlknur YÜKSEL-KAPTANOĞLU

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF SOCIOLOGY
Date: 05/07/2024
Thesis Title (In English): VIEWS OF FEMINISTS FROM TURKIYE ON DECISIONS, EXPERIENCES AND STRUGGLE PROCESSES REGARDING MOTHERHOOD   According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 02/07/2024 for the total of 186 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 6 %.   Filtering options applied**:   1. ☐ Approval and Declaration sections excluded   2. ☒ References cited excluded   3. ☐ Quotes excluded   4. ☒ Quotes included   5. ☒ Match size up to 5 words excluded   I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.   Kindly submitted for the necessary actions.   Hatice UYSAL

Student Information	Name-Surname	Hatice Uysal
	Student Number	N21136436
	Department	Sociology
	Programme	Women and Gender Studies

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Assoc. Prof. İlknur YÜKSEL-KAPTANOĞLU

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2. Etik Kurul Komisyon İzni

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-050.06-00002757067
Konu : Hatice UYSAL Hk. (Etik Komisyon İzni)

21.03.2023

NÜFUS ETÜTLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 27.02.2023 tarihli ve E-85844849-050.06-00002713761 sayılı yazınız.

Enstitünüz Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları tezli yüksek lisans programı öğrencilerinden **Hatice UYSAL**'ın, **Doç. Dr. İlknur YÜKSEL KAPTANOĞLU** danışmanlığında yürüttüğü “**Anne Olmak Ya Da Olmamak: Türkiye'deki Feminist Akademisyenlerin ve Aktivistlerin Bakış Açılarını ve Deneyimlerini Feminist Perspektifle Anlamak**” başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **07 Mart 2023** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Sibel AKSU YILDIRIM
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 2F73ADEC-4302-485F-8C19-D6736FD2408F

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-cbys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: .

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

EK 3. Görüşme Yönergesi

BÖLÜM 1: Kendini ve feminist kimliğini tanımlama

1.1. Hayat hikayesi (*Biraz kendinizden bahseder misiniz?*) (yaş, doğum yeri, eğitim, yaşadığı şehir, meslek-iş durumu, cinsel yönelim, partner durumu -evli, bekar, boşanmış, birlikte yaşama-, partnerle ilişki, ortalama gelir, anne ise; annelik yolu -doğum, evlat edinme- anne olma yaşı, çocuk sayısı ve çocukların yaşları)

1.2. Feminist olma süreci (*Feminist olma sürecinizi anlatabilir misiniz?*) (örgütlenme/sosyal çevre/kendi feminizm yaklaşımı)

1.3. Feminizmin gündelik hayata yansıması (*Gündelik hayatınıza feminist kimliğinizin yansıdığını düşünüyor musunuz?*) (nasıl/hangi alanlara)

BÖLÜM 2: Anneliği tanımlama

2.1. Anneliği tanımlama (*Anneliği nasıl tanımlıyorsunuz?*) (kendi annesiyle olan ilişkisi/kimi-kimleri anne olarak tanımladığı (biyolojik annelik, evlat edinme)/annelik hakkında çağrışımlar/hisler)

BÖLÜM 3: Anneliğe yönelik yaklaşım

3.1. Anneliğe yönelik yaklaşım (*Bildiğiniz gibi bizim toplumumuzda annelik çok önemli. Sizce toplumumuzda annelik hakkında nasıl düşünceler var? Anneliğe yönelik yaklaşımlar hakkında ne düşünüyorsunuz?*) (anne olmak-olmamak/ideal anne-kötü anne/toplumsal baskı-güçlenme/annelerden beklentiler/kutsallık/genel olarak annelik kararında etkili unsurlar; çevre/partner/feminist kimlik)

3.2. Anne-çocuk ilişkisi dair düşünceler (*Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi hakkında neler düşünüyorsunuz?*) (işlere dair düşünce ve hisler/kim-kimler tarafından yapılmalı/annelik içgüdü/ anne-çocuk arası bağ)

3.3. Feminist olmak ve anne olmak hakkındaki düşünceler (*Feministlerin annelik kararına yaklaşımları hakkında ne düşünüyorsunuz? Feminist olmak ve anne olmak arasında nasıl bir ilişki var sizce?*) (birbirlerini destekleme/birbirleriyle çalışma/iki kimliğin kesişimi/feminist kadınların annelik kararında feminist kimliklerinin rol oynaması/oynamaması)

BÖLÜM 4: Annelik kararına yönelik yaklaşım

4.1. Anneliğe yönelik düşüncelerin gelişimi (*İlk ne zaman annelik hakkında düşündüğünüzü hatırlıyorsunuz, neler düşünüyordunuz?*) (ilk/önceki düşünceler/süreç)

4.2. Şu an anne olmak hakkındaki düşünceler (*Anne olmak hakkında ne düşünüyorsunuz/ne hissediyorsunuz?*) çocuk sahibi olmak/bir çocuk sahibi daha olmak/pişmanlıklar/endişeler)

4.3. Yaklaşımı etkileyen dinamikler (*Anne olmaya yönelik yaklaşımınızı neler etkiledi sizce?*) (toplumsal, ekonomik, ekolojik koşullar/feminist kimlik/bu yaklaşıma tepkiler/tepkilerin özneyi nasıl etkilediği)

4.4. Partnerin yaklaşımı (*Partneriniz çocuk sahibi olmak hakkında ne düşünüyor/du?*) (konu hakkında uzlaşma-tartışma)

BÖLÜM 5: Annelik deneyimi

5.1. Anne olma süreci (*Nasıl anne olduğunuzu, anne olma sürecinizi biraz anlatır mısınız?*) (karar verme-vermeme-verememe)

5.2. Kendi anneliğini tanımlama (*Kendi anneliğinizi nasıl tanımlarsınız?*)

5.3. Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi (*Çocuğunuzun bakımı ve yetiştirilmesini, genel olarak bu süreci biraz anlatır mısınız?*) (iş bölümü/çocuk yetiştirmede dikkat edilenler/çocuk ile arasındaki ilişkiyi tanımlama/çocuk yetiştirme yaklaşımında feminist kimliğinin rolü)

BÖLÜM 6: Öneriler ve stratejiler

6.1. Stratejiler (*Anne olma kararına yönelik yaklaşımınızı diğer kişilere nasıl açıklıyorsunuz?*) (açıklamaya karşı yaklaşım/açıklama yaparken hissedilenler/kullanılan stratejiler)

6.2. Öneriler (*Peki anne olma kararını tartışan feministlere söylemek istediğiniz bir şey, bir öneriniz var mı?*)

6.3. Ekleme istediğiniz bir şey var mı?

EK 4. Gönüllü Katılım Formu (Yüz Yüze)

Türkiye’deki feminist kadınların annelik kararına yaklaşımlarını ve deneyimlerini anlamayı amaçlayan araştırmamıza katıldığınız ve yüz yüze görüşmeyi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim. Daha önce de belirttiğimiz gibi, çalışmayı Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Programı’nda yürütmekte olduğum ve danışmanlığı Doç. Dr. İlkur Yüksel-Kaptanoğlu tarafından yapılan yüksek lisans tezim kapsamında gerçekleştirmekteyiz. Bu araştırma çerçevesinde konuya ilişkin yaklaşımınız, görüşleriniz ve deneyimleriniz hakkında sizinle yüz yüze görüşmek istiyorum. Gerçekleştirdiğimiz araştırmada sizin görüş ve deneyimlerinizin önemli bir katkı sunacağını düşünüyorum. Bildiğiniz gibi araştırmaya katılımınız tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Herhangi bir rahatsızlık hissederseniz, istediğiniz anda, hiçbir neden ya da koşul belirtmeksizin araştırmadan çekilebilir ve istemediğiniz konulara değinmeyebilirsiniz. Sizinle yapacağımız görüşmede söylediklerinizin kesinlikle gizli kalacağını ve kimliğinizin açıklanmayacağını belirtmek isterim. Görüşmemiz süresince paylaştığınız bilgiler yalnızca araştırma kapsamında kullanılacak ve kullanılırken anonimleştirilecektir. Görüşmemiz yaklaşık olarak 1-1,5 saat sürecektir. Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan gerekli iznin aldığını da bilginize sunmak isterim. Türkiye’deki feminist kadınların annelik kararına ilişkin nasıl yaklaşımları ve deneyimleri olduğunu amaçladığımız bu araştırma kapsamında, sizin söylediğiniz hiçbir konuyu atlamamak adına görüşmelerimizi kaydetmek istediğimizi belirtmiştim. Ben görüşmemize başlamadan önce araştırmaya katılmayı kabul ettiğinizi ve ses kaydı onayı verdiğinizi teyit etmek istiyorum.

Gönüllü katılım formunu okudum. Görüşme ve ses kaydı için onay aldım.	
Görüşme onayı ☐	Ses kaydı onayı ☐
Katılımcı Kodu/No:	
Tarih:	

Araştırmamızla ilgili sorularınız olursa, aşağıda yer alan iletişim bilgilerini kullanarak benimle iletişime geçebilirsiniz.

Hatice Uysal, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi
İmza

EK 5. Gönüllü Katılım Formu (Çevrim İçi)

Türkiye'deki feminist kadınların annelik kararına yaklaşımlarını ve deneyimlerini anlamayı amaçlayan araştırmamıza katıldığınız ve çevrim içi görüşmeyi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim. Daha önce de belirttiğimiz gibi, çalışmayı Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Programı'nda yürütmekte olduğum ve danışmanlığı Doç. Dr. İlknur Yüksel-Kaptanoğlu tarafından gerçekleştirilen yüksek lisans tezim kapsamında yapmaktayız. Bu araştırma çerçevesinde konuya ilişkin yaklaşımınız, görüşleriniz ve deneyimleriniz hakkında sizinle çevrim içi görüşmek istiyorum. Gerçekleştirdiğimiz bu araştırmada sizin görüş ve deneyimlerinizin önemli bir katkı sunacağını düşünüyorum. Bildiğiniz gibi araştırmaya katılımınız tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Herhangi bir rahatsızlık hissederseniz, istediğiniz anda, hiçbir neden ya da koşul belirtmeksizin araştırmadan çekilebilir ve istemediğiniz konulara değinmeyebilirsiniz. Sizinle yapacağımız görüşmede söylediklerinizin kesinlikle gizli kalacağını ve kimliğinizin açıklanmayacağını belirtmek isterim. Görüşmemiz süresince paylaştığınız bilgiler yalnızca araştırma kapsamında kullanılacak ve kullanılırken anonimleştirilecektir. Görüşmemiz yaklaşık olarak 1-1,5 saat sürecektir. Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli iznin aldığını da bilginize sunmak isterim. Türkiye'deki feminist kadınların annelik kararına ilişkin nasıl yaklaşımları ve deneyimleri olduğunu amaçladığımız bu araştırma kapsamında, sizin söylediğiniz hiçbir konuyu atlamamak adına görüşmelerimizi kaydetmek istediğimizi belirtmiştim. Ben görüşmemize başlamadan önce araştırmaya katılmayı kabul ettiğinizi ve ses kaydı onayı verdiğinizi teyit etmek istiyorum.

Gönüllü katılım formunu okudum. Görüşme ve ses kaydı için onay aldım.	
Görüşme onayı ☐	Ses kaydı onayı ☐
Katılımcı Kodu/No:	
Tarih:	

Araştırmamızla ilgili sorularınız olursa, aşağıda yer alan iletişim bilgilerini kullanarak benimle iletişime geçebilirsiniz.

Hatice Uysal, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi
İmza:

EK 6. Araştırma Öznelerinin Genel Bilgilerinin Tablosu

Takma Ad	Yaş	Eğitim (Mezuniyet)	Partnerlik Durumu	Yaşadığı Şehir	İş-Okul Durumu	Annelik Durumu	Çocuk Sayısı	Çocukların Cinsiyeti (Yaş)
İroş	26	Üniversite	Partneri var, evli değil	Çanakkale	YL Öğrencisi	Çocuğu yok		
Barış	26	Üniversite	Partneri var, evli değil	Ankara	YL Öğrencisi-Özel Sektör/STK	Çocuğu yok		
Arjin	28	Üniversite	Evli	Gaziantep	YL Öğrencisi-Devlet Memuru-Öğretmen	Çocuğu var	1	Oğul (3)
Gaye	28	Üniversite	Evli	İzmir	Devlet Memuru-Ebe	Çocuğu var	1	Kız (4)
Menekşe	27	Üniversite	Evli	Ankara	YL Öğrencisi-Özel Sektör-STK	Çocuğu yok		
Elia	34	Üniversite	Evli	İzmir	YL Öğrencisi-Özel Sektör-Aile Danışmanı	Çocuğu var	1	Kız (4.5)
Gülpembe	41	Doktora	Evli	Ankara	Üniversitede Öğretim Görevlisi	Çocuğu yok		
Arzu	37	Doktora	Partneri yok, boşanmış	Mersin	Üniversitede Öğretim Görevlisi	Çocuğu var	1	Kız (8)
Rüzgar	49	Üniversite	Evli	İstanbul	Özel Sektör-Görsel Sanatlar Öğretmeni	Çocuğu var	1	Kız (5)
Hayat	35	Üniversite	Partneri yok, boşanmış	İstanbul	Özel Sektör-Dans Öğretmeni	(İnsan) Çocuğu yok		
Zehra	40	Lise	Evli	İstanbul	Devlet Memuru- Belediye Personeli	Çocuğu var	2	Oğul (22), Kız (17)
Marla	45	Üniversite	Evli	Mersin	Freelance Dış Ticaret Uzmanı	Çocuğu yok		
Neva	27	Üniversite	Evli	Diyarbakır	Özel Sektör-Proje Asistanlığı/Direktörlüğü	Çocuğu yok		
Karmen	42	Doktora	Partneri var, evli değil	Mersin	Üniversitede Öğretim Görevlisi	Çocuğu yok		
Lilan	25	Üniversite	Partneri yok	İstanbul	YL Öğrencisi-Özel Sektör-STK Çalışmacısı	Çocuğu yok		
Rabia	28	Üniversite	Partneri var, boşanmış	İstanbul	Özel Sektör-STK Çalışmacısı	Çocuğu yok		
Hilal	59	Doktora	Partneri yok, boşanmış	İstanbul	Üniversitede Öğretim Üyesi	Çocuğu yok		
Aylin	21	Lise	Partneri yok	İstanbul	Sosyoloji 3. Sınıf Öğrencisi	Çocuğu yok		
Deniz	39	YL	Evli	Ankara	Özel Sektör-Atölye Yürütücülüğü	Çocuğu var	1	Oğul (2.5)
İnci	55	Doktora	Evli	İzmir	Özel Sektör-PDR Öğretmeni	Çocuğu var	1	Kız (20)
Birsen	42	YL	Evli	Ankara	Sosyolog-Danışman	Çocuğu var	1	Oğul (9)
Bade	57	Doktora	Partneri yok, boşanmış	Ankara	Emekli-Proje Danışmanı	Çocuğu var	3	Oğul (36,23), Kız (34)
Gülsüm	52	Lise	Evli	Mersin	Emekli-Grafik Tasarımcı	Çocuğu var	1	Oğul (25)
Yaprak	48	YL	Partneri yok, evli değil	Ankara	Devlet Memuru-Şehir Planlamacısı	Çocuğu var	1	Oğul (6.5)
Yağmur	28	YL	Partneri yok, evli değil	Tekirdağ	Özel Sektör-Sosyolog-Bir AB Projesinin Lideri	(İnsan) Çocuğu yok		
Beste	34	YL	Partneri var, boşanmış	İstanbul	STK	Çocuğu var	1	Oğul (8)
Mükrim	27	Lise	Partneri var, evli değil	Mersin	Özel Sektör-Finans Danışmanı	(İnsan) Çocuğu yok		
Kibele	43	YL	Partneri var, evli değil	Ankara	Psikolog-Danışman	Çocuğu var	1	Oğul (9)